

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: *Oláh János*
E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Olvasószerkesztő, tanulmány: *Rosonczy Ildikó*
E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Vers, könyvkiadás: *Szentmártoni János*
E-mail: vers@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Próza: *Biró Gergely*
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Nyitott Műhely: *Ekler Andrea*
E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Európai Figyelő, Lapszemle: *Falusi Márton*
E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Könyvszemle: *Erős Kinga*
E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Tördelőszerkesztő: *Molnár Csenge-Hajna*

Borító: *Zách Eszter*

Ügyintézők: *Cech Vilmosné, Nagyné Paládi Judit*

Terjesztés: *Zsiga Kristóf*
E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)
1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím:

1450 Budapest, Pf. 77.

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

(70) 388-7034

Elektronikus levélcímünk:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3865 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Mackensen Kft. 1139 Bp., Frangepán utca 12-14.

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Muta-
tópéldány kérhető, megrendelés leadható a szerkesztőségben.*

**A címlapon: Alföldy Jenő
(Bahget Iszkander felvétele);
a jobb felső sarokban
Kő Pál Nagy László szobra**

Ébresztőt sikoltó iskolacsöngő

Ha földézem újságírókorom éveit a hetvenes évekből, amikor a szeptemberi iskolakezdés évente ismétlődő, s ezért semmi különösebb újdonságot nem hozó közhely-eseményéről tudósítottuk a közönséget, akkor fölerősödik bennem az a tarkótáji sajtó, amely a mostanában hallható hírek hatására környékez. Hová tartunk, mi vár az újabb nemzedékre, amelynek ma még jókedvű vagy csak apró kellemetlenségektől elszontyolódó, apróbb-nagyobb egyedei, egyszer majd föl-cseperedve, fölmérik: mire is jutottak? Megéltem minden idők legpusztítóbb háborúját, háromféle diktatúrát, egy forradalmat és egy zilált rendszerváltozást (amely sehogy sem illik bele a „forradalomról” vagy a társadalom kívánatos „reformjáról” alkotott elképzeléseimbe) –, mégsem irigylem az új nemzedéket. Csupán olyanformán szurkolok neki, mint az ökölvívó-mérkőzés nézője a kedvencének. Biztatja lelkesen, de nem szívesen szenvedné el helyette a pofonokat.

Miért ez a rosszkedv, miért ez a sajtó 2009 szeptemberében, az iskolai becsöngetés idején? Talán csak nem a visszahozhatatlan fiatalságot irigylem ezektől a szívmengetőn csivogó gyerekektől, öreges társadalombírálatba fojtva révedezésemet?

Van okom kesergésre a személyes dolgokon túl is, jócskán.

A hetvenes–nyolcvanas években bizony még kételkedve olvastam Fekete Gyula vészjósoló cikkeit a magyar népesség fogyásáról. A hetvenes években bevezetett gyermekgondozási segély kedvező hatására gondoltam: lesz még alkalom arra, hogy újabb, szerencsés intézkedések megfordítsák az aggasztó folyamatot.

A kilencvenes elején, a tankönyvszakmába kerülve szembesültem a riasztó tényekkel, amelyek Fekete Gyula, Varga Domokos és más íróink sokat kár-hoztatott vészharangongatását is meghaladták. A tankönyvkiadásban érdekelt szakemberek évről évre pontos kimutatások alapján döntenek a tankönyvek iránti szükségletéről. A hetvenes évek végén még 180 ezer kisdíák lépett iskolás korba. A kilencvenes évek elején 137 ezer első osztályos számára kellett előállítani az ábécéskönyveket. Néhány évvel ezelőtt ugyancsak felszisz-szentem, amikor a szám 100 ezer alá esett. Az idén pedig már jó, ha eléri az iskolás korba lépő gyerekek száma a 90 ezret. Harminc év alatt *megfeleződött* a gyermek-utánpótlás. A fogyás következményei beláthatatlanok: környe-tele-nül ellentmondanak bármiféle szépitgetésnek, s féltő, hogy mindenféle, köze-les életszínvonal-javulást ígérő társadalomtervezésnek is.

A bizakodásra hajló ember azt várná, hogy az oktatás számszerű zsugoro-dásának legalább valamilyen minőségi előnyei lesznek: kevesebb tanulóra több tanár jut, a pedagógusok munkája felértékelődik, s az életre jobban föl-készített fiatalok, a felnőttkorba lépve, majd csak kitalálnak valamit, hogy helyreüssék a csorbát. Ezzel szemben mit látunk a minőségi javulás helyett? Az oktatásügyet tönkretévő miniszter országgyűlési képviselőségét felhasználva folytatja ámokfutását a pedagógusok megnyomortására, a tankönyvel-látás és tankönyv-jóváahagyás elbürokratizálására és a szabályozással össze-függő jobbiztonság szétzilálására. Az általános színvonalésés nem akar meg-állni. Ehhez járul a hét éve fennálló kormányzat vidékpolitikája, a kis létszá-mú iskolák fölszámolása, a tanárképzés lezüllesztése, vele együtt a közleke-dési hálózat és az egészségügy tönkretétele is. Minden mindennel összefügg; tudjuk, az egész társadalom állapota felelős azért, hogy az ifjúság oktatására és nevelésére nem jut elég mennyiségi és minőségi ráfordítás.

Hát ezért borongok, s ezért fáj a fejem, amikor országunk szerte megszólal az évkezdést jelző iskolacsöngő.

Alföldy Jenő

Alföldy Jenő: <i>Ébresztőt sikoltó iskolacsengő</i>	1
---	---

LÁTHATÁR

Győri László: <i>Egy templom tövében</i>	3
<i>A plakett</i>	4
Kiss Benedek: <i>Meggyszédők delelője</i>	5
Báró László: <i>A fütty</i>	6
Boda Magdolna: <i>Az a város</i>	17
Kele Fodor Ákos: <i>Hátszél</i>	18
<i>Paneláldozat</i>	19
Ferenczes István: <i>Lamentáció egy vékonyodó osztálynapló fölött</i>	20
Lugosi Papp János: <i>Égbe kapaszkodó lángok</i>	23
Benő Attila: <i>Wurmbrand</i>	24
Kernács Gabriella: <i>Sámánbotok, fekete dinnyék...</i> (<i>Kő Pál isaszegi kert-kiállításához</i>)	25

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: <i>Ellenállhatatlan ellenállás (Beszélgetés a hetvenéves Alföldy Jenővel)</i>	27
--	----

NÉZŐPONT

Papp Endre: <i>Organikus, mitologikus, vátesz (Nagy László-értelmezések kulturális szemléletünk töréspontján)</i>	38
Csábi Domonkos: <i>Mitosz, költészet, történelem (Nagy László: Csodák csodája)</i>	43
Erős Kinga: <i>Tudunk-e még részt venni vezeklő vonulásban?</i>	46

KÖNYVSZEMLE

Kovács István: <i>Akiben Bem tábornok Erdélyben leginkább megbízott (Németh György: Gál Sándor honvédezedes 1848–1849-es tevékenysége)</i>	48
Végh Attila: <i>Elveszett illúziók (Elek Tibor: Gion Nándor írói világa)</i>	50
Bene Zoltán: <i>Történetek, amelyek soha nem felejtődhetnek el (Árpás Károly: Az építő-teremtő ember: Gion Nándor életművéről)</i>	51
Fazekas Ibolya Diána: <i>Szorítóban (Borbély László: Üzenet a ringből)</i>	52
Urbán Péter: <i>Emberöltő négy mondatban (Ferdinandy György: Az amerikai menekült)</i>	53

EURÓPAI FIGYELŐ

Viktor Woroszylski: <i>Eroica; Bújocska</i> (Gömöri György fordításai)	55
Zsille Gábor: <i>Író, vagyis hős (Feliks Netz 70 éves)</i>	56
Feliks Netz: <i>Ars poetica; Végakarát</i> (Zs. G. fordításai)	57
Peter Švorc: <i>Szlovénia betagolása az új államba és Csehszlovákia létrejötte</i> (Ábrahám Barna fordítása)	59
<i>Szerzőink</i>	70

Lapszámunkat Kő Pál szobraival illusztráltuk

-
- Visegrad Fund **Európai Figyelőnk támogatója a Nemzetközi Visegrádi Alap**
- **(www.visegradfund.org)**

Augusztus 9-én Oslóban elhunyt **Sulyok Vince** költő, műfordító, lapunk rendszeres munkatársa. 1932-ben született a Győr melletti Ménfőcsanakon. Egri főiskolai hallgatóként vett részt az 1956-os forradalomban, amiért el kellett hagynia Magyarországot. Norvégiában talált második otthonára, ahol újabb diplomát szerzett, majd az Oslói Egyetemi Könyvtárban a közép- és kelet-európai részleg szakértőjeként és vezetőjeként dolgozott évtizedeken át. 1995-ben jelent meg norvég nyelven Magyarország történetét bemutató több mint hétszáz oldalas munkája. Több verseskötete látott napvilágot magyarul, kiadónk 2006-ban jelentette meg *Szegény ország, versek és műfordítások 1956-ról* című kötetét. Legutóbb júliusi számunkban közöltünk tőle verset.

GYÖRI LÁSZLÓ

Egy templom tövében

*Ez a templom csak valaha volt.
Elhordtak minden elmozdíthatót
belőle: köveit a főurak
birtokukra vitték, azazhogy vitették*

*műromot csinálni, a romot rombolók,
a romantikusok. S a kevésbé
romantikusok, a környékbeliek
a még megmaradó köveket cipelték
le a faluba.
S hogy maradt valami, az már kész csoda.*

*De ház lett belőlük legalább,
ép, nem rom, egy újonnan csinált;
belé temették, ami ma
lelet volna a régészek kezén;
egészen mélyre, az eleven életig,
mert még ma is lakják őket az élők.
Ha néha egy ilyen kő kilátszik,
ijedten bevakolják.*

*Aztán a kincskeresők furkálták össze
a padlatot. Gödrök, ahány, annyiféle.
Ha mindent kiöntenék, micsoda
gazdag szoborgyűjtemény kerekedne ki belőle!*

*Ez a templom: csak volt valaha.
Ma egy-két faldarab, apszistöredék,
már alacsonyabb, mint mellette a fa.
Túlnőtte az erdő. Találgatják,
hol volt a torony, milyen lehetett,
de nincs, a fű is már túlnőtte
a templom tornyait.*

*A falon fa, évente kivágják,
elég körülményes, mert túl magasra
vette föl magát. Igen, a fák, fák,
örökké ezt hallom, ezek
a rettenetesek!
Zöld bogok, gombolyagok, kuszalékok,
drótsomók összegubancolt görcei,
zöldek, legfelül.*

*Egy fát, amely garázda módon
 mászott fel oda, lehozni végül is
 semmiség, de templomot rakni
 a fák közé, a térbe, egy templom
 vázlatát, faltjait, csikjait
 találtkól, maradék végekből ismét összevágni,
 hogy összeilleszthesse újra a szem,
 ahhoz kell kőrákó, tiszta kéz, új mester,
 másmilyen!*

A plakett

*Bucskázom az őszben,
 tolvaja, csősze vagyok.
 A szilva, szőlőszem
 rébusza, hogy hova lop.*

„Nagy László sírja”

KISS BENEDEK
Meggyszedők delelője

*Homokágyon, a meggyfa alatt.
Egyetlen kendővel fejünk alatt.*

*Szőlősorok, gálic-ég-kékek.
Fáradt testek. A mennyből szűrt ének.*

*Renyhén elnyúló testek, zsibbadás.
A kosarakban a meggy vörös halikra-szunnyadás.*

*Pérez lesz ám ebből, az iskolára!
De most a két gyerek s anyjuk is kába.*

*Áttűz a nap a tépett lombok között.
Semmi zaj, távolról csak egy tücsök.*

*Nagy hőség burája alatt a dolgok
bújnak, fonnyadnak, akár a sorsok.*

*Anyám barhett-bugyiján hangya mászik,
ahogy az olcsó ruha s kötényke félrecsúszik.*

*Lábai ledöntött oszlopok, pőrék.
Egy keze markolja a szőlőtőkét.*

*Öcsém szusszantás és horkanás.
Szélről akácok sora vigyáz.*

*S az álmodó, nagy, mélyértelmű csendben
valaki fordul és jóízűt szellent.*

*Istenke mosolyog.
Aztán messziről
felmorran elnyújtottan az ég.*

*Nyihogni kezdenek a fák, és lassan
felriad álmából a bágyadt vidék.*

BÁRÓ LÁSZLÓ

A fütty

Meghozták a márványlapot. Selymesen fehér, mint az anyatej, csak éppen kemény, szinte rideg, akár az igaz emberek erkölce. De ha nagyon közelről nézed, akkor vannak benne alig látható halványzöld kavargások, folatok is, mint álmaimban a romlott ködök, amik a jelen tudásától szennyezve szivárognak át a múltamba: ahogyan a füst szivárog alattomosan a küszöb fölött, az ajtó résein át a kinti tűzvészéből, amely már porig rombolt mindent a hálósoba körül, pedig az a lángok között eddig még érintetlen és kellemesen hűvös maradt.

A táblán büszke, de vissza is fogott szavakat olvasok: hatvankét ember és egy korszak sírfeliratát. Aranyozva. Bőségesen. Csillognak a betűk, hogy káprázatukkal elfedjék a vért és a kínzó értelmetlenséget, amelyről szólnak. A tábla négy sarkán lyukak ásítanak a sárgaréz szögeknek: az ipari stigmák, a hatvankettők kétszáznegyvennyolc csuklóján és bokáján vérzők helyett. Az elporladó, kilótt megváltó-hüvelyek helyett egy elegáns kódarab. Nehéz a tábla, alig bírom. Még nehezebb a lelkem.

*

Őszre megtelt Hellasz minden politikai börtöne. De az újabb tömeges letartóztatások áldozatainak is kellett a hely, ezért megkezdték a köztörvényes börtönök kiürítését, a politikai foglyok összeköltöztetését. Takarékoságból a közönséges rabok nagy részét a spártai frontra vitték, azokra a mérgezett mezőkre, ahol már tombolt a pestis. Minket, politikai váddal súlyosan elítélt fiatalokat pedig falanxba tereltek, és egy hajnalon elindították menetünket kelet felé. Mi lettünk a politikai foglyok új börtönének, az ősi Graia külterületén századok óta működő feyháznak első lakói.

November végén, az utolsó között érkezünk. A graiai főkapu előtt a hopliták négyszögbe sorakoztak és közrefogtak bennünket. A menet élén hárman mentünk összeszűjázva: Topolának, Abdul Abbasz, és én: Barsziné. A kíséret parancsnoka kijelentette: ha bárki szökni merészel a csoportból, akkor bennünket, háromunkat azonnal keresztüllőnek az íjászok. Így vonultunk lassan Graia macskaköves utcáin az archón katonai helyettesének börtönébe.

Az utcákon némaság, sehol egy lélek. A város idegen, bezárkózott, ellenséges. S még zordabban magaslott a börtön, amikor megérkeztünk. Egyszerre csak előttünk állt a magas falakkal körülvett kolosszus. Mindenütt komor vasak, csengő keményre égetett vérvörös téglák, mindenütt rácsok és mindenütt a kulcsok állandó zörgése.

Kinyitják előttünk a nagykaput, betelnek egy kis udvarba, ami körül kopár falak merednek. Az égbolt valahol távol csak tenyérszerű felettünk. Majd ismét vaskapu, vasrácsok, minduntalan kulcszörgés, mert bent vagyunk már a hatalmas épületben, ahol minden visszhangzik. Olyanoknak látszhatunk, mint valami eltévedt katolikus körmenet, amely körül ministránsok rázogatták a templomi csengőket. Lépcsőkön megyünk fölfelé. Megint vasrács, vasajtó. Föl a harmadik emeletre, ahol rácszott függőfolyosó fut körbe a sok-sok zárkaajtó előtt. Akár a gangunk Újpesten, amit annyira utáltam. Döbentem nézünk egymásra: a régi feyházban mindig együtt voltunk, és most kezdtünk csak ráeszmélni, hogy el kell válnunk egymástól. Terelnek, lökdösnek bennünket befelé kettesével, egyesével, ahogy éppen jön. Még fel sem ocsúdtam első rémületemből, már egyedül maradtam, rám zártak egy vasajtót. Magánzárka. Frissen meszeltek a fehér falak, hogy leplezzék a kifröccsent vért, a bekarcolt üzeneteket, a szétnyomott poloskákat. Egy asztal, egy pad. A sarokban búzló, fedéltelen cserépkondér, a kübli. A vigyorgó hat lépés hosszú, három lépés széles és körülbelül három méter magas. Tágasabb, mint otthon a cselédszobánk, ahol előző életem nagyobb részét töltöttem a húgommal. Itt az ablakon délután – ha éppen nyár van – besüt a nap.

Már szinte barátságot kötöttem a tiszta, meszelt falakkal, amikor kulcs zörren, és nyílik a cellaajtó. Vidám, szép arcú, fekete bajuszos férfi, kék overálban áll a smasszer mellett, majd felugrik a padra:

– A villanykörtét kell kicserélni, kiégett – magyarázza kedélyesen félig nekem, félig az örnek, de egy óvatlan pillanatban zubbonyából az ajtó mögé csomag repül.

– Edd meg, a kollektíva küldi! – suttogja úgy, hogy szinte süketnémaként kell leolvasnom szájáról a szavakat.

Amikor becsukódik az ajtó, kibontom a papírt: nagydarab szalonna! Micsoda kincs! De nem nyúlok hozzá, nem tudom hányunké. Várok. Szerencsém van, mert jótévőm hamar visszajön. Amikor újra felugrik a padra, és látszólag szerel, megkérdem:

– Hány felé kell osztani?

– Mind a tied! Mindenki, aki esszénus, ennyit kap a kollektívától.

Az ör elfordul, cigarettára gyújt, a bajusz pedig szereli tovább a semmit.

– Tudod, itt mindnyájan egy család vagyunk, az egész kollektíva.

Mosolygós fekete szemével hunyorított egyet, és ökölbe szorított kézzel, esszénus módra búcsúzott. Szpitaménész volt, a sitiprinc: szervezője és egyik vezetője a börtönkollektívának Graiában. Ő volt az egyetlen, aki baj nélkül túlélte a börtönlázadást, a tuszi

koncentrációs táborát és a háborút is. Csak a rákosista esszénusok akasztották fel, amikor jóval a háború és a hutu megszállás után hatalomra kerültek. Azzal vádolták, hogy ő árulta el Besszosznak a lázadás tervét.

Nem tudom, mit gondoljak erről. Annyi igaz, hogy a kitöréskor már nem volt velünk. Lefizettek odakint egy zsidó orvost, aki Szpitaménész fejsérülését, amit még az óberhén szerzett, nagyon súlyosnak ítélte. Azonnal operálandónak tartotta. Ez persze nem volt igaz, de elég volt ahhoz, hogy további pénzzel – nem kevéssel – kieszközöljék börtönbüntetésére felfüggesztését, úgyhogy a tuszi megszállás már szabadlábban érte, illegálisan.

Mikor elmentek, lefekszem a padlóra, mert ágyam valamiért nincsen. Magam alá terítem egyetlen takarómat. Fázom. Nyílik a tátika, és két fej jelenik meg benne: egyik szőke, a másik fekete. Örök. Egymást mutatják be:

– Ondrij, Riska! Spati, spati gyevuska! – sottogják valamilyen szláv nyelven, amit érteni vélek: Aludj, aludj kislány! És kockacukrot dobálnak be.

– Holnap újság is lesz! – mondják átváltva a felfoghatatlanul tiszta dór kiejtésre. Hihetetlennek tűnik ennyi jó egy nap alatt.

Teltek, múltak a hetek, és lassan megismerkedtünk új otthonunkkal. A börtön még Drakón alatt épült Graia északi részén, a Mont Sainte-Victoire oldalában. Megismertem, mert Cézanne, aki mániákusan festette egész életében, a kedvencem volt kinti világomban. Egy hatalmasra nőtt, barbáru kihegyezett metszőfog, ilyen volt ez a kopár szikla a táj föléd meredve. Mintha a hataloméhes Gaia vágta volna fogát az ég romlott, kék húsába. A buddhistáknak vannak ilyen zord, szent hegyeik a Himalájában, amibe belelátunk valami istenit. Most, a börtönablakból nézve megértettem őket: a harcunk, amit a karvalytőke ellen folytattam társaimmal, amióta csak eszmélek, az esszénus dzsihád jelképének éreztem ezt a cápafog sziklát. Ha valami nagyon fáj azokban a napokban, csak ki kellett néznie az ablakon, hogy elszibbadjon bennem a sajgó szomorúság. És felhorgadjon az akaratom.

Pár hétig maradtam csak a magánzárkában, ami szinte hotel színvonalú volt a többihez viszonyítva. Nem is a magamfajtanak szánták, hanem Bánkertessy számára, aki a kinti életben parlamenti képviselőként került az ellenállási mozgalomba, és bent is különleges elbánás illette.

A börtön többi része nagyon rossz állapotban leledzett. Megbizonyosodhattam róla, mert valamilyen rejtélyes szabály miatt havonta költöztettek össze-vissza az épületben. A zárkák piszkosak voltak, tele bolhával, poloskával,

tetűvel. És minden hiányzott, amit mi, fiatal esszénusok előző helyükön hosszú évek alatt kivívtunk: lehetőséget a tanulásra, olvasásra, sétára, tisztálkodásra, a levélíráásra. Hogy kaphassunk otthonról csomagot, jöhessenek a rokonok, barátok beszélőre. Vagyis mindazt, ami elviselhetőbbé tudja tenni a börtönnapokat. Nem mintha a börtön kifejezetten a szabadidő kultúralt eltöltését célozná meg elsősorban és szolgálná azt tevékenyen, de mégis.

– Hivatkozni kell a régi hely börtöngyakorlatára – mondogatták az elvtársak, és kijelöltek két szépszáll, értelmes ifit a parancsnoksággal folytatandó tárgyalásra.

Besszosznak, a perzsa származású börtönparancsnoknak tetszettek a határozott, értelmes fiatal emberek, és teljesítette a kérésüket. Mindenki kérhetett hazulról öt kilós csomagot és tisztasági szereket korlátlanul. Hetente egyszer fürdést is engedélyezett a mosókonyhában. Úgyhogy már másnap elkezdődött a meszelés, súrolás, tetű-, bolha- és poloskairtás. A rüheseket elkülönítették és gyógykezelték. Elmentek az első levelek, és néhány nap múlva már érkeztek is a válaszok és a megrendelt csomagok. Besszosz a cenzúra által nem tiltott könyveket is beengedte a börtönbe: Mark Twain, Gorkij, Solohov, Móricz, Csehov, József Attila, Thomas Mann, Illyés Gyula köteteit hozta a posta. Volt egy távoli unokahúgom, akit szülei a svájci Angolkisasszonyokhoz írtattak be, de még ő sem kaphatott ilyen könyveket, habár nyolc évig jóformán ugyanúgy ki sem tehetta a lábát a zárdából, mint mi.

Titokban pénz is jött a csomagokba rejtve. Nagy szükség volt a drachmákra, mert a hírekért fizetni kellett az öröknek, akik sokat kockáztattak: egy katona hét hónap szigorított börtönt is kaphatott, ha rajtakapták a közvetítésen. A középiskolások, technikai tanulók papiruszt is kértek, redisztozzat, tust, vonalzó, hiszen régi helyükön még titkos másolóüzemük is volt az esszénusoknak, és most folytatni akarták ott, ahol abbahagyták velük.

Életünk lassan jól szervezett üzemre kezdett hasonlítani. Állampolgár-gyárra. A kincstári fegyelmezés és az önmagunk által magunkra öltött kolostori élet keverékévé. Szándéka szerint a börtön szinte kockára préselt állampolgárokat termelt és bocsátott volna ki. Már ha ugyan kiengedte őket egyáltalán. A földszint ugyanis részben a köztörvényeseké maradt. A szürke darócba – mi a saját, polgári ruhánkat hordhattuk – bújtatott rabok többsége bémalléros vagy fekvőnyolcas öregember volt. Néha láttuk őket, amint sétára indultak, de semmilyen kapcsolatunk sem volt velük. Kölcsönösen megvetettük egymást. A mi jövőnket pedig a fenyegető tuszi megszállás szabhatta nagyon kurtára. Ebben a helyzetben kellett embernek maradnunk és töretlenül készülnünk céljaink falakon túli megvalósítására, még akkor

is, ha esélyeink rohamosan fogytak. Mindenki előtt világos volt ugyanis, hogy ha életben maradunk, akkor miénk lesz a kinti jövő. Az egész hátralévő történelem.

Mikor novemberben ideérkeztem negyvened magammal, Besszosz gyermek külsejű, jókedvű, tiszta tekintetű, rendesen öltözött fiatalokat látott nyüzsgögni az udvaron. Mi voltunk azok. Dideregtünk, játékosan hátba veregettük egymást, kergetődzünk, hogy felmelegedjünk. Három évvel azelőtt ítélte el bennünket a thébai katonai bíróság. Némelyikünk még tizenöt éves sem volt a verdikt kihirdetésekor. Legtöbbünket a gümna-zión termeiből, lépcsőiről vitték el a nyomingerek. Valamennyien az Esszénusok Ifjúsági Szervezetének tagjai voltunk. A Boiótiába érkező katonai konvojok megtámadását terveztük, de a fő bűnünk az volt, hogy tanítás után a határt jártuk és felégettük a gabonát, hogy ne jusson a thébaiak kezére. Amerre jártunk, a falakra Théba ellenes jelszavakat festettünk, igazi graffitit, nem a ma szokásos öntetszelgő, színes, nyilvános, verbális maszturbációt. Cserépdarabokra a háború céljait gyalázó jelszavakat véstünk, majd szétszórtuk a falvakban a lázadás ígéit. A már évek óta körülöttünk dühöngő nagy háborúhoz képest jelentéktelenek voltak a tetteink, de nem rajtunk múlt, hogy nem tettünk többet. És persze az sem, hogy még életben voltunk.

Új lakhelyünkön persze első gondunk az volt, hogy felmérjük az erőviszonyokat és megvizsgáljuk a kitörés lehetőségeit. A partizánok a Saint Victoire hegy túloldalán lévő erdőket már uralták, a hutu front pedig az illegális újságok vörössel jelzett képein úgy közelgett, mint amikor a vágóhíd lejtős alján szélében-hosszában szétfolyik a levágott marhák vére. Nem túl nagy erővel őriztek bennünket. Ha lassan ment az ember, beláthatott az elrácsozott mellékfolyókra, ahol őrség lakott. Az állványokon huszonnyolc darab nehéz, csigás számszeríjat számolhattunk meg. Ebédosztáskor volt erre mód. Mindössze ekkora őrséggel kellett számolni addig, amíg a tuszik csak a pálya széléről – a határ túloldaláról uszithattak, ahelyett, hogy dolgos, kemény kezükbe ragadták volna sorsunkat.

A börtönünket elég lazán vezették. Azt hiszem, lebecsültek minket. A parancsnok, Besszosz sem volt katonás típus, inkább vidéki hivatalnoknak látszott, aki megszokta a provinciális tisztviselő nyugodt életét. Mindig körülötte ugrált farkát csóválva hűséges kísérője, kis tacsó kutyája, Héraklész.

Héphaisztosz törzsörnmester, Besszosz közvetlen beosztottja, a Buldog sokkal jobban ugatott és harapott, mint Héraklész. Igazi üvöltöző, goromba jutasi vadbarom volt. A spártaiakat csak vadrácnak hívta, és reggelente azt ordította a folyosón:

– Megállj, megállj kutya Spárta!

Ha nem lenne gyakran részeg, mindig tele lennének a sötétzárkák. Hangosabb énekszó: sötétzárka; sétán egy óvatos pillantás az ablakokra: sötétzárka. Ha megjelenik valamelyik ablakban egy női fej, a Buldog nem rest feljönni az udvarról, mert ez büntett. Ha részeg, eldicsekszik, milyen nagyfiú volt ő Argosz megszállásakor. Mutatja, hogyan lődözte bele az Ixoszba a zsidókat, lake-daimóniakat, esszénusokat. Valóban megtette, vagy sem, ki tudja. Lehet, hogy csak az alkohol beszélt belőle. De a spártai foglyok meggyűlöltek, és a kitöréskor tulajdonképpen a saját hetvenkedésének esett áldozatul.

Arész őrmester éppen ellentéte a Buldognak. Törzsikének hívjuk. Egyszer – nem tudni, ki kérte rá – egy üveg csukamájolajat hozott a legfiatalabbaknak, akiknek bizony nagy szükségük volt rá. Gyakran járta végig a zárkákat, és mindig volt valami híre a számunkra. Az utolsó hetekben már többnyire azzal kezdte:

– Nagy baj van gyerekek! Egész éjjel Pestet bombázták az amcsik!

Néha „kivételes engedéllyel” felhozott egy-egy csomagot. Ezért persze körüludvaroltuk, mert mindig éhesek voltunk. Vártuk a hazait, a jól megsült, kerek bácskai kenyeret, fehér taréjjal a közepén. A kintiek a kenyérbe gyakran belesütötték az Esszénus Kiáltványt is. Tehették, mert Törzsike nem tartotta szükségesnek felvágatni a kenyeret a hipisen, csak annyit mondott jólelkűen:

– Egyetek, gyerekek!

Hogyan készült a kenyér, senki sem tudja. Ha Törzsike belépett hozzánk, mindig a legszebb lányt – engem – szólított:

– Na, Barsziné, lesz levél?

Rám mosolygott, és én már tudtam, hogy Törzsike levelet hozott nekem. Havonta egyszer lehetett csak a börtön szabályok értelmében levelet írni és kapni, de Törzsike ellopta az érkezett leveleket az irodáról, és felhozta a zárkákba. Szájára tette a jobb mutatóját – egy szót sem! – és a kezünkbe csúsztatta a leveleket. Mindig sok levelünk volt, mert Ondrij és Riska rendszeresen kicsempészték a küldeményeinket. De szeretett mókázni is velünk, fiatal lányokkal. Legtöbbször nekem produkálta magát. Sokszor eljátszotta ebédosztáskor, hogy közénk állt, amíg mi ott sorakoztunk az egyik férfizárka előtt, a kondérok közelében. Kinyitotta a zárka kukucsakját és bedugta rajta a kezét, mintha női kéz lenne, és cuppogott hozzá. A börtönben különösen jólesik nevetni.

Törzsike véletlenül sérült meg a kitöréskor. Senki sem akarta őt bántalmazni. Kétségbeesetten rohant ki az udvarra, amikor hallotta a kiabálást, a küzdelem zaját. Hogy,

hogy nem, egy eltévedt nyílvesző a jobb arcán ment be, és a bal fülén jött ki. Szerencsére két hét alatt valamennyire rendbejött. Csak éppen megsüketült a fél oldalára, amit nem nagyon bánt, mert legendásan botfülű volt. Továbbra is olyan ember maradt, mint aki volt. Nem állt bosszút, sőt a tárgyaláson megmentette két halálra ítélt társunk életét, akik a nagy kavarodásban félrehúzták a magatehetetlen sebesültet, nehogy kitapossa valaki a belét.

Mikor kicsit elrendeződünk, sínre állt az életünk. Néhány hetes magánzárka után a nőket összezárták, úgyhogy tizenkilencen kerültünk egy viszonylag nagy terembe. Reggel hat órakor szól a kürt, és a katona, aki sétál a folyosón, kinyitja a zárkaajtón a cirklit, és durván bekiált:

– Ébresztő!

De hiába akar felijeszteni, mert mi már mosakszunk. Utána várjuk a kötelező feketekávét. Jobban élünk, mint a pesti polgárok, mert Pesten a feketekávét csak feketén lehet kapni. Rövid szünet következik, és néha félórás pihenő után sétára megyünk. Ez körülbelül egy órát tart az udvarban. A kijáratnál osztják a cigarettát, fejenként hármat. De mi nem fogadjuk el, mivel a férfiak jobban szenvednek a hiányától.

A kis udvarra, ahol mi, nők sétálunk, mert a nagy udvar a férfiaké, néznek a zöldséges pince ablakai. A sűrű rácson át mindennap látjuk, ahogy lent négy-öt fiatal férfirab krumplit tisztít, és közben minket bámul. Az egyik sétán, amikor fejemet lehajtva bandukoltam, megakadt a tekintetem a pincéből felvilágító szempáron. Menet közben váltottunk csak pár pillantást a rácsokon át, a csukott ablakon keresztül. Gyorsan értéktelenedő, csörgő apróra cseréltük vágyaink ezres bankóját. Másnap a pince párás ablakán nyomtatott betűk jelentek meg: IVAN. A köddel írt, hibás szó. Délben aztán a szakács kis levelet csúsztatott a csajkám mellé. Mindössze ennyi volt benne: Szeretlek! Iván. A rácsokon át csak a lenti homálynál feketébb, nagy szemét láttam és arcának elmosódó sziluettjét. A krumplirabszolga, gondoltam, és szántam. Pedig sokat és sokszor írt:

Téged választottalak, akivel egy vagyok eszméimben, vágyaimban, akivel most már végigjáróm az esszénusok kálváriáját. A tuszik feletti győzelmünk meghozza majd a mi boldogságunkat is, amely nem múlhat el, mert bennünket a szerelmen kívül egy erősebb kötelék fűz össze: az eszme.

Ezt írta, és én mégsem tudtam szeretni. Nem tudom, hogy miért. Levelein sokszor barnára oxidálódott a krumplilé, ahogy pucolás közben, a térdén kaparászva nehézkesen karcolta a szavakat. Az is bántott, hogy megbeszélte a kollektívával, hogy mi a véleményük rólam. Hogy szerethet-e?

A levelei is inkább kiáltványok, proklamációk voltak. Valahogyan hiányzott belőlük a szívküldi. Ma már sajnálom őt, mert a kitöréskor bent rekedt a börtönben. Kijuthatott volna pedig, de bennünket védve rátámadt a smasszerokra, akik legyűrték. Soha többé nem hallottam róla. Igaz, nem is kerestem. Annyi dolgunk volt akkor a háború után! Rövidesen ugyanis miénk lett az ország, amit nehezebb volt megtartani, mint megszerezni.

Séta után tornászunk, és utána jön a reggeli, ami rendszerint spejzolt hagymából áll, vagy abból az élelemből, amit kintről küldtek. Pontosabban annak tizenkilenc részre osztott egyenlő darabjaiból. Minden a közösbe megy ugyanis, és elosztjuk. Néha vásároltunk harminc drachmáért hagymát, peracet, almát, szőlőt, paprikát, paradicsomot és lókolbászt. A peracet rendszerint a feketekávéhoz esszük.

Reggeli után következik a teljes csend, illetőleg az olvasás ideje. Ez eltart tizenkettőig, fél egyig, amikor jön a nagyon várt ebéd, ami rendszerint két fogásból áll: levesből és főzelékből, néha tésztából. Ebéd után tanulás, olvasás egészen besötétedésig. Utána vacsoráig beszélgetés. Öt és hat között van a vacsora, ami általában valamilyen leves. Szóval fejedelmien élünk, habár annyi hagymát kint egy év alatt sem ettem meg, mint itt benn egy étkezéskor. Lókolbászt is itt fogyasztottam először életemben. Voltak, akik eleinte hánytak tőle, de később megszerették, és sajnálták, ha elfogyott.

Börtönünk lassan az esszénusok egyeteme lett. Séta után felmentünk a cellánkba, és szinte azonnal elkezdük a tanulást. Olyan dolgokat tanultunk, amilyeneket csak a Nagy Hutu Birodalomban tanulhattak akkor a szerencsés, fiatal esszénusok. Nagyon sokat haladtam az eszmében azokban az utolsó hónapokban. Itt négy hónap alatt több ragadt rám a tudományos dolgokból, mint amennyi otthon huszonkét év alatt. Sok nagy tudású, híres elvtárral ültem együtt, és irtózatosan sokat tanultam tőlük. Például általában egyesével sétáltunk, de néha megengedték, hogy párosával rójuk az udvart. Elvileg kezünket hátrakulcsolva, szinte teljes csendben kellett volna lépkedtünk, de én mindig igyekeztem a másik cellában lakó Roxanéhoz jutni, aki peripatetikus módra, heteken át szenvedélyesen magyarázta nekem az esszénus szentháromságot: az értéktöbbletet, a kizsákmányolás lényegét és az extraprofitot.

Az egyórás séta végére a cellában megéri a hagyma. Ugyanis önként mindig marad fenn valaki, aki rendet csinál, felvágja a hagymát, és megsózva egyforma, kis kupacokat rak belőle az asztalra. A finom csemegetől felfrissülve kezdjük a komoly munkát. Filozófiai, történelmi, közgazdasági előadások peregnek egymás után, amelyeket vita követ ebédig. Utána rövid pihenő, és kezdődnek a

nyelvórák. Oroszul és szerbül tanulok, magyart és franciát tanítok. Emlékszem, milyen soká volt napirenden a kizsákmányolás vagy a nacionalizmus kérdése.

Zárkánkba spártai parasztlányok és asszonyok is kerültek: partizánbújtatók. Átélték a thébai hadsereg délvidéki bevonulását, a szörnyű razziákat, látták a túlpartról a komótos gyilkosság sorozatokat, az Ixosz jegén vágott lécek előtt sorban állókat, akik türelmesen toporogva várták, hogy a lék alá lőjék őket. A börtönben találkoztak először esszénus thébaiakkal.

– Minden thébait megölünk a háború végén! – sziszegtek felénk a rácsokon keresztül, vagy le is köptek a sétán, ha volt rá alkalmuk. De pár hét múlva már:

– Majd meggondoljuk még a lánnyal! – mondta Jeja mama és kacintott hozzá! Hosszú út vezetett ideig, mondhatom. És nem is ért végig az út, mert a háború után valami húszezer délvidéki thébait végeztek ki spártai elvtársaink elhamarkodott módon. Hiába, a hírek lassan terjednek. És egy megvilágosodott partizán még nem csinál internacionalizmust.

Szegényparaszt őreink közül is többen összebarátkoztunk. Hiszen nem egy kaszáskeresztes katonának kedvenc nótája a Vörös Csepel volt. Ha énekeltük hogy: *...a szovjetek ellen, ha áll a menet, hát küldd a pokolba a tisztjeidet, fordítsd rájuk a puszkacsövet...!* sokszor kinyílt a cirkli a dal végén, és beszólt egy hang:

– Még egyszer!

És mi énekeltük még egyszer, annyiszor, ahányszor csak kívánta barátunk, a smasszer. A Vörös Csepelen dolgozott egyébként a legtöbb kaszáskeresztes munkás Thébában. Ugyanis aki belépett a pártba, az kapott egy Acélszív sparheltet, aki nem, azt kirúgták. Kilencvenkilenc és fél százalék hősiesen, öntudatosan vállalta az Acélszívet. Hát, igen. Az osztályharc célja sokszor csak egy pofás tűzhelyen múlt akkoriban. De azt hiszem, ma is. Csak a tűzhely értéke változott, ahogy manapság a maroktelefonoké: aki proli, az a legegyszerűbb Dominót veszi, amin csak az egyik irányba lehet beszélni, a gazdag pedig gyémántokba burkolt mobilon nézi a tőzsdét és a vérpornót.

Gyorsan telt az idő, és eljött legnagyobb ünnepünk, niszán hónap tizenegyediké. A zárkák ünnepi díszítoltenek. Az asztalra szöttes kerül. Mi, nők tiszta blúzt veszünk, kikefélt és egész éjjel a lepedő alatt vasalt szoknyánkon egy ránc sem állhat csalén. A cipők ragyognak. Majd zárkánk parancsnoka rövid beszédet mond, és bejelenti, hogy a Hutu Aranyhorda nagyszerű haditénnyel ünnepli ezt a történelmi napot, hiszen ma adták hírül, hogy kiverték az utolsó tuszit Kijev falai közül. Boldogságunk határtalan: tapsolunk, hurrázunk, nem törődve a kötelező csenddel. Végül is az egész

zárka több szólamú kórusú alakul, zengnek a forradalmi dalok, kólót táncolunk körbe-körbe az asztal és a pad körül. Az ünnepség végén meghatottan elénekeljük a Mennyből az angyalt. Az ebéd is ünnepi: kiosztjuk a féltve őrzött közös ételmet, a sonkát, kolbászt, édességet. Gyorsan elmúlik a nap. Verset, mondunk, énekelünk összekapaszkodva. Kár, hogy nem lehet velünk az a sok ezer kiskatona, akit Hruscsov géppuskásokkal hajtott a németek elé fegyver nélkül Sztálingrádnál.

Az este az álmodozásé. Beszélgetünk a jövőről: a felosztott földbirtokokról, gyárakról, bankokról, amelyek a mieink lesznek. A kitelepítettekről, a kőbányász írókról, az agyonlőtt esszénus belügy- és főminiszterekről, a kiporszívózt padlásokról, a vörös darabberről, és a Sztálinvárosban tízesével elföldelt kurvákról, betörőkről nem esik szó, mert még hamvasak vagyunk.

Kilencok megszólal a kürt. Takarodó. Csöndesen elénekeljük még egyszer a Mennyből az angyalt. Nehezen jön álom a szemünkre. Csend van, csak az őrég ütemes lépteit halljuk az udvarról, a folyosóról. Majd halk, tiszta fütty: a Mennyből az angyal dallama hallatszik kívülről is. Ez a jelzés: barát van az örök között.

Felejthetetlen emlékünkhöz az utolsó szilveszter is. Éjfél körül arra ébredünk, hogy az egyik cellában a Mennyből az angyalt éneklék. Néhány perc múlva egy másik zárka is rázendített, és terjedt zárkáról zárkára a dallam. Olyan volt ez, mint később a hatvanas évek végén, amikor nyáron minden ablakból a Delilah bömbölt a pesti utcákon estefelé az ablakokból. Lassan az egész börtön visszhangzik, négy nyelven szól a *...fel, fel ti rabjai a földnek...* A Mount Sainte-Victoire-ról lezúduló északi szél négyszáz esszénus üzenetét vitte az újévet köszöntő városnak: *a győzelem napjai jönnek... rabságodnak vége már...*

A Hutu Aranyhorda győzelmesen közeledett Théba határaihoz. Meg voltunk győződve arról, hogy az újév meghozza a szabadságot. Reggel megleptem az egész folyosót. Éjszaka piros ruhácskát varrtam magamnak, hajamba sarlós-kalapácsos diadémot tűztem, és kozák táncot járva mentem ki a reggeli kávéért. Minden zárka cirklijét kinyitottuk, hogy lássák a társaink is. Az őrég másnapos volt az éjszakai ivástól, a parancsnokok aludtak, nem törődött velünk senki. Elöttem fekete ruhában meggörnyedve haladt az Óév, ronda öreg banya, kezében a hatalom jelképével, a gumibottal. Mindenki vidám volt. Végigtáncoltam a folyosón, és a többiek velem együtt kergették a gumibotos vén banyát.

Múltak a hetek és egyre nyilvánvalóbb volt, hogy a Hutu Aranyhorda rohamosan közeledik Graia környékéhez, és így rövidesen hadszíntérré válik a város. A tuszoknak meg kell szállniuk Thébát, és akkor a sorsunk

megpecsételődik. Világos volt, hogy a politikai foglyokat a hatóságok nem engedhetik a hutuk kezére. És persze a megsemmisítés többféle módja is rendelkezésükre állt. Vagy a helyszínen lőnek agyon, vagy kikergetnek a frontra, hogy pusztá testünkkel, jelenlétünkkel akadályozzuk, késleltessük a hutu hadsereg előrenyomulását. Esetleg kiszállítanak a tuszi birodalom területére, ahol először kiéheztetnek, majd elpusztítanak az ivóvizünkbe kevert szintelen, ízetlen méreggel.

Nem maradt más, mint a kitörés. A börtön életében ekkor új korszak kezdődött: a kitörés szervezésének és előkészítésének korszaka. Mi, nők elsősegély tanfolyamot tartottunk a zárkánkban, mert úgy gondoltuk, hogy egészségügyi ismeretekre még szükség lehet a harcok során.

A férfiaknál természetesen másként fogtak hozzá a készülődéshez, de erről már csak kint az erdőben szerezünk tudomást. A fiatalokúak földszinti zárkáiban – itt ágyak is voltak – az ágyakból kiszedték a vasakat, és fegyvereket fabrikáltak belőlük. Szalmazsákokból háti zsákokat varrtak. Birkóztak, hogy ügyesedjenek, gyógyszer gyűjtöttek. Megtanulták legalább elméletben a csigás íjak használatát. Ezekről kis broszúrák készültek, amelyeket a vezetőség minden zárkába eljuttatott.

Végre a börtönparancsnokság március tizenharmadikára és tizennegyedikére látogatást engedélyezett. A graiai börtönben a látogatás úgy zajlott le, mint egy búcsú. Az udvarba beengedték a látogatókat, kinyitották a cellákat, és a főfoglár hangosan kiáltotta a beszélőre engedett szerencsések nevét. Sorakoztunk, és csoportban vonultunk le az udvarra, ahol már szorongva vártak a szülők, rokonok, férjek, feleségek, ismerősök. Ruhát, cipőt hoztak nekünk, és kértek, könyörögtek, hogy tartsunk ki, vigyázzunk magunkra, hiszen már nem tart soká. Térképeket kaptunk a környékről, iránytűket, rejtekhelyek, esszénus szimpatizánsok listáját. Akkor még nem is sejtettük, hogy szinte órákon belül megszületik a döntés a kitörésről.

Tizennegyedikén éjjel aztán egy smasszertől megtudtuk, hogy a tuszik megszállták az országot. A hidakat, vasutakat ellenőrzésük alatt tartják. A zsidókat összefogdosák a razziákon. Sok a zavaros hír, mert a látogatókat útközben érte a megszállás. Többen úgy tudták, hogy egy örmény származású kaszákeresztes vezér vette át a hatalmat, a thébai lovastengerészt pedig internálták. Több miniszter öngyilkos lett. Tudtuk, hogy valami ilyesmi bekövetkezik, mégis mindenkit váratlanul értek az események. Milán, aki akkor már élettársamnak számított, bár más-más részlegben raboskodtunk, rám néz az udvaron:

– Ha mennénk, te jönnél?

– Jönnék Milán, de csak akkor, ha van fegyver. Élve nem akarok a hoplíták kezére jutni.

Milán lehajtja a fejét. A tuszi megszállás ténye szörnyű súllyal nehezedik rá, a kitörés egyik kezdeményezőjére. Kétségeit fokozza, hogy nem érkezett válasz: vajon a párt egyetért-e az akcióval, küld-e külső kapcsolatot, gondoskodik-e segítségről. Az erdőben még nem hajtottak levelet a fák, a bokrok, ezért kétséges, hogy el lehet-e rejtőzni bennük.

De az idő rohan. A tuszik átvehetik a börtön vezetését, ezért nincsen más lehetőség, mint életünket kitépni a sors önkényéből, és megkísérelni a lehetetlent.

Törzsike tizenötödikén reggel nagyon szomorúan lépett be a zárkánkba. Hamarosan felélénkült azonban, mert ülve vagy fekvé maradtunk. Ez régen elképzelhetetlen fegyelmezetlenség lett volna. Mondhatom, csodálkozva bámult ránk.

– Ne haragudj, Törzsike, de nem állunk fel, nincsen kedvünk.

A törzsőrmester komoran végignézi az embereket. Ordítani fog? Káromkodik? Hívja az őrséget? Csak ennyit mond:

– Nem baj, majd felálltok holnap a tusziknak. Ha kinéztek az ablakon, láthatjátok már őket odaát az ügyességen.

De mostanra, még az éjjel megszületett a végső döntés: a kitörést tovább halasztani nem lehet. A megszálló tuszi csapatok még a berendezkedéssel vannak elfoglalva, és nincs helyismeretük. De holnap már késő lesz, mert bizonyára átveszik az egész városban az ellenőrzést. A kitörést tehát ma: március idusán három és négy óra között kell végrehajtani. A hosszú hónapokon át vitatott és részletesen kidolgozott terv megkezdésére tehát a tervezettnél korábban került sor. Erről csak a rohamcsapatok parancsnokai kapták meg írásban az értesítést. Az egyszerű foglyok nem is tudtak róla.

A terv szerint a balhé egy időben kezdődik mindhárom emeleten, ugyanis szokás szerint három és négy között üritjük a kübliket. Az emeleteken megjelennek a kulcsárok, és elordítják magukat:

– Kübli, víz! – és már üritik is az első zárkát. Ez a jel a kitörésre. A földszinten azonban nincsen küblizés, és ott nem katonák, hanem polgári smasszerek örködnek. Ezért, amikor fönről a fiúk meghallják a zajt, valamilyen ürüggyel be kell hívniuk a napos smasszert, és le kell fegyverezniük. Az emeleteken be kell rántani a zárkába a kulcsárokat. Ugyanekkor a küblit vivő társaink a folyosón álló öröket leütik, a puskájukat elveszik, majd megszerezve a kulcsokat, kinyitják az összes cellát. A szolgálatban lévő őrség lefegyverzése után indulnak a rohamcsoportok, a pihenő őrséget lefegyverzik, elfoglalják a parancsnoki irodát és elvágják a telefonvezetékeket.

Hangsúlyozta a parancs, hogy az öröket nem szabad megölni. Csak a legvégső esetben. Ami azonban – hogy, hogy nem – be szokott következni. Az őrség lefegyverzése után az elvtársak egy csoportja beöltözik az egyenruhájukba, felsorakozik, és mint katonai őrég zárt alakzatban kivisznek az utcára, ahol faszállító teherautók várnak ránk, hogy minél előbb elhagyhassuk a várost. Így talán elérhetjük a partizánok által ellenőrzött területet.

Óvatosságból a rohamcsapatok vezetői csak délután közölhették a kitörés időpontját a zárkátársaikkal. A magyarok közben úgy döntöttek, hogy mindenki maga választ: részt vesz vagy sem az akcióban.

– Kübli, víz!

Hirtelen nagy zaj támad az épületben. Mintha verekednének felettünk. Kivágódik a zárkaajtó, és a tizennyolc éves Marion áll előttünk mosolyogva, konyhakéssel a kezében:

– Kifelé elvtársnők! Szabadok vagyunk.

Majdnem minden a terv szerint ment végbe. Negyedóra alatt a mienk volt az épület. Elvtársak, barátok, szülők és gyerekek találkoztak, férjek és feleségek ölelték egymást.

– Apám! – kiáltja mellettem Danilka. Első halottunk az ő apja: nyilvánzó áll ki a szegycsontjából, és ő markolja két kezével, mintha maga döfte volna a mellkasába. A vége a hátán jött ki befröcskölve Danilka arcát. Ő az első hős a hatvankettőből. A pihenő őrég szobájából lötték le, mert az egyik katona a parancs ellenére nem tette szokás szerint az állványra a fegyverét, hanem magával vitte a terembe. A zűrzavar felriasztotta az udvari őrseget is.

Megkezdődött a harc. Akadt áruló is, az egyik szakács. Nem akart kitörni, kényelmes élete volt, ehetett bőven. És mivel senki sem törődött vele, a hátsó feljáraton felosont a második emeletre. Kiszabadította az őrseget, akik az otthagytott néhány nyílpuskával azonnal tüzet nyitottak. Egyre nagyobb lett a zaj, a zsigerből felszakadt üvöltözés és a zűrzavar. De Milenko a kulcsártól elvett pisztollyal lefegyverezte az udvari öröket, és azt üvöltötte:

– Mindenki a hegyekbe! Meneküljtek!

És máris rohant vissza az épületbe, mert a fiatalok és az ő feladata volt biztosítani az elvonulást. Végig kitarítottak fegyverrel a kézben. De nekünk az utcára vezető kapuban már golyószóró állta utunkat. A tömeg nagy része itt esett el, rohantában, ahogy egyik lökte hátulról a másikat a kapu felé. A golyószóróra és a lövészre legalább húszan zuhantak rá holtukban. Szinte azonnal agyonnyomták őket, és mi elvtársaink testén taposva, keresztülgázolva kiugráltunk az utcára. Rohantunk egyenesen a Sainte-Victoire felé. Nem volt mit tenni, mert nem várhattunk a faszállítókra.

Bent a börtönben akkorra már vészjóslóvá vált csend. Aki tehette elbújt a pincébe, vagy visszahúzódott a vgyorgókba.

– Jönnek a tuszik! – hallatszott egy kiáltás, és máris tűz alá vették a börtönt a támadók. Szétfröccsentek a rácsozott üvegfal kockái a nehéz katapult lövedékektől. Nyílzápor hullott mindenre, akár állt, akár mozgott.

Döbbenet és félelem uralkodott a cellákban. A padlón egymás mellett feküdtek a megkötözött örök és az őket lefegyverző foglyok. De senkinek sem jutott eszébe, hogy a fuldokló öröket a szájukba tömött lepedődaraboktól megszabadítsa. Közben a tuszi és a thébai hadsereg az előkészítő tűz után betört a börtönbe. Akik csak tehették, elbarikádozták magukat a cellákban. A fiúk nem akartak élve a tuszik kezére kerülni, ezért felvágták az ereiket. De a lassan csepegő vér lassan hozta a halált. Széttárva ingüket, egymásnak könyörögtek:

– Szúrjatok!

Mindent, ami a zárkában volt, az ajtó elé raktak. A tuszik, amikor egy zárka elé értek, követelték, hogy nyissák ki az ajtót a rabok. De az esszénusok nem akarták kinyitni, mert amikor vállalkoztak az akcióra, mindenki becsület szavára fogadta, hogy élve nem adja meg magát az ellenségnek. Így betartva szavukat, elkezdték egymást és saját magukat késsel szurkálni.

Lelkileg ezek nagyon nehéz pillanatok voltak, annak ellenére, hogy testileg az ember ilyenkor szinte semmit sem érez. Meg addigra már összekeveredtek a férfiak és nők. Főleg a férfiak könyörögtek felvágott erekkel a nőknek, hogy valamelyikük ölje már meg őket, mivel a nőknek nagyobb volt az esélyük a túlélésre. Az egyik elvtársnő megpróbálta, és egy konyhakéssel szívójáékon szúrta a kedvesét. A többiek nézték, hogy milyen forradalmi bátorsággal szúr. Úszott minden az elpocsékolt vérben.

Persze végül betörték az ajtót a tuszik, és puskatussal kiverték a maradék élő elvtársnőt a folyosóra. Összeviszsa rugdosták őket, és letépték a ruhájukat. A sebesülteket módszeresen kidobálták az udvarra, ahol a köztörvényesek kápója a magatehetetlen sebesültek fejét a cipősarkákkal addig taposta, amíg pislákkolt bennük valami élet.

– Lelőni őket! – üvöltött a tuszi parancsnok a kiterelt foglyokra.

Az udvar két sarkában ijászok, velük szemben a falak tövében sűrű sorokban a feltartott kezek erdeje. Jóval éjjel utánig álltak ott, mert nem tisztázódott, hogy kinek a kompetenciája az emberarítás. Jogilag még a thébai parancsnoknak, Besszosznak volt csak illetékesége, és ő szigorúan tartotta magát a szolgálati úthoz. Pontosabban nem mert egyedül dönteni. Egyébként az ő fejét is átvérzett kötés fedte, alig állt a lábán. Támolygott a vérveszteségtől.

Csak késő éjjel terelték vissza a foglyokat a cellákba. És akkor valahonnan az őrsegből halk füttyező hallatszott: a Mennyből az angyal kezdő taktusai. Csendesen, de elég erővel ahhoz, hogy mindenki érezze ezekben a szörnyű órákban, hogy nincsen egyedül. Megbékéltek a közeli halál gondolatával.

Mi, akik kitörtünk, eddigre már szanaszét futottunk. Nem vártunk a nem létező faszállító teherautókra. Mindvégig arról volt szó ugyanis, hogy faszállító teherautók várnak bennünket. De nem vártak. Ki tudja, miért? Vagyis a terv olyan volt, mint a vakablak: ki lehet rajta ugorni, mert ablak, de kitöröd a nyakad, mert az üvege téglá.

Előttünk a szűk utcák többsége a hegyre kanyarodott. A Sainte-Victoire kopár, csak a tövében övezi cse-nevész, lombtalan erdő, mint valami szomorú fanszörzet. A hegy oldalán menekülőkkel törtetem én is a csúcs felé. Elszoktunk a szabad levegőtől, nehezen megy a futás Viktor magas hágója felé. Zihálva szedjük a levegőt, de futni kell, mert a sörteszerű erdő és azon túl a határ minden reményünk. Percenként vágódunk hasra a sárban, hogy elkerüljük az utánunk záporozó nyilakat, de szinte azonnal talpra állunk, hogy inunk szakadtából vágjunk neki a sziklának. Lassan leszakadtak üldözőink a nehéz terepen, és addigra már mi is csoportokra bomlottunk. Ment, ki merre látott. Vagyis nem volt elég üldöző ahhoz, hogy minden irányt lezárjanak. Szerencsénkre éjszaka vihar is tört ránk, és az alig rügyező fák alatt a lábnyomok szinte azonnal elmosódtak a frissen hullott hóban.

Április tizedikén – a kitörés után majdnem egy teljes hónapra – fogták el közülünk a legutolsót, de az én csoportom már a kitörés másnapján fogságba esett, mert hajnalban a hideg és a fáradság miatt már nem bírtuk tovább, és bekereckedtünk egy erdészházba. Rövid tanakodás után az erdész felajánlja, hogy megfeji a tehenet. Kiment, és akkor láttuk utoljára. Pár óra múlva már jöttek is a hopliták. Hiába vettük észre az árulást, és vágunk neki a patak vizének, hogy a hóban ne látszódjék meg az irány: az erdész élénk vezette a katonákat, és könnyedén elvágta az utunkat. Meglőttek engem is: csak a patak jéghideg vizétől tértem magamhoz, amibe belezuhantam. Súlyosan sebesültem. Még arra emlékszem, hogy valaki – egy cigány – megitatott a cipőmből. Utoljára 54-ben, Sztálin halála után, a pesti operettszínházban láttam ilyet, amikor Honti Hanna cipőjéből pezsgőt ivott a bonviván. Sohase felejttem ezt a jelenetet, mert a lelkesen tapsoló szovjet tisztek mellett számolatlanul csörögtek a tűzzománcos, nikkelezett rendjelek. Emlékszem, az egyik tiszt felesége kombinében jött el az előadásra, mert azt hitte, estélyi ruha.

A kitörést követő napok csaknem minden órájában begördült egy-egy teherautó szomorú rakományával a börtön udvarára. Felismerhetetlenségig halálra sebzett társainkat hozták. Az elfogott élők fölött rögtönítelő bíróság ítélezett. Az udvar fehérlett a meztelen holttestektől, amikor a börtönnel szemben lévő épületben megalakult a vésztörvényszék. Megérkezett Thébából a hopliták nyomozócsoportja is. A kihallgatások röviden és kegyetlenül folytak. Puskatús, szurony és gumibot. Ezekből mindenki kap bőségesen, legfeljebb más sorrendben, mivel szilárdan kellett állítani, hogy az akcióról senki nem tudott semmit, a fegyveres kitörésben nem vett részt, és csak akkor menekült, amikor mindenki, de azt sem tudta, hová. Ez utóbbi még igaz is volt, mert a faszállító teherautóban hittünk mindnyájan elejétől fogva. De ez, mint tudjuk, nem létezett, csak papíron. Ott is elég halványan.

A vallatás célja: megállapítani, hogy kik voltak a kitörés szervezői. A megállapítás egyben ítélet is volt. És persze, bármit is hazudtak vagy állítottak az elfogott rabok, az örök egyetlen szava minden vallomást felülírt. Öt napig tartott a kihallgatás. A vádlóknak sietniük kellett, mert a hutu Aranyhorda már átlépte Théba történelmi határát, és gyors ütemben közeledett Graia térsége felé, ahol kemény és teljesen reménytelen utóvédharcokat folytattak ellenük a tuszik és a segítségükkel hatalomra jutott kaszásokeresztesek.

A nagy háborúból alig volt hátra pár hét. Azután már a tuszi birodalom sem létezett. És nem léteztek a kaszásokeresztesek sem, hacsak a bitófán himbálódzó három miniszterelnöküket és azokat a közkaszásokat nem számítjuk, akik megmagyarázhatatlan módon felvételt nyertek a háború után hatalomra került Esszésus Nemzeti Pártba.

De mindezek az események még csak az idő gyulladt méhében készülődtek. Most még csak ott tartottunk, hogy kihallgatásra kellett mennünk keresztül az udvaron, ahol elesett társaink holttesteit kettes sorokban, meztelenül feküdtek. Némelyiknek nyitva hagyták a szemét, és ők vakon bámultak kitartóan a vak égre.

A nyomozás eredménye: negyvenöt bűnös, közöttük kilenc nő. Én megúsztam. Nem tudom, hogy miért. Talán túl szép voltam. A nőre éhes, kiéhezett katonák öntudatlanul kímélhettek, mert szóba sem jött a nevem.

A többiek számára április elsején kezdődött a tárgyalás. A nagy tárgyalóteremben, az asztalon feszület állt két égő gyertya között nappal is. A gyertyák többször is csonkig égtek. Ha nincsen a feszület, az ember azt hitte volna, hogy egy rendkívüli alkalommal, valami nyílt napon együtt vacsoráznak a vádlottak és a bírók egy hangulatos étteremben.

Az örök voltak a koronatanúk, akik tudták, hogy valomásuk halálos ítéletet jelent. Egyenként szólítják őket, rá kell mutatniuk a tettesekre. Végigfut szemük a vádlottakon, de a többségük hallgat. A bíróság elnöke már türelmetlen, nógatja őket. Az öreg zsellérekatonák azonban semmit sem tudnak, hiszen a foglyok olyan sokan voltak! Le is ütötték őket, elájultak, nem láttak semmit. Nem akarnak uraik cinkosai lenni, inkább mellénk állnak. Van, aki megértette harcunkat, van, aki arra gondol, hogy az Aranyhorda a térképeken már kiharapta az ország felét, és hamarosan lenyeli az egészet, csak vesz előtte egy nagy levegőt. De egy-két volkstuszi származású, vérkaszáskeresztes smasszer, aki nem olvas újságot, hajlandó tanúskodni.

Végül április huszonhatodikán reggel vitéz Bukefalosz Béla, a bíróság elnöke ítéletet hirdet. Tizenhárom vádlottat kötél általi halálra ítélt, huszonkettőt kilenc-tizenegy évi szabadságvesztésre, a többit az illetékes katonai bírósághoz utalja rendes eljárás végett. Az éveket már senki sem hallgatja, maguk a bírók sem, hiszen mindenki tudja, hogy ezeket az éveket már nem kell, nem lehet leülni, még ha akarnák az elítéltek, akkor sem.

Érdekes a felakasztandók tizenhárom száma. Théában ez valahogy hagyomány. A nagy szabadságharc után is ennyit akasztottak fel. A tradíció szent.

Én a nagy zűrzavarban valahogyan bekerültem a súlyos elítéltek közé egy húszas zárkába. Nem tudom, hogy minket, hetünket, nőket miért zártak a halálraítéltek vigyorgójába. Találghattuk is, hogy közölünk kiket akasztanak majd fel ítélet nélkül. Hiszen minden előfordulhatott. Például a tizenhárom közül két elítélt kegyelmet kapott, láttuk, ahogyan két bitót elszállítanak nagy káromkodások között az udvarról. Kiderült, hogy Törzsike megmentése miatt két társunk megmenekült. Tíz évet kaptak a bitó helyett, ami magas árfolyamnyereség. De arra is gondoltunk, hogy talán a súlyosan sebesültek ápolása, támogatása lett volna a dolgunk, hiszen néhány felakasztandó alig tudott járni. Ugyanakkor nem adtak se kötszert, se mást. Csak a szavaink maradtak: a szomorúság hűtötte, gyűlölet fűtötte igék, amiket a betegek fülébe súghattunk. És a nőiességünk, amely pusztá létével, kisugárzásával enyhítette testi-lelki kínjaikat, mivel kizárólag férfiakat szántak akasztásra. Tulajdonképpen az egyenjóság nevében tiltakoznunk is kellett volna.

Különösen az utolsó este volt nagyon nehéz. Megbeszéltük ugyanis, hogy ki mit fog énekelni a bitó alatt állva. Az utolsó éjjel Bánkertessy Endre került mellém. Láttam, hogy nagyon töpreng, kényszeredetten fészkelődik. Egyszerre csak felém fordult azzal, hogy nagyon nagy problémája van.

– Ne hülyéskedj – mondtam neki –, holnap meghalsz, mi problémád lehet neked?

– Ide hallgass, Barsziné – mondta –, rossz a hangom, nem tudok énekelni. Az nem lehet, hogy a bitó alatt iszonyúan énekeljek! Milyen propaganda lenne az? Hogyan fognak akkor körutat elnevezni rólam? Tudod, milyen nálatok a közönség: még Carusót is kifütyülték.

Elkezdttem gondolkodni. Ez tényleg probléma.

– Tudsz fütyülni?

– Tudok – válaszolta.

– Hát akkor fütyülj! – tanácsoltam neki. És ebben maradtunk.

Másnap pontban hajnali ötkor – ez is egy furcsa hagyomány, mert miért nem délután fél öt után öt perccel és negyvennyolc másodperccel – az udvaron felsorakozik a kivégzőosztag. A helyőrségből is sok katonát vezényelnek ki, hogy elrettentésül végignézzék a kivégzéseket. Volt azonban annyi tisztesség a rendezőkben, hogy társaink meztelen hulláit előző nap elvitték, úgyhogy az udvar tiszta és rendezett benyomást keltett. Felszörták sárga, agyagos homokkal is a testfolyadék miatt.

A katonai parancsnok beszédet tartott. Kicsit be volt rúgva, ezért meg-megakadt. Ilyenkor az adjutánsa súgta a fülébe a folytatást, mivel súgó gép akkoriban még nem volt: *...az esszénusok a társadalom szemetje, hazaárulók, de...kis szünet, az adjutáns behajol a pálinkabübbe: ime, felforgató tevékenységükért elnyerik méltó büntetésüket.* Kaszáskeresztes karlendítéssel fejezi be, és ennek harcos lendületétől majdnem átesik a deszkából ácsolt szónoki mellvéden, úgyhogy a segédtsztnek kell elkapnia a deréksziját. Ezt a parancsnokot a háború után halálra ítélték, amit azonban nem hajtottak végre rajta, mert a fellebbezési időszak alatt bélcsavarodásban önmagától elhalálozott.

Társaink emelt fővel, bátran lépnek a bitó alá. Kiáltások hallatszanak: Éljen Zeusz! Éljen a független Théba! Éljek én!

Bánkertessy fütyülné a Mennyből az angyal első hangjait, de az ádámcsutkáját megütő durva, súlyos hurok majdnem belefojtja a többit. Köhécsel.

Az elrettentés céljából kivezényelt katonák döbbenet nézik a halálba menők bátorságát. A katonai parancsnok erre megijed, kijózanodik a félelemtől, és zavarában ordítani kezd:

– *Látjátok, milyen konok, erős ellenséggel van dolgunk?! Tűzzel-vassal irtani kell őket...*

De a katonák nem órá figyelnek, hanem Bánkertessyre, aki pufókul csücsörítve még igyekszik néhány hangot kiadni.

*

Hatvanöt év telt el azóta, de még most is látom társaimat magam előtt. Ma kaptam ugyanis az értesítést arról,

hogy végre kitűzték az időpontot: a Spártai Esszésus Partizánok Szövetsége a kitörés fél évszázados évfordulóján, jövő pénteken fogja elhelyezni márvány emléktábláját a graiai börtön falán. A négyszáz fogoly többsége spártai illetőségű thébai volt, ezért különösen szép gondolat a spártai elvtársak részéről, hogy a két ellenséges nép haragján felülemelkedve együtt emlékezzünk hősiességükről, ahogyan lemészároltatták magukat a börtönkapuban. Szerencsére a büntetőintézet ugyanott, szinte ugyanúgy működik most is, mint annak idején. Kicsit kibővítették ugyan, kifestették, bevezették a központi fűtést – istenem, mennyit fagyoskodtuk mi a téli hónapok alatt! –, a nagyobb cellákban van tévé, az alagsorban pedig konditerem. És persze mindez magántulajdonban! Hitelből! Mert nagyot fordult a világ azóta a börtön tengelyén. Többször is. Legalább hatszor a kitörés óta.

És a dolgok jelenlegi állása szerint lényegileg ugyanoda érkezünk, ahonnan elindultunk, vagyis amikor vitéz Kőbányai Világos, a lovas tengerész uralkodott, és aki börtönbe küldött bennünket. Bár most némileg cifrább a helyzet. Akkor mi voltunk a föld alá kényszerített baloldal, és mi képviseltük a kizsákmányolt népet. Felettünk a tőkés, nagybirtokosok állama uralkodott. Most már a mi unokáink alkotják ezt a hatalmi képződményt. A bibi csak az, hogy unokáink többsége időközben nagytőkés lett, amit rólunk aligha lehetett elmondani. Ebből persze vérfa-gyaszto jelenetek fakadnak időnként. A legutolsó pártmise végén például egy rendezési zavar miatt az éppen ügyeletes, milliárdos miniszterelnök teli szájjal énekelt, hogy *...fel-fel te éhes proletár, rabságodnak vége már...* És nem volt senki, aki adott volna neki egy kiflivéget. Ők tehát valóban megkapták a gyárakat, a földeket, a bányákat, magát az államot és a börtönöket is, amiről mi csak álmodhattunk a börtönben. Soha nem létezett még ilyen fényesen beigazolódtatott elmélet! Igaz, majdnem fél évszázadot kellett várni a beteljesedésére. De végül is megérte! Habár eredetileg nem pontosan ilyen végre számítottunk.

Unokáinkkal szemben az örök jobboldali ellenzékét szintén nagytőkésék alkotják, akik azonban erős szociális érzékenységet is fájlnak magukban, és ezért most nem is kell a föld alá menniük, mint akkor nekünk. Sőt! Az áldott napfényen várhatják, hogy mikor sikerül ugyanannyit capcarázniuk, mint a balnak. Sokan vannak ugyanis, akik vagy lustaságuk, vagy bambaságuk miatt elszalasztották a kedvező történelmi pillanatot. És most neheztelnek. Nyíltan azzal vigasztalják magukat, abból nyerik rendíthetetlen tartásukat, hogy bec sületések. A tisztesség ad nekik jogot arra, hogy gyűlöljenek mindenkit, aki ügyesebb volt a nagy történelmi (f)osztozkodásoknál. Pedig több alkalom is adódott a hősiesség kitörés utáni évtizedekben a meggazdagodásra, amikor a hutu birodalom kiterjesztette

Thébára is áldást hozó hatalmát. Sokáig úgy tűnt, hogy álmaink megvalósulnak, mert minden posztra munkások és megfelelő parasztok kerültek. Az egyik hadügyminiszter például a felszabadulás előtt – így hívtuk a hutu megszállást – eredetileg egy vasúti kalauz felelőséges posztját töltötte be. A Tüzelőanyag Kereskedelmi Vállalat élére egy asztalost állítottunk, mert fa-fa. A politikai rendőrséget egy megbízható hentes vezetése alá helyeztük.

Ment is minden, mint a karikacsapás. Elég sokáig. De lassacskán felpuhult a rendszer. Szegény Milán, a férjem, akit jogerős felakasztása előtt, az utolsó pillanatban a hutuk kicseréltek egy elfogott thébai arisztokratával, egyre többet bosszankodott emiatt, miután a hutu elvtársaktól hazatért. Ha tehette volna, ő már a felszabaduláskor vérfürdőt rendezett volna a volt uralkodó osztályok számára a pedellusokig bezárólag, de sajnos nem volt itthon: hutu barátaink nagyobb feladatot szántak neki. Kínai nagykövet lett. Hosszú évek után, közvetlenül az októberi sajnálatos események előtt érkezett haza. Akkor bizonyosodott be, hogy Milánnak megint igaza volt: ha kiirtottunk volna minden nem munkás-paraszt elemet, akkor az a szégyenteljes lázadás talán elmaradt volna, vagy nem lett volna olyan zavaros. Nem lehetett ugyanis pontosan érteni, hogy ki és mi ellen lázadt fel akkor, mert szinte mindenki lázadt mindenki és minden ellen. Mindenesetre hutu elvtársaink baráti tankjai segítségével sikerült eltiporni a hisztérikus megmozdulás utolsó szikráját is. De csak látszólag, mert furcsa módon hutu elvtársaink megintogtak, és ideológiailag elhajoltak. A thébaiakról elterjedt ugyanis, hogy kiszámíthatatlan örültek: nem kellene nekik az esszésus eszmék, és hajlamosak arra, hogy bárhol, bármikor, – feltéve, hogy magnóról a megfelelő cigányzenét játsszák nekik –, magukat kézigránatokkal felővezve a hutu tankok alá ugorjanak. Ennek ugyan semmi eredménye nem lehet, kivéve azt, hogy a kiegészített tankok forgalmi akadályt képeznek az amúgy is eldugult városban. Egyébként is a hutuknak végtelen mennyiségű tank állt a rendelkezésükre, mert odahaza bevezették a háztáji tanképítést: mindenkinek megengedték, hogy maga barkácsoljon, ahányat csak akar, títustervek alapján. A mozgalom annyira sikeres volt, hogy jobb minőségben állította elő Békejobb-32 névre keresztelt harckocsikat, mint az állami nagyüzemek. A thébiakat azonban a mindenhol áradó tankfolyam sem tudta elrettenteni, mivel a cigányzene önkívületi állapotig volt képes korbácsolni a hazafiságukat.

Kiutkeresésképpen Thébából a hutuk laboratóriumot csináltak: arra voltak kíváncsiak, hogy meddig, milyen mértékben lehet a tüzet és a vizet összehétközíteni, vagyis hogyan lehet az esszésus eszméket ötvözni a gazdasági kannibalizmussal, azzal a rendszerrel, amelyben évszázadok óta élt az ismert Föld lakossága. Milán sokat

élcélődött azon, hogy az esszénus tanok értelmében az étlapon is szereplő rabszolgák vették át az uralmat Thébában, miközben egyre több emberevő elem jelent meg a gyakorlati életben: főleg rabszolgahúst mértek ki ugyanis a piacokon. Először is a rabszolgák továbbra is látástól-vakulásig robotoltak és szaporodtak, úgyhogy alig volt érthető, mikor érnek rá uralkodni, másodsor különböző csoportjaiknak megengedték, hogy ők is embert egyenek, sőt ha befizették a megfelelő adót, akkor ki is mérhették tisztos haszonnal az emberhúst. Milánt ez felháborította. Pedig egyre gyakrabban és egyre szélesebb körre terjedt ki ez a jelenség. A thébai esszénus államférfiak, akik bírták a hutuk bizalmát, arra hivatkoztak, hogy az emberhús fogyasztása hatalmas forgalmi adó bevételt jelent a Thébai Esszénus Köztársaságnak, és a fejlett esszénus társadalom felé haladó országnak egyelőre még nagyon nagy szüksége van az ilyen bevételekre. Például ebből tartják fenn a rabszolgák számára a kórházakat, és az iskolákat is, hogy később eredményesen tudjanak uralkodni. Már ha addigra nem fogyasztotta el őket valaki.

Sokáig úgy is látszott, hogy az önhazudtoló intézkedésekkel, engedményekkel sikerül elhalasztani a már esedékes zálogház fosztogatást. Ilyen keserű névvel illette ugyanis végül Milán – mielőtt jótékony sötétségbe merült volna az agya – a dicsőségesebbnél dicsőségesebb forradalmakat. Végignézte ugyanis az utolsó felfordulás alatt a Arbatov utcai zaci kifosztását. Mély hatást gyakorolt rá ez narodnyik ünnep. Sokan nemzeti színű karszalaggal a karjukon törtek be a raktárakba. Az okosabbja kirobbantotta a páncélterem ajtaját, és vitte a smukkot. A butábbak az ágyneműt, lódenkabátokat ragadták el. Látott egy erősen kifestett nőt bundában, aki egy hárfázó meztelen nőből kiágazó állólámpával birkózott, miközben szidta a zsidókat, mert belegabalyodott a zsinórba. Déli kettőre már üresen, tárva-nyitva, elhagyatva tátongott a zaci. Csak itt-ott tallózott még néhány lelassult, félhülye öreg, alig mozgó árnyék a szétdúlt, letaposott holmik között, amik már nem kellett senkinek. Volt ott egy szinte csípőtől csonkolt ember, aki négy csapágykerékből és egy darab deszkából eszkábált rolle-réhez szíjazva felkapaszkodott negyven lépcsőfokon, és most kurjongatva száguldozott a kezében tartott két fahasábbal lökve magát teremről teremre. Ő volt az utolsó. Végre talált és ölelgethetett egy horpadt szaxofont.

– A birkák behordták a gyapjújukat, a patkányok pedig most széthordják! – fogalmazott a férjem dünynyögvé, mert szégyellte, hogy lafontaine-i terminusokban beszél a népről, feledve édes anyanyelvét, a tudományos szocializmust.

Szerencsére Milán hozzávetőleg húsz éve elvesztette öntudata jelentős részét, és ez megkímélte az ideológiai eredetű szenvedésektől. Nem kellett megtapasztalnia, hogyan puhult fel először szinte észrevétlenül az eszme, majd hogyan omlott össze látványosan alapjával és felépítményével együtt.

Milán szellemi romlása fokozatosan ment végbe. Először csak engem nem ismert meg, később pedig elkezdett spanyolul beszélni, ami jelentős mértékben megnehezítette az együttélésünket, mivel jómagam csak görögül, szerbül és franciául beszélek. Persze azonnal elkezdtem spanyolul tanulni, de mire valamennyire belejöttem volna, Milán megnémult. Ettől fogva beszélgető füzetekkel volt csak hajlandó érintkezni velem. Azokba azonban csak pusztá számokat írt egymás mellé. Ez már meghaladta az erőmet. Segítségre volt szükségem, és mivel eszhások voltunk, sikerült is megszerezni egy állandó ápolónőt mellé. Így eljárhattam az Esszénus Nőszövetség, valamint a Békevilágtanács Thébai Szekciójának üléseire. Magas funkciót töltöttem be ugyanis ezekben a grémiumokban. Olyan kérdéseket tárgyaltunk meg például, hogy miként lehetne a szudáni nőket rávenni a békeharcra, valamint leszoktatni őket arról a maradi szokásukról, hogy a tizenkét éves kortól a lányok csiklóját borotvapengével kivágják. Ráadásul fertőtlenítés nélkül! A gyakorlatban a zsilett-pengéket a lányok apja vagy fiútestvére használja előzőleg, így a művelet gyakran vezet a kislányok genitáliájának szakállfertőzéséhez, ami drágán is csak nehezen kezelhető. És nem is esztétikus.

Sajnos két évtizede teljes összeomlás következett be a világban, ami a mi helyzetünket nagyon megrontotta. A hutu birodalom összeomlott és maga alá temette Théba népszerű munkás-paraszt kormányát is. Ezáltal mi is elvesztettük az eszhá státust, és ezzel az ingyen ápolási segítyt, úgyhogy Milánnal egyedül maradtam a lakásban. Újra bebizonyosodott a régi esszénus tétel, hogy a politika és a magánélet szorosan összefügg: Thébában a mindennapokban is haladéktalanul visszatértek a dolgok a régi kerékvágásba. Ezt éreztük meg mi is.

Nyíltan emberevővé vált a rendszer. Valami szemérem maradt még ugyan a felszínen, például most szabad választásokon dönthetünk arról, hogy kinek, melyik néppártnak lesz perdöntő beleszólása az emberevés adózási szabályainak átalakításába, sávósításába, progresszivitásának mértékébe, de számunkra a gyakorlatban ennek semmi jelentősége sincsen. Bennünket – lesajnált nyuggerekét – csupán az érdekel, hogy takarékosági és ideológiai okokból a társadalombiztosítás megvonta a támogatást a kóros feledékenységekben szenvedők otthoni ápolásától. Úgyhogy a legnagyobb bajban vagyok, hogyan fogom megoldani a spártai elvtár-

sak felkérését, hogy a kitörés emlékére rendezett ünnepséget megszervezzem.

– Ne pisáld le a falat, Milán! Kérve kérlek!

Elnézést, de egy pillanatnyi időre sem vehetem le róla a szememet. Sajnos, hogy ő, aki valaha a kitörést szervezte, a végére sem tud egyedül kimenni. Vagy ha néha mégis, akkor nem tud kijönni onnan, mert nem találja háta mögött az ajtót.

Ma végre sikerült egy idősek napközi otthonában elhelyeznem Milánt – méregdrágán természetesen –, úgyhogy most itt vagyok újra Graiában. Mondhatom, összetört a buszozás. A lábaim már megint vizesednek a hosszantartó üléstől, és csípőfájdalmaim is felerősödtek a sok rázkódástól. Hiába: lassan kilencven leszek. De itt járok újra a Victoire-on. Botolok serényen felfelé a lejtőn. Megbízta bennem az elvtársak, hát nem törődhetek magammal. A táj sem sokat változott azóta. Itt a kis ház, ami mellett elfutottunk, s ijedt lakóinak, akiket megrémített a csatazaj, odakiáltottuk:

– Jönnek a tuszik, jönnek a fasiszták! – és rohantunk tovább. Itt feküdt az egyik szőlőtőkénél felvágott erekkel Milán bátyja. Itt szóródtunk szét a hegyoldalon, majd találtunk egymásra a hágón. És most, hatvanöt év után, követem társaim nyomát, mert nem tudok belenyugodni abba, hogy mindössze csak egy mondat maradjon utánuk és az egész rabszolgauralom után: *Elfogták és kivégezték valahol Graia külterületén.* Meg akarom találni az erdészházat is, az erdészt, aki elárult bennünket, a patakot, melynek jeges vizében meneteltünk, a forrást, ahol utoljára voltunk együtt. Három graiai elvtárs segít a keresésben: a börtön jelenlegi parancsnoka, annak helyettese és a nevelőtiszt. Gépkocsi-

val közelítjük meg az erdőt, ameddig lehet. Már a harmadik erdészháznál, illetve a romjainál járunk, de nem találok a ház előtti utat, mögötte a hegygel, amelyre az út felvezet.

– Hatvanöt év sok idő, meg is változhat a vidék képe – vigasztal a parancsnok, de nem tudok megnyugodni. Visszamegyünk a városba, és másik úton indulunk el. Szerencsénk van, mert hamarosan egy tanyához érünk. Lakója velem egyidős bácsika. Eligazít bennünket:

– Innen harminc méter felfelé az erdész háza, ott voltak a partizánok. Az erdész a háború után áttelepült Sardisba, mert félt, hogy a partizánok felgyújtják a házat. Meghalt azóta, az erdészházat meg jórészt széthordták.

Állok, mint annak idején, a tisztás szélén. Húsz lépésre az erdészház alacsony romjai. Némi törmelék. Milyen közel van minden! És milyen kicsi! A szekeret, amin elhurcoltak, egy ember hajtotta, aki azóta halott. A cigány, aki a hoplita tilalma ellenére vizet adott lehűzött cipőmből, pár hét múlva elesett a fronton. Szerencsére két helyi asszony, akik akkor még gyerekek voltak – ma már hozzám vénült öregek – vezet el a Csurgóhoz, ahol két társamat megölték. Megtalálom a forrást is, ahol megsebesültem. Disznófőnek hívják, de a vizet körülvevő sziklák kisebbek a valóságban, mint az emlékezetemben. A kövek tetején ült Milán, hogy szemmel tartson bennünket, akiket őrségbe állított. Száz méterre feküdtem tőle, és tőlem száz méterre a másik ör. Innen intettem utoljára Milánnak, amikor észrevettem a közeledő hoplitákat. Akkor csak tizenkét év múlva láthattam viszont. Ma bármikor láthatnám, ha akarnám.

Pár percre egyedül maradok a rét szélén, társaim elunták az üres tisztást. Éles, dallamos fütty hallatszík. Az erdei vonat átrogott a keresztúton.

BODA MAGDOLNA

Az a város

*Az a város ami lelked
vagy lelkem
Párizs London Pest vagy Szeged
vagy Trója lerombolva
fehér zászlók megsárgulva
a egykori hősök glóriája
kifakult – az
éjjeli szekrény fiókja nyitva
haloványan látszik rajta
egy copfos lány vietnámi
strandpapucsban
előrehajolva tart egy
málnafagyaltot*

*csöpög
csöpög
(emlékszem
erre a sárga pólóra)
rég volt
ma már
a gramofontú nem karcol
bele a sanzonba
s a város tudod a város
lelked vagy lelkem
kozmpolita
Párizs London Pest vagy Szeged
trójamódra azóta*

KELE FODOR ÁKOS

Hátszél

*Én voltam neki az átokunoka,
úgy kezdtem, hogy nagyapám befejezte:
fejét – arca beborulva – zuhanva
a pólómra helyezte.
Az agyérgörcs újratanította
járni – ezekért a kései
gyermekléptekért megérte.*

*Nagyanyám egyszer kivitt a vurstliba.
Volt a céllövöldében egy
janicsár-varkocsos,
marokméretű műanyagkoponya.
Mecéloztam, az esélye nulla:
a puskát úgy hangolják,
hogy félrehord. Az állát
találtam, nem a hurkapálcát,
de kikönyörögtem.*

*A visszaúton a csontfejjel mókáztam,
nagyanyám könnyek közt vihogott
abbahagyhatatlan. A rázóház-nevetésben,
nagyanyám a koponya vigyora.*

*Egybeesés, de mint jel
kárörvendően valóságos.*

*Derűsen szállítottuk haza
a fel nem ismert halálhírt,
amely életre hívta előzményét,
a beteljesült eseményt.
Mert a halál előszele hátszél: amit visz,
nem hordja rögtön a szemedbe.*

*Mit sem sejtve, még az éjjel,
kegyelettel
a játékos-ládába helyeztem,
akárha a papa párnája alá
az infarktust, amire a görcsökkel
sújtott, szétvert állólámpa
hozta meg a pozdorja éjfényt.*

*Nekem ez jutott,
régen a céllövöldében,
finom utalásféleképpen.*

Paneláldozat

A fürdőszobában nem halt meg apám.
 A mosdóajtó választotta el a késtől;
 engem a jelenettől a rémület uralta
 zokogás, ez az áldozati rítus, ez
 a gegőző gégeének és toporzékoló-
 dobogás. Átszűrődik a révületen
 néhány üvöltő, mágikus tóutasítás:
 „Ne félj, ne sírj, nincs baj;
 te meg gyere ki, bazmeg,
 itt a kés, megöllek.”
 A többit már a szememmel sem értem:
 a mosdóajtó apa hasa.
 A fenyegető szűrőpont abba szegeződik,
 az ajtó késleltet, te a szűrést
 hiába várod, a csoda nem történt meg.
 Csak egy alkarmozdulat hiányzott,
 és a kés átjárja a testet, mint
 a gázoló személyvonat.

Azóta precízen látom a dolgokat:
 ha örült vagy mert éhes,
 mindegy hogy a testvéred,
 az egészséges húst,
 élősúlyban, nem baj, ha véres,
 tíz deka acéllal méred.

Az éhség és a szesz összehoz,
 a tanácsi lakás nálatok
 gazdasági egység, munkanélküli,
 férfimunka testvéreként,
 vállalva kukoricát lopni
 vagy átvenni anyád segélyét,
 míg ő a tacsóval és üvegekkel alszik
 a kutyahúgy szagú dunyha alatt,
 meg monoklival, ha éppen
 a legintimebben – míg aludt –
 ököllet arcbaverted.

Kár a műtétért, hogy kivágták neki
 a mótelyt; iszik így is, pedig a
 fél mája épphogy újranoított.
 A pián veszekedni olyan, mint
 anyátokat felosztani egymás között,
 hogy ki egye a nagy máját,
 mint az utolsó forintért lopott
 részeges vacsorát: morzsák helyett,
 aki szeletet vett, vihart aratott,
 és egymásra fogtátok a konyhakardot.

Kántáltam, hajlongva dúdoltam a
 torokdalt tovább
 a lépcsőházban, míg valaki
 rámtalált, és a szertartásnak véget vetett.

Még aznap éjjel beáztunk –
 vöröspenészes lett a plafon.
 Érted folyt el az engesztelő áldozat:
 fölöttünk, a fürdőszobában,
 levágták a cigányok a lovat.

FERENCZES ISTVÁN

Lamentáció egy vékonyodó osztálynapló fölött

Olyanok voltunk, mint Szentgyörgy-nap után a nyájtól erőszakkal elszakasztott bárányok. Mögöttünk borjú-, bárányvérrel összespriccolt szülőföld, bolsevik vörösben ázó ország. Se anya, se apa, se család, se nyáj, se pásztor. Az ápoló, biztonságot nyújtó székelyföldi szülőfálvainktól majdnem ötszáz kilométernyire, úgy álltunk osztályidegenen, a gyermekkorból hirtelen kiteszított kamaszlányok, kamaszfiúk a Lugosi 3-as számú Magyar Középiskola udvarán, mint akik fölött egyedül Isten őszi csillaga ragyog halványan a Bánság szeptemberi, bágyadt fordulójánál. Mintha nagyon messzi, egy másik féltekére, a Dél Keresztje alá érkeztünk volna meg.

A székelyföldi iskolákban nem jutott számunkra hely. Szerencsénkre azonban ott voltak a megtépzott dél-erdélyi magyarság iskolái, a dévai, a petrozsényi, az aradi, a zombolyai, a temesvári, a lugosi magyar középiskolák, amelyeket a kigyérített magyarság nem tudott feltölteni, s ahol talán az osztályharc sem dühöngött olyan dübörgéssel, mint a sztálini magyar autóban, amelyet román sofőr kormányozott.

Minket ott befogadtak. A Lugosi 3-as számú Magyar Középiskola 1958 őszén indult nyolcadik osztályának épp a felét tettük ki. De bármennyire tündéri, már-már medditerán hangulatú volt is az a bánsági táj, számunkra a szigorú, sötétzöld, sziklás-hegyes Székelyföld után mégis idegennek, világvéginek tetszett. Az emberek is mások voltak. Nem értettük a többség nyelvét, nem tudtunk románul, tulajdonképpen akkor döbentünk rá, hogy Romániában élünk. Legkisebb királylányok, legkisebb királyfiak voltunk, akiknek átalvetőjében a hamubasült pogácsa otthoni melege próbálta csillapítani didergéseink. Azt hiszem, amikor a székely körvasútra feltettek a szüleink, már akkor örökre eljegyeztük magunkat a honvágygal. És vitt a gőzös, többszöri átszállásokkal egy napon és egy éjen át, azt sem tudtuk, hol van Lugos.

Sarokba húzódva, hátunkat falnak támasztva, először döbbenve rá végzetes kisebbségi sorsunkra, vártuk a tanévnyitót.

S akkor odajött hozzánk egy rövidnadrágos, szemüveges langaléta, egy nálamnál is legalább két fejjel magasabb kamasz, kezét fogott valamennyiünkkel, és bemutatkozott: Papp János vagyok!

Ez a Papp János attól a pillanattól kezdve mindig velünk volt. Bemutatta a várost, amely egy kicsit hasonlít

tott Budapesthez, hisz közepén egy nagy folyó, a Temes ballagott csendesen. Fölötte három híd ívelt át, part menti sétányain rózsalugasos parkok, szomorúfüzek, számunkra egzotikusnak tetsző fák rengetege enyhítette honvágyas melabúnkát, lett cinkosa első szerelmeinknek. És Papp Jancsi soha el nem maradt tőlünk, ha tehetette, bejött a bentlakásba is, ahol együtt éltünk a román és a sváb fiúkkal, ő lett a segítőnk, eligazítónk, a tolmácsunk. Bizony hogy szükség volt rá, mert mi a bunöziuán kívül nem sokat tudtunk románul, ő pedig már anyanyelvi szinten birtokolta ezt a nyelvet. Ha tehetjük, mi mentünk ki hozzuk és a többi osztálytársunkhoz, Balázi Pistához, Boruzs Jóskaékhoz. János mindig és mindenütt velünk volt. Akkor nem tudtam, de nem is kerestem a magyarázatát, hogy miért vonzódott annyira hozzánk, székelyekhez. Ma már tudom, hogy apai ágon székely volt ő is, édesapja a Maros menti Körtefájáról került a Bánságba. Azt hiszem, a bánsági magyar gyerekek megtépzott, némiképp immár kozmopolizálódott, nemzetközivé váló magyar öntudatánál keresett valami szilárdabbat, erősebbet, amit meg is talált közöttünk. Mikor kimenőre hozzuk mehettünk, ha szomjasak voltunk, megittattak, ha éhesek, megetettek bennünket. Emlékszem, egyszer öttagú családunk háromnapos tejadagját itatta meg velünk, hisz tudta, hogy házi tejet valamikor hetekkel, hónapokkal előbb csak otthon ihattunk. Balázi Pista egy egész sonkát lopott ki a családi kamrából, hogy jóllakasson bennünket. Szó mi szó, hamar egymáshoz nőttünk, ha sűrűlődéssel is, de néhány kivételtől eltekintve már a téli vakációra közösség csiszolódott fele székely, fele bánsági, partiumi magyar gyerekekből összeverebült osztályunk.

Iskolánk az Orsolyák államosított zárdájában működött. Kitűnő, fiatal és lelkes tanárok oktattak, és olyan mozgalmassá szervezték a tanórákon kívüli életünket is, hogy ma csak ámulattal tudok visszagondolni arra az 1958–59-es tanévre, a mi nyolcadik osztályos korunkra. *Tiszta szívvel* címen olyan irodalmi, művelődési faliújságot szerekesztettünk közösen, ami ma is felvinné a versenyt a mostani iskolújságokkal. És színdarabokat tanítottak (a Pál utcai fiúkra és a Nyilas Misire emlékszem), versenyeket szerveztek, kirándulni vittek, ragyogó sportéletet kovácsoltak össze. Mi, székelyföldi, falusi suhancok, azt hiszem, ekkor találkoztunk először bőr focilabdával, tudtuk meg, hogy a focin kívül van röplabda, kézilabda, kosárlabda, szertorna is. Az én számomra azonban a legnagyobb ámuldozást a könyvtár hozta meg. Díszkiadású, aransujtásos könyvsorozatok ragyogtak a könyvtár polcain, a Remekírók Képes Könyvtára, az összes Jókai, Mikszáth, Benedek Elek, Vas Gereben, Gárdonyi, Verne Gyula, az indiános könyvek, Petőfi élete több kötetben. Olvastunk reggel és délben, délután és

este, a tanórák alatt és a szilenciumon, emlékszem, arra is képes voltam, hogy ellógiak, mert nem tudtam abba hagyni Ocskay brigadéros Szeretve mind a vérpadig történetét. Néhányan mindenevők, válogatás nélküli könyvzabálók lettünk. Ez esetben is, azt hiszem, Papp Jancsi volt a kivétel, ő már Rejtő Jenőt, Agatha Christie-t is olvasott. Matematika–fizika rangsorolású osztályunkban ő volt a filosz. Verseket írt, de nagy huncut is volt. Emlékszem, egyszer úgy átverte a társaságot egy saját szerzeményeként előadott, de valahonnan kimásolt „kóbojos” verssel, hogy az osztály másik langalétája, Csaszi életében először és utoljára megtanult kívülről egy verset. Kívülről fújta Papp Jancsi „kóbojos remekművét”.

Majdnem jó tanulónak mondható osztályunk volt. De ott jártak előtünk a nagy fiúk! Aradits Laci, a későbbi tévériporter, aki a Dunáról tutajjal indult neki a Fekete-tengernek, igaz, hogy Isztambul helyett Odesszában kötöttek ki, amiből kisebbfajta nemzetközi bonyodalom származott. Szondy Gyuri, a későbbi, nagy reményekkel indult költő, akit idő előtt elvitt a tékozló idő. És ott volt Udvardy Laci, a híres hegedűművész, zenész, későbbi zenetörténész, meg Pokker Laci, a szobrász, vagy Graur Jani, aki még most, hetven éven túl is főszerkeszti az egyetlen temesvári, bánsági magyar újságot. Volt kikre felnéznünk abban a 3-as számú magyar középiskolában! Gyönyörű, katartikus gyönyörű iskolánk volt. Némiképp feledtette a messzi tájat, a messzi otthont, kishazánkat, az odüsszeuszi képzeletünkben egyre nagyobb magasságokat, holdkóros sóvárgásokat előidéző, szíréként felénk éneklő Székelyföldet.

Aztán beborult. Egyesítették, magyarán felszámolták a Bolyai Egyetemet, a magyar nacionalizmus és irredentizmus fészket. Mikor 1959 szeptemberében visszaérkeztünk Lugosra, kiderült, hogy a mi iskolánk is ilyen fészek. Egyesítették a magyar, a német és az egyik román középiskolát 1-es számú, Ion Bredeanu Líceummá. Mi lettünk az utolsók, a D-osztály. Akkor talán fel sem fogtuk ennek a tettnek a súlyosságát, nemzetiségellenes huncutságát. Csak azt tudom, hogy egyre duhajabbak lettünk, s amikor lehetett, kerültük az iskolát. Most már biztosan tudom, hogy a lugosi magyarság lejtmenetének ez volt a kezdete. Eltelt a három év, leérettségiztünk, és úgy jöttünk el Lugosról, hogy nem tudtunk többet róla, mint amikor odaérkeztünk. Nem tudtuk, hogy ott élt Jakabffy Elemér, ott szerkesztette a két háború között az erdélyi folyóiratok egyik legrangosabbikát, a Magyar Kisebbséget. Nem tudtuk, hogy itt töltötte gyermekkorát Teller Ede. Nem tudtuk meg, hogy kölyökként itt focizott Czibor azzal a német apától, öntudatos magyar anyától származó Posipallal, aki azon a keserves 54-es focivében magyarul figyelmeztette a Svábot, alias Puskás Öcsit, hogy ne froclizza azt a

keménylegény Liebrichet, mert megjárja. Meg is járta, és a döntő után gyászba borította édesapáinkat. Nem tudtuk meg Lugosról, hogy a Monarchia mintáértékű városa volt, ahol becületbeli ügye volt a három nemzetiségnek egymás nyelveinek kölcsönös tudása. Nem tudtuk meg azt sem, hogy a kiegyezés után a hajdani Krassó–Szörény vármegye székhelyén, Lugoson a román nyelv egyenrangú hivatali nyelv volt a magyarral! És még sok mindent nem tudtunk meg Lugosról abban az egyesített középiskolában, amelyet már nem is szeretünk. Mindent elkövettünk, hogy az évek elszálljanak, mint a percek. De az a négy év végigkísérte, mint egy rögeszme az egész életünket. A legváratlanabb pillantokban bukkant fel a mélyből. Legutóbb a Deákban – az Írószövetség Bajza utcai székházának kocsijában lebbent fel Lugos. Ha Pesten jártok, mindig jó bemenni oda egy korsó sörrre. Ott találkoztam drága barátaimmal, Lázár Ervinnel, Csíki Lacival, Nagy Gazsival, Bella Pistával. Őket elorozta a gyalázatos idő, most már egyedül Deák Laci, József Attila-díjas, kitűnő költő barátomat találok ott. Legutóbbi sörözésünk alkalmával, nem tudom, minek a kapcsán, hirtelen felkapta a fejét: Nekem mesélsz, öregem, az én apám is Lugosról származott, onnan jött el Trianon után, egyszer arra jártam, de mára már hült helyük a Deák nevezetű magyaroknak...

Hát így kísért minket Lugos, kedves barátaim.

Utánunk még következett egy-két D-osztály, aztán lassan elfogyott. Később, egy időre az általános iskolából is csak az I–IV. maradt. A svábok elmentek, s a magyarság asszimilálódása felgyorsult. A húszéves osztálytalálkozónkon kiderült, hogy Lugoson maradt osztálytársaink gyermekei már alig vagy egyáltalán nem beszélnek magyarul. A padtársam sváb leányt vett feleségül. És milyen nyelven beszéltek a családban? Amelyen egy szétzórásban lévő, iskola nélkül maradt, leszegényített, vírusos öntudatú kisebbségnek lehet. A többségén.

Az 1962-ben érettségizettek is szétzórattunk. Mi hazajöttünk a Székelyföldre. És a lugosiak közül egyedül velünk jött Papp Jancsi is. Román–magyar szakos tanár lett. Tanított a Kászonokban, a Gyimesekben, aztán bekerült a családjával Csíkszeredába, gondolom, azzal a reménnyel, hogy újságíró lesz. Nem lett az. Talán jobban is történt így, hisz minket akkor, ezért vagy azért, kezdtek kirugdosni az egyre pártosabb sajtóból, legtöbbször azért, mert füttyültünk a templomban. Aztán eltemettük az első osztálytársunkat, Szócs Karcsit, aki katonaorvos lett, és több mint gyanúsak mondható körülmények között hunyt el. Jánossal, Császárral, Szekeres Jóskaival együtt a vállunkon vittük ki csikorgó téiben a csíkdánfalvi temetőbe. Ekkor döbbsent talán először belénk, hogy valami gyalázatos kezdődött el az életünkben. Talán ekkortájt kezdett érlelődni Jánosban a gondolat az áttelepülésről. Abban a balga

hitben éltünk, hogy ott, az a megmaradt kicsi ország valóban az emberarcút építi, hogy ott könnyebb magyarnak lenni, hogy ott tárt karokkal vár reánk az új világ. Nem tudom, Papp Jancsiékát hogyan fogadta. Csak azt, hogy egy darabig tanárként próbált megélni a maradék Biharban, miközben ízig-vérig urbánus emberként uborkamag termesztésre kényszerült. Aztán Tatabánya következett, úgy tetszett, talán-talán ott lesz a rév. De a Jóisten másként rendelkezett a révbeérésről. Előbb el kellett temesse feleségét, mindannyiunk drága Pannikáját. Ó, be gyönyörűek voltak marosvásárhelyi egyetemistaként, amikor bemutatta nekem szőke, kék szemű, Krúdy tollára kívánczó háromszéki szerelmét!

Amikorra már csak árnyékvilágnyi reményeink maradtak, s azt hittük, hogy a mi életünk már így fog eltelni, a dominókockák elkezdtek egymást döntögetni. Szerencsénkre? Talán. Én csak annyit tudok, hogy Papp János végre meglelte azt, amire kezdetektől fogva hivatva volt: az újságírást. Ott érezni tárcái mögött a szépíró, akivé válhatott volna, ha nem jön közbe az életünk, ez a megszenvedett, ezerfelé cibált, mégis gyönyörű sors, amit ránk osztott a Fennvaló.

Bolyongok Lugos utcáin.

János, a hajdani házatoktól alig karnyújtásnyira hatalmas ortodox katedrális áll. És ott áll üresen, lelakottan egykori iskolánk, a Lugosi 3-as számú Magyar Középiszkola épülete is. Jól megnézem még egyszer a nyolcadik osztály ablakait. Az egyház visszakapta az épületet. Lehetne benne újra magyar iskola, de kivel, uram, kivel lehetne étellel betölteni? A hajdani bomba nő, a vagány Faragó Pipi unokáival már nem, hisz ő is az égi vadászmezőkön vár már mireánk. Akárcsak André Béci Csíkszentkirályról, Elekes Árpi, a lippai református pap fia, vagy Puskás Bori, a rajztanár, aki másodikként jött a Székelyföldre a bánágiak közül, s akit Gyergyóremetén fogadott be az anyaföld. És ki tudja, hol van, él-e, hal-e még valahol Németországban Oláh Juci, a lugosi háromárvák legnagyobbika? Kovács Lenke Ausztráliából küldi közben üdvözlőleveit. Kerekes Marikáról sem sokat tudunk mi, székelyek: a dánfalvi Zsók Gizi, a csíkrákosi Lázár Marika, a csíkszentmihá-

lyi Szekeres Jóska, a gyergyótekerőpataki Páll Magdi, a csíkszentimrei Izsák Zsófi, a csíkszentkirályi Bors Ica, a homoródalmási Anthonya Ibolya és jómagam. Ha megérjük majd az ötvenéves találkozót, bizonyára várni fognak a Lugoson maradtok, Balázs Pista, Boruzs Jóska, Körner Jani és Kolov Rozi, a nyolcszáz méteres síkfutás egykori, többszörös országbajnoka. De hol van, kinek

„Ádáméva”

fáj Szőcs Karcsi után a szép szőke, aninoaszai Eckl Olga? És vajon élni akar-e a Margitta melletti Tótiban az Öregem, Liskay Laci, a református papfiú? Vajon bevinné-e még egyszer a nagy dumádat, János? Vajon elhinné-e, hogy imádott csapata, az Újpest a bálványozott Göröcs Titivel az élen 4-1-re kikapott? Kitől is? Már csak te tudhatod, János, aki Balácsi Pistáéknál a rádió alá rejtett Tesla magnón, mint egy Szepesi, úgy közvetítetted Liskay Laci kedvenc csapatának a „megveretését”. Hecc volt-e az egész, vagy gyöngéd bosszú a Fradiért, a Honvédért, a Tatabányáért, vagy mit tudom én már, melyikünk kedvenc csapatáért, mert akkor az Újpest volt az ász, mert akkor volt még magyar foci, amelyért százhuszat dobogott a szívünk? S vajon megismerne-e Csíkszentdomokoson még az agysorvadás előrehaladott álla-

potában tengődő, náladnál is majd egy fejvel magasabb Császár Zoli, mindenkit verő kézilabdacsapatunk átlövője, akinek bombáit az edzésen csak te, Papp János tudtad röhögve védeni? És mondd – hisz mondd –, de én újra és újra megkérdem: hová szívárogtak el, mint egy Csehov-mondatban a vér, hová szerelmeink, tündökletesen keserves és mégis gyönyörű ifjúságunk álmiai, hitei, illúziói? Te kell vágyakozz a Hargita ölelésére közülünk a legjobban, Te, aki egykoron megtörted és feloldottad a székely bárányok mészárlás előtti hallgatását? Ott állsz közöttünk most is azon az eltűnt iskolaudvaron, mint aki megszenvedte immár a múltat s a jövőt. Úgy olvasom írásaidat, hogy közben tudatom mélyén végig mögöttük zsolozsmáznak a Miatyánk sorai: „...miképpen a mennyben, úgy a Földön is...”, „...bocsásd meg vétekeinket, miképpen mi is megbocsájtunk az ellenünk vétőknek...”, „...de szabadíts meg a gonoszról”. János, de kié „az ország, a hatalom és a dicsőség...”?

LUGOSI PAPP JÁNOS
Égbe kapaszkodó lángok

A zszurnaliszta már órák óta nézte a nagy víz hömpölygését, hallgatta a hullámok monoton locsogását, és a sötétség még ott bujkált a Beliczay-sziget magasra nőtt fái alatt, de tudni lehetett, hamarosan megcsillannak majd a nap sugarai a vízben, és a madársereg is pihenőre tér az egész napi hangoskodás után. Olyan giccses volt az egész vízparti világ, mint a Korondon készült taplósapka és bokály, de ez nem zavarta különösképpen a zszurnalisztát, mert a júniusi esték idején már annyi mindent látott hosszú élete során, hogy semmin sem lepődött meg. Már-már ott tartott, hogy szétnéz Ófaluban, készülődnek-e az emberek a nagy tűzgyújtásra, amikor egy nagy farönk közeledett a parthoz. Hirtelen arra gondolt, honnan érkezhettek a hullámok hátán a nagy fa, ott volt-e a Duna születésénél a titokzatos Fekete-erdőben, ahol két kis patakocská, a Brigach és a Breg összefolyásával elkezdődik a folyó közel háromezer kilométer hosszú utazása, de elhessegette magától a gondolatot, hiszen jól tudta, a számtalan vízlépcső és apróbb-nagyobb gát eleve megakadályozza a hullámokon tett utazásokat. Térdig gázolt a hideg vízbe, és amikor megfogta az úszó rönk egyik ágát, az volt az érzése, hogy egy csonttá aszalódott öreg ember szakállát rángatja, aki világgá kiáltja minden fájaldalmát. Később összegyűjtötte a parton talált ágakat, egymásra dobálta, majd szétszedte, és szép akkurátusan nekifogott a máglyarakáshoz. Alulra füvet rakott, aztán jöttek a vékonyka száraz gallyacskák, és amikor már embermagasságig értek az ágak, akkor olyan boldogság tört a lelkére, mint amilyent csak fiatalember korában tapasztalt, amikor egy augusztusi éjjelen felmászott a Hargitára, és onnan nézte a csillaghullást.

Szép lassan lopakodott a sötétség, a távolban még látszott egy halászcsonak, valahol megszólalt egy hajókürt, aztán hirtelen csend lett, hallani lehetett egy hal csobbanását, és a Beliczay-sziget legeldugottabb ösvényén megjelentek az első boszorkányok, hogy Szent Iván-éjjelen rikácsolásukkal megijessék majd a gyermekeket.

Amikor már fénylettek a csillagok, a zszurnaliszta meggyújtotta a száraz fűcsomót, apró lángnyelvek kezdtek éledezni az esti fuvallatban, és amikor felerő-

södött a nyugati szél, akkor pattogni kezdtek az égő ágacskák, és a fényes lángoszlopból millió szikra tört a magasba, ahol átölelték egymást sóhajtásnyi időre, és hirtelen eltűntek a sötétségben, mint a nagyon fájó régi emlékek. Recsegett-ropogott a nagy máglya, régi ismerősök, volt szerelmek integettek a csillagösvényről, onnan nézték a Szent Iván-éji tűzijátékot. És akkor a zszurnaliszta becsukta szemét, mélyet lélegzett, és úgy érezte, magába szívja a virágzó páfrány illatát, de bár-hogy is akarta, nem pillantotta meg a néhány pillanatig élő, aranyosan fénylő virágot. Egyszer azt mondta egy vénasszony a Gyimesek magányos világában, hogy aki rálel a páfrányra, érteni fogja az állatok nyelvét, meglátja a földbe rejtett kincseket, és érteni fogja a fűvek és fák beszédét. Valahol azt is olvasta egy megsárgult újságban, úgy tudják, hogy a boszorkányok a páfrány virágának köszönhetik mágikus erejüket és tudásukat. Amikor erre gondolt, nagy ricsajt hallott a Beliczay-sziget felől, ott sikoltoztak a legrusnyább boszorkányok, akik eddig a földön éltek, és hangos kacagásuktól még a szentjánosbogarak is elbújtak. Különösképpen Ani, az egyik Dunabogdányból érkezett boszorkány hangoskodott, hogy ideje lenne elkezdni a legújabb pletykák terjesztését, és jó lenne már némi riadalmat kelteni a fiatalok között, de az érdi boszorkányok tudára adták, hogy a házigazdákat illeti meg a kezdeményezés joga. Aztán a boszorkánynépség forró olajba mártotta a seprüket, a fogatlan vénasszonyok lábuk közé fogták a lángoló paripákat, és hallatlan harci kedvvel köröztek a máglya fölött. A zszurnaliszta elunta a rikácsolást, maréknyi halcsontot dobott a tűzbe, és annak a büze visszavonulásra kényszerítette a boszorkányok hadát, akik amúgy is elfáradtak, visszamentek a Beliczay-szigetre, onnan kiáltoztak mindenféle átkot a zszurnalisztára, meg a hozzá hasonló emberekre, akik fűtyülnek a világra, és akik még a halált is kikacagják.

Kezdett benépesülni a magaspart is, ahol az ófalusi lányok és legények gyűjtottak nagy máglyát. Félrevonulva a hangoskodó fiataloktól, az egyik bokor tövében ott pihent Milán is, aki templomépítőként került Érdre több évszázaddal korábban, de vénemberként sem hagyhatta ki a nagy eseményt, mert még jól emlékezett azokra az időkre, amikor a pogány szlávok a nyári napforduló ünnepén nagy tüzeket gyűjtottak a fás, bokros vízpartokon.

Emlékei szerint először csak énekeltek, ettek-ittak a tűz körül, külön a nők, külön a férfiak, aztán éjfél közeledtével feláldoztak egy fehér tyúkot és egy fekete kakast, s vérüket égő olajjal teli tálba csurgatták. Az áldozat után hosszan tartó körtáncba kezdtek, majd amikor a tüzek kialudtak, ledobálták ruháikat, és beug-

A szerző *A hargitai kucséber* című kötete a közeljövőben jelenik meg kiadónknál Érd Város Önkormányzatának támogatásával

ráltak a vízbe. Itt azután mindenki azzal töltötte a kedvét, akivel a sötétben összekerült.

Milán kíváncsian várta, ledobják-e magukról most is a ruhákat a legények és a lányok, pajzán gondolatok ébredtek lelkében, és maga előtt látta hajdani szerelmeit, amint hozzábújtak a fekete éjszakában. Nem lett semmi a dologból, mert erős fiatal emberek hatalmas fakereket építettek sebtében, majd beburkolták szalmával, és miután lángra lobbant a guruló tűzkerék, elindították hosszú útjára. Világított a sötét éjszakában a monstrum, Hamza bég katonái riadtan

nézték a magasból a tüzes látványt, Dobó István uram pedig nagyokat kurjongatott örömeiben, mert a látvány emlékeztette a régi dicsőségre. Később Milánt megkörnyékezte egy égő seprűn száguldó boszorkány, próbálta szép szavakkal becsalogatni a Beliczay-sziget mélyére, ígért neki halvát, rózsalekvárt és gyönyörűséges perceket, de Milán csak legyintett minden csalfa szóra, és amikor nagy zajjal összeroppant az égő máglya, akkor odaballagott a zsrnalisztához, és megbeszélték, jövőre ismét találkoznak Szent Iván-éjjelén.

BENŐ ATTILA
Wurmbrand

*Isten
botladozó
árnyéka
a
cellák
között.
Idegenséged barbárok előtt meddig őrzöd?
Vasélek közé zárva egyetlen négyzetméteren,
lábad a végkimerülésig topoghat,
lélegzeted fölfele kapaszkodna védtelen,
és szemed föllapozna más távlatokat.*

*Később: tágasabb cella, hidegebb falak
és a tekintet felmagasodása
a fekete csizmák öntelt lépte alatt.
(Egyetlen cellává roskadt székesegyház.
A vakablak mögött: a másvilág.
Pincefal: az ige kihűl, a hideg ráz.)*

*Aztán kényszerzubbonyt viselni: vallatás kinjait.
De tehetetlen az erőszak,
hogyha még óv a belső hegyek magaslata: a hit.
Sebek enyhületét az érdes éjszaka sem hozza.
„Ne szórjátok gyöngyeiteket a disznók elé...”
Hallgat a méltóság, megtaposva, megostorozva.*

*Emlékdarabok össze nem álló képe az otthon.
Egyetlen valóság: a falak, a falak, a falak,
és a lassan száradó vér a homlokodon.
Fénylő gondolatok sora a rácsokról visszakoppan.
Míg a hajnal, az Ember körvonali, földereng,
ott az északi falon, a repedésalakzatokban.*

KERNÁCS GABRIELLA Sámánbotok, fekete dinnyék...

Kő Pál isaszegi kert-kiállításához

A művészetek története úgy borul fölénk, mint egy szellemi égbolt kisebb-nagyobb csillagok szikrázó sokaságával: az évezredek alatt megszületett műtárgyak millióival, milliárdjaival. Az egymástól távol eső csillagok között néha különös összefüggéseket láthatunk. Különös történet a varsói Óváros története, s van egy fénylő szála, amely számomra összekapcsolódik Kő Pál szobraival.

A régi Varsó szíve volt az Óváros, keskenyhomlokú, kő-ülőfülkés, gótikus házacskaival, szobordíszes reneszánsz palotákkal, színesre festett arcú, barokk-rokokó polgárházakkal, sörmérésekkel, a följük hajló gótikus, vöröstéglás Szent János-katedrálissal, a Palota-téren III. Zsigmond lengyel király magas márványoszlopra állított szobrával. 1644 óta állt ott kivont karddal a király, s a legenda szerint, ha veszély fenyegette Varsót, fölemelte a kardját, hogy megvédje a várost, amelyet szeretett.

A második világháború után síró varsóiak tömegei zarándokoltak ahhoz a törmelék- és téglahalomhoz, amivé az Óváros lett. Az első helyzetjelentés szerint: „A pusztulás száz százalékos. Varsó Óvárosa nincs többé.” Rommá lett városok helyén újak épültek akkor a megsebzett Európában, de egyikük építéstörténete sem hasonlít a varsói Óvároséhoz. A lengyelek ugyanis nem fogadták el, hogy nemzeti múltjuk egy darabja nyomtalanul eltűnt. Ők nem építettek a helyére lakótelepet, ami jóval olcsóbb lett volna. S nem építettek – mint Budapesten a királyi vár helyére – vörös márvánnyal borított belső terű, újjgazdag, se hús, se hal, se palota, se múzeum épületet. Nem, hanem fogukat összeszorítva, iszonyú áldozatok árán hozzáfogtak újra fölépíteni tégláról téglára, freskóról freskóra, szoborról szoborra az Óvárost, ugyanolyanra, mint volt. Elővették a régi tervrajzokat, elő a XVIII. századi velencei mesternek, Canaletónak az Óvárosról festett képeit. S ma Varsó Óvárosa újra áll.

Kő Pál szobortermelő munkásságában számomra van valami a lengyelek, a varsóiak konok, hősies, nemzeti múltat, nemzeti hagyományokat megőrző elszántságából. Kő Pál olyan országban él, amelynek középkori és reneszánsz váraiból, palotáiból, polgárházaiból, templomaiból, freskóiból, szobraiból, egykori fényes művészetéből mára töredékek is alig maradtak. Kő Pál olyanformán áll a régi magyar szobrászat elpusztult szoborkertjében, ahogy a mai látogató áll az asztalsimáságú Hortobágyon, messzire lát minden irányban, s

többnyire nem tudja, hogy a Hortobágyon harminckét falu állt valaha. Árpádházi kistemplomaik alapfalait egymás után ássák ki a régészek.

Kő Pál egy nép csaknem teljesen elpusztított nemzeti művészetéből, művészeti hagyományaiból – én úgy látom – mélységes alázattal, hittel szinte minden munkájában kiemel, felszínre hoz, felmutat valamit. A gelérthegyi Sziklakápolna előtt, Budapest egyik legszebb szoborhelyén álló Szent Istvánja a harcok után leszállt lováról, templomcskát szorít a melléhez, az ország-építő, templomépítő király képe ez. Ott érezzük benne a koronázási palástra hímzett István királyt, Árpádkori szobor-töredékünket: a kalocsai királyfejet, a kódexek iniciáléiban egykor álló szent királyokat, a szobor karéjos talapzatában Feldebrő kora középkori altemplomának vaskos oszlopkötegeit. Mindezekkel együtt Kő Pál szobra mai szobor, a szobrász a mai ember szemével néz vissza a múltra, s a király a mai ember tűnődő, szomorú arcával néz le a városra, ránk, alatta nyüzsgőkre.

Kő Pál egész életútját végigkíséri különös képessége arra, hogy össze tudja építeni a múltat a jelennel, a hagyományokat a XX–XXI. század művészeti irányzataival, közöttük is az általa leginkább szeretett szürrealizmussal, a különös álmok művészetével. Minden szobrában különös álmokat lát: a mohácsi csata megrendítő emlék-temetőjébe huszonkilenc hatalmas fa-sírjelet faragott, szobor-kopjafát. A tömegsírok fölött ott lebeg – oszlop tetején – az ifjú király, II. Lajos esendő fiú-portréja, ott ijeszt – kötélhálójában magyar halottak levágott fejével – a rettentő túlerővel győző II. Szu-lejmán császár, ott zúg a korabeli rettegett fegyver, a számszerű szélhárfavá, feszületté transzponálva, ott üvöltönek égre a lovak, lófej-oszlopok, egyikük talapzatán körbefut az írás: „Magyar, köszönj az elmúlásnak”. Kő Pál mohácsi szobrai köszönnek az elmúlásnak. Méltósággal fejet hajtanak.

„Örzők, vigyázatok a strázsán” – írja Ady Endre. Kő Pál az örzők egyike, őrzi a kézműves mesterek tisztességét is, szinte minden szobra, a legkisebbektől a legnagyobbakig tele van kézműves gyönyörűségekkel. Színes festéssel, fémberakásokkal díszesek a mohácsi kopjafák; a szülőföldjén, Hevesen álló, kétalakos, messze néző Idő-szobor: az *Ünnep* öregasszonya mellett a menyecske mézskő-szoknyáján üveggolyó-gyöngyök villognak, csakúgy, mint a *Magyar Messiás* rácsokba tört, lángoló csodamadarának farktollain; oszlopra állított gyöngyösi királysobrán – Károly Róbert alakját Kő Pál akaratából Jankovics Marcelltól kölcsönözte – a bronzköntös hímzésekkel, csüngőkkel ékes.

S ahogy a valódi, talált, gyűjtött, keresett tárgyakkal bánik, modern művész módjára! *Anyám könyvei* című

szobrán – pop-art házioltárkán – megbillen a valóságos asztalka, rajta édesanya háztartási könyvei mívesen kifaragva. Rendhagyó szobrának, a *Szárnykészítő*nek kerete egy valódi madárkalitka, igaz, hófehérre festve, átszellemítve, benne Balázs János cigányfestő mézszínű körtefából remekbe faragott, apró portrészobrocskája kuporog, s körülötte fantasztikus szárnyak: színesre festett, pöttyözött csirke-mellsontok röpködnek.

Kő Pál szobraiban jóízű humor, meglepő ötletek szikráznak. Szereti az életet, hódol a Természet, a Termékenység előtt, s miért ne készíthetne görögdinnye-szoborsorozatot? Fából persze, festve persze, meg fémről, kőből is persze. S ha valaki számon kérné rajtuk a valódi görögdinnyét, joggal válaszolhatna úgy, mint Medgyessy Ferenc mester, amikor lószobrának részleteit firtatták: „Nem lú az, hanem szobor!” Szobrok hát a különböző jellemű dinnyék is. Miért ne? Komolyan hordja évyűrűit és a *Fekete dinnye* címet egy tiszteletreméltó, régi, eres akácfa-dinnyeszelet, amelyből már kiharapott egy darabot az Idő... Zöld ruhában hetvenkedik a *Csillagos, magos* című, s a dinnyemagok apró, fényes részszegek... Elegáns arisztokrata az *Arany dinnye* – bronzból... S melankolikus dinnyehéj-lélekhajó – nem mellestiszta, szép forma – a fekete gránit, bronzlábú darab, címe: *A dinnyeszeletek emlékére...*

Kő Pál az építők, a teremtők közül való, formákat teremt, színeket teremt, családokat, közösségeket épít. Sok éve már őt, az embert és a művészt melegítő lángnak látom, amely köré – munkái köré és az ember köré – jó odagyűlni, derű van ott, öröm és vigasztalás. „Jó embert keresünk” – mondják Bertolt Brecht színdarabjában a szecsuáni bölcsek. Kő Pál ritka tünemény. Jó ember. Pásztor, mindenféle értelemben, talán ezért is vonzódik a pásztorbotokhoz. Első gyönyörű pásztorbot-tárgyegyüttesét hevesi állandó kiállítása őrzi. Címe: *Sinka István emlékére. A Fekete bojtár vallomásai* íróját, a parasztemberből lett költőt a szépségesen megfaragott birkafej-kampójú pásztorbotra kötözött valódi csizmapárral, fehér házivászon-ínggel, sok kéz forgatta öreg Bibliával idézi meg. Jelképes értelmű útravalókkal egy jelképes értelmű boton, ősi pásztorokészségen. Amelyet – különösen a parádés, ünneplő darabokat – a magyar pásztorok, juhászok valaha faragással, karcollással, csont, szaru, ólom vagy rézberakással remekbe díszítettek. A pásztorbot a kereszténységben püspöki jelvényé emelkedett: a lelkipásztorság jelképévé. És fölemelkedett a csillagok közé is: Thoroczkai Wigand Ede, a magyar szecesszió nagyszerű építésze írja *Öreg csillagok* című könyvecskéjében a régi magyar csillag-nevekről: „A Saskeselyű csillagkép alfa csillagát »Tévelygő juhásznak« nevezték. Az Állatövben az Ikrek csillagkép régi neve »Bojtárkettős« volt.”

A *Tévelygő juhász* csillagképet a régiek csillagos botjával együtt képzelték az égre, erről Thoroczkai Wigand Ede Szeged környéki gyűjtései alapján azt mondja: „A kite-rementéztett pásztor vagy kampósbot szépének borjú vala az ára. A Kaszáscsillagnak nevezett Orion csillagképről azt mondják a bugacmonostoriak, hogy a három csillagból a harmadik félreáll a sorból, ez a juhászbót.”

Kő Pál pásztorbotjaival, vándorbotjaival visszautazhatunk a kereszténység előtti időkbe, a sámánok idejébe. A régi magyar hitvilágba. Kő Pál sámánbotjai szobrok persze. Diószegi Vilmos néprajzkutató írja a sámánbotokról: „A sámán révületében a felső világba utazik, szellemeihez. A sámán dobja a ló szerepét játssza. Az a sámán, akinek bot van a kezében, gyalog járja a szellemvilág útjait. Használhatott vörösfenyő-botot, oldalán meghagyott elágazásokkal, ráaggatott szövetdarabokkal. Vagy irhadarabokkal teleaggatott nyírfaágot. A sámánbotok mind faragottak. Elágazásaikat fejnek faragták meg: kifaragták a szemet, száját, orrot, fület. Volt két-, háromfejű, de akár kilencfejű bot is. Színes pamutszövet szalagok és csengők lógtak róla. A sámánbot a sámánfát is jelképezte, egy törzsével, koronájával együtt a sámán sátra elé állított, színes szalagokkal teleaggatott fát, amelyen, úgy mondták, „a szó felfelé megy, Istenhez, rajta kapaszkodik fel a sámán a felső világba...”

Kő Pál legszebb sámánbotját Diószegi Vilmos tiszteletére készítette. Erdélyi patakban talált vörösfenyő-husángot faragott táltoslófej-formájúra, vízmosta-jellegét meghagyva. Míves rézgallérből színes szalagok lengenek, köztük egy nemzetiszínű, s csengő-bongó apró tárgyak, régi pénzek, cserépkorongok. Mágikus tárgyak, ember- és szellemidézők Kő Pál sámánbotjai, idézik a meghalt barátot, tisztelegnek Kallós Zoltán néprajzkutató, népdalgyűjtő, balladagyűjtő munkássága előtt vízkékre, fűzőldre festve, lengedező fabábokkal, népdal-töredékekkel:

„Hallod-e te szelídecске,
Lány vagy-e vagy menyecske...”

Kő Pál szobrai, sámánbotjai, pásztorbotjai a művészetek felső világába, szellemvilágába valók, a ránk boruló szellemi égbolt csillagpontjai. Összekötik az eget a földdel, a valóságot a mesékkel, a legendákkal, ahogy Utassy József regelő versében írja:

„Egyszer-volt lét a múlt,
s végül mese minden:
rege, rege, Ráró!
Magunk vagyunk, magunk,
s jaj, a mi igazunk
mese messze járó.”

Ellenállhatatlan ellenállás

Beszélgetés a hetvenéves Alföldy Jenővel

Alföldy Jenőt hetvenéves születésnapja alkalmából már a nyár elején felköszöntötték barátai és tisztelői az Írószövetség székházában, holott a kerek évfordulót csak július végén ünnepelte. Nem mindennapi ajándékkal lepték meg a kiváló kritikust és irodalomtörténészt: egy tetszetős, egyetlen példányban kinyomtatott tisztelgő kötetel. Ez a könyvtárgy (szó szerint unikum) egyúttal jól jellemzi az ünnepelt szerénységét is, amellyel alkotó életét mások munkásságának megértésére és megértetésére tette fel. Feleségével, Dobozi Eszterrel közös kecskeméti otthonukban, egy júliusi kánikulai napon kerítettünk sort a hét évtizedet összegző beszélgetésre.

– Honnan érkezik egy irodalmár? Törvényszerű, hogy könyvtárszobában cseperedjen fel?

– Értelmiségi családból származom: apám orvos volt, anyám adminisztrátor. Apai nagyapám, Alföldy Dénes, aki Kolozsvárt tanárkodott, roppant büszke volt a könyvére, mely azt a címet viselte: *A borhamisítások leleplezése*. Fizikát, kémiát, természetrajzot oktatott, s emellett a patikusságot is kitanulta. Hatvanegy éves volt, amikor apám – aki szintén a Jenő nevet kapta a keresztségben – kései gyermekként a világra jött. Anyám, Halmy Kornélia pesti lány volt; az ő apja, Halmy Gyula vegyészmérnökként végzett, és a múlt század elején fiatal kémikusként a Halélettani Kutatóintézet alkalmazásában állt. A halállomány szempontjából vizsgálta a folyóinkba ömlesztett szennyvizek összetételét, úgyhogy általa egy környezetvédő felmenő is akad.

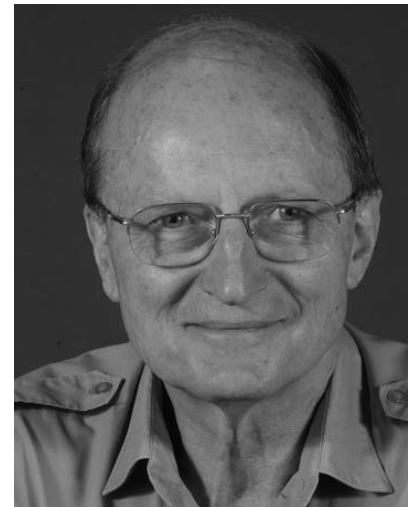
– Szóval nincs is képviselve a bölcsészet a familiában?

– Megemlíteném, hogy anyám nagyapja (Halmy Ferenc), nagynénje (Halmy Margit) és annak férje (Tanay Frigyes) mind neves színész volt. De ez már muzeális téma. Nagyszülői szinten inkább a természettudományos érdeklődés dominált a családban – mára azonban átlendült az inga. Feleségem, Dobozi

Eszter maga is költő és szépíró, amellett, hogy egy rangos kecskeméti középiskolát igazgat. Bátyám, Alföldy Géza ókortörténész, a heidelbergi egyetem nyugalmazott professzora. Egyik, Hollandiában élő lánya, Alföldy Mária magyar irodalmi műveket fordít hollandra. Bátyám négy évvel idősebb nálam. Gyerekkorom egyik alapélménye, hogy van valaki otthon, aki olvas, jegyzetel, szótáraz. Mielőtt az ókorra rátalált volna, néprajzzal, régészettel foglalkozott. Hamar tudta, hogy mit akar. Én szétszórtabb gyerek voltam. Fiam, Alföldy Gábor kerttörténész, menyem, Ecsedy Anna pedig művészettörténész. Fiam édesanyja, Tóth Emőke magyar-történelem szakos tanár volt. Elmondható tehát, hogy a bölcsészet egyenlített a familiában.

– Kétszer is sikertelenül jelentkezett egyetemre. Mi volt ennek az oka?

– Először 1957-ben futottam neki: magyar–angol szakra akartam menni. Nem vettek föl, mert egyesek láttak az utcán nemzetőr karszalaggal, Mauserral a vállamon. Következő kísérletem a Képzőművészeti Főiskola felvételi vizsgája volt. A rajzolás vonzott, a felkészülésben osztálytársam, Pohárnok Mihály (ma kiváló dizájnszakember) segített, de érvényesült a nagy számok törvénye: nyolcszáz jelentkezőből mindössze harminc került be. Reménytelen pró-

bálkozás volt, ráadásul korábban elsportoltam az időt.

– Milyen sportot űzött?

– Tizenötől tizenhét éves koromig versenyszerűen úsztam. Hajtottam, mint a güzü, csekély eredménnyel, de életre szóló lecke volt az is. Edzőm Németh János – Jamesz bácsi – volt, Los Angeles és Berlin olimpiai vízilabdabajnoka. Ha gyöngé időt úsztam, azt mondta: „Nem baj, kisöreg, eleinte nekem se ment az úzás. Ha lemaradtam, a víz alatt kisírtam magam, és gyúrtam tovább – egyszer még a rekorderűnket, Bárányt is lehagytam egy házi versenyen.” Ez jól jött az életben, mert többször voltam vert helyzetben. Ötvenhat őszén hagytam abba az úzást: Jamesz Spanyolországba ment a forradalom alatti tevékenysége miatt. Azt hiszem, van benne szerepe, hogy ma ilyen jók a spanyolok a sportágban: a hatvanas években tudtommal válogatottjuk edzőjeként is működött. Utoljára Karinthy Ferencről, volt játékostársától hallottam róla – odakint találkozott vele.

– A nemzetőrködés csupán afféle romantikus ifjúkori nekibuzdulás volt, vagy komolyabban is nyomot hagyott a lelkében és a gondolkodásában 1956?

– A háztetőkről orvul lövöldöző ávéhások miatt jelentkeztem a nemzetőrségbe a Vadász utcai rendőrör-

sön. Eggyel sem találkoztam szerencsére, de a Roosevelt téri Belügyminisztérium épületének tárgyalótermében láthattam a fejvesztett sietséggel átöltözött ávosok összegyűrt, kifordított mundóját, s rengeteg konyakos- és pezsgősüveget. 1944 karácsonya felé a nyilasok orgiáztak így esténként pasaréti tanyájukon, akkori szomszédunkban, a kötelező első-tétítés ellenére... Az ötvenes években az iskolában a meggyőződéssel ellentétes tanok felmondására neveltek. 1956 nevezetes tizenkét napján hirtelen feloldódott ez a kényszer és ez a feszültség. Élveztem az igazmondás ízét. A harcok elültével rám tört a kétségbeesés, hogy minden a korábban megszokott mederben folytatódik majd. Később, amikor irodalmár lettem, Illyés vezetett rá, hogy miként mondjak ki tilos igazságokat. „Kanyarogni kell, mint az út, mint a kígyó” – írta. Az 1957-es hadiértségi után több szakmában is próbálkoztam, s mindenhol érzékeltem, hogy az emberek nem mernek megnyilatkozni: azok is csak később, akik a másik oldalon álltak. Egy kedves versem pontos képet adott erről a korról: „Ország lappangott itt, mikor nem vala ország” – írta Csanádi Imre *Egy hajdani templomra* című remekében. Honvédeinket vöröskatonának öltöztették, tiltották a *Himnusz*t, a Kossuth-címert (én ma is ahhoz ragaszkodom), és szorgalmasan dolgoztak a káderesek. Mégis folytatódott az élet, amely hol itt, hol ott dugta ki leveleit a réseken.

– *Ez az élet azonban önnek egyelőre nem nyújtott értelmiségi távlatot: tizenegy éven át fényképészként dolgozott. Utólag ez is szimbolikus előképeknek tetszik: akkor a látványt*

rögzítette, azután pedig az esztétikai élményt...

– Az MTI-fotóhoz kerültem 1958-ban. Laboráns lettem: nagyméretű nagyításokat készítettem műszaki és riportfotókról. Néme-lyik még ma is látható: történetesen Eszterék iskolájában is van néhány a folyosón Kodály Zoltánról.

„Szüleim” (harmincas évek közepe)

– *A szépirodalom nem is kísértette?*
– Olvasó gyerek voltam; barátommal megbeszéltük olvasmányainkat. Ez az érdeklődés fényképész korszakomban sem lanyhult. Az amerikai irodalom nagy divatját éltük: faltuk Dreisert, Hemingwayt, Steinbecket, Sinclair Lewist, Faulk-ner-t, Dos Passost, Millert, Mailert, Irwin Shaw-t, Irving Stone-t és a töb-bit. Későbbi kedvencem Bellow, a *Herzoggal*. Az ő intellektuális, elidegenedést feltáró prózájának folytatását nem látom Amerikában.

– *Írni nem akart?*

– Dehogynem; költő szerettem volna lenni. Biztatást kaptam olyanoktól, akiknek sokat adtam a véleményére, s meg is jelentek verseim. A Kortárs együtt mutatott be Utassyval s más pályatársainkkal. Először egy lánynak szerettem volna imponálni a költeményeimmel (ami persze sztereotípa, sok költőnél előjön), de legalább nem szerelmes versekkel ostromoltam.

– *Mikor mondott le a poézisről?*

– Nem volt ilyen határozott pont. Benjámín László beszélt rá, hogy ne csak verset, hanem kritikát is írjak. A Kortársnál sokat elfogadott a verseimből, s ott még működött műfaji kettősségem. 1969-ben kritikusként kerültem az *Élet és Irodalom*hoz. Ott az volt a véleményem, hogy a versírás ronthatja a kritikus hitelességemet. Akkoriban barátkoztam össze az idős Komlós Aladárral; ő mély benyomást tett rám. A szomszédunkban lakott Óbudán, és sokat lévén egyedül, szívesen cserélt eszmét velem. A kritikát magasabb rendűnek tartotta még az irodalom-történet-írásnál is,

noha Vajda-monográfiája fontos mű. Miután *Az új magyar líra* című esszékötete megjelent a nyugatosok-ról 1928-ban, ő is abbahagyta a versírást, eltekintve egy-két öszkikétől. Megragadott a szigora önmagával szemben is. Az ötvenes években is a tisztesség mintaképe volt. Rengeteg szeretet szorult belé, de ha valami nem tetszett neki, nem volt pardon: megírta.

– *Őn nem ilyen...*

– Nekem nagyon imponált Komlós Aladár, de éreztem, hogy ez nem az én utam. Nekem semmilyen örömet nem okoz megírni, ha a versek rosszak. Utálom a rossz verseket. Hibáikra szívesen figyelmeztetek jó szerzőket, de „levágó” kritikákra nincsen hajlamom. Illyés intelmét fogadtam meg: a kritikus legyen költészetpárti. Lehet, hogy a könnyebbik lehetőséget ragadtam meg azzal, hogy rá hallgattam. Nem rejtem véka alá, ha valami nem tetszik, de a káros tendenciák szóvá

tételét a saját szempontomból főként publicisztikai feladatnak tekintem. Az a szerep jutott nekem, hogy a líraellenesség korábbi éveiben vitába szálljak a kortárs költészet jelesei (Weöres Sándor, Nagy László, Illyés Gyula, Marsall László, Bella István, a Kilencek és külön Utassy József) elleni támadásokkal, s ezért van, aki harciasnak vél. Talán az is mond valamit, hogy kiről nyilatkozom meg gyakran, és kiről még elvétve sem.

– *Ha már itt tartunk: irodalmi értelemben milyen elementáris hatások érték?*

– Sokféle befolyás ért, míg a magam útját kerestem. A hatvanas években Lukács György, az egzisztencialisták, még a buddhizmus is vonzott – végül is a józan racionalitás győzött: erre van alkati hajlamom. A hazai kortárs irodalomból többféle hatás ért egyforma súllyal. Először a szocializmus etikai megújulásáért harcoló íróké: Benjámin Lászlóé, Déry Tiboré, Tamási Lajosé. A széle-

„Anyám Gyöngyi lányommal” (1961)

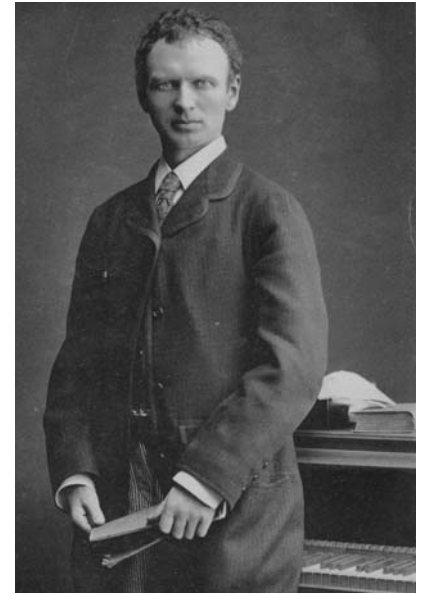
sebb értelemben vett népi irodalom Illyés Gyulától, Németh Lászlótól a Csanádi Imre – Juhász Ferenc –

Nagy László – Csoóri Sándor – Tornai József – Tóth Erzsébet nemzedékéig és számos nemzedéktársamig. A polgári humanizmus néven „túrt” kategóriába utalt költők – Weöres Sándortól, Kálnoky Lászlótól, Vas Istvántól, Rónay Györgytől, Pilinszky Jánostól, Rába Györgytől ugyancsak a velem egyidősekig. A modernizmus is megfogott, Kassák Lajostól Tandori Dezsőig, Marsall Lászlóig, Tolnai Ottóig. Tamkó Sirató Károlyt is szerettem. Az esszéírók is mindennapos olvasmányaim: Szerb Antal, Németh László, Gyergyai Albert, Németh G. Béla, Domokos Mátyás, Gyertyán Ervin, és többen a felsorolt költők közül. Őket az ideológiák fölöttinek érzett irodalom folytatójának tartom, s ebben még nem rendítettem meg semmi. Azt szeretném, ha utódainknak is lennének ilyen ideáljaik, nemcsak a popgitárosok között, hanem a szellemi életben is; művészeinket, a különböző tudományok művelőit, módjával sportembereket is ideértve.

– *Kritikusként meglehetősen termékenynek tartják...*

– Négy évtized alatt temérdek könyvkritikát, életmű-bírálatot és néhány monografikus pályaképet is írtam. A szorgalom önmagában nem erény, de példaképeim között akadnak olyan kritikusok, akik évtizedeken át legendásan termékenyek voltak. Ilyen például Rónay György, Németh László vagy Schöpflin Aladár. Rendszeres irodalmi szemlézésük elméleti felkészültségen alapult és nagyfokú megbízhatósággal párosult. Nem annyira irányzatos, mint inkább minőségesztétikai alapon álltak. Írásaikból összeáll a kor teljességérzetet keltő irodalomtörténeti folyamata. Mindhárman a múltra is kiterjesztették munkásságukat, és egész irodalmunkról képet adtak. Magam is kalandoztam az elmúlt évszázadok szerzői között, de az ő nyomukba nem léphetek. Be kellett érnem azzal, hogy

szétszakadásra hajlamos kortárs irodalmunkban a szokásos előítéletek nélkül keressem az értékeket.

„Anyai nagyapám, Halmy Ferenc, a Nemzeti Színház színésze” (1880 körül)

– *A tekintélyes életművére pillantva szembetűnő, hogy gyakrabban ír a líráról, mint más műnemekről. Miért ez a pozitív diszkrimináció?*

– Kedvenc regényeim, novelláim, drámáim éppúgy vannak, mint kedvenc verseim. A testvérműfajokról nem is beszélve. A vers mégis az első helyen áll: elsősorban lírakritikus vagyok. A költészet végeláthatatlan gondolati távlatokat nyit: láttat, érzékeltet, zenél, sűrítve tartalmazza a nyelvi kifejezés maximumát, és rengeteget mond az emberről. „Ideket idegszálaival a szél” – Csoóri Sándornak ez a metaforája prózában elképzelhetetlen: ember és természeti-társadalmi világ, haza, személyes szenvedély és kartézianus szabadságfogalom (hogy tudniillik a szabadság az általunk választott kötöttségekben valósul meg) ilyen szoros egységet csak versben alkothat három-négy szóban. Gyerekkorom óta éltető erőt adott nekem a *Családi kör*, *A walesi bárdok*, az *Egy gondolat bánt engemet*, a gimnáziumban az *Előszó*, *A vén cigány*. A *Mint különös hír-*

mondó se maradjon említetlen. A sor nagyon hosszan folytatható. Tizenegy évesen megkérdeztem anyámat, melyik a legkedvesebb verse. Azt felelte, Adytól a *Szent Margit legendája*. Ez a kedvencem ilyenformán családi örökségem. Pedagógus nagynénémnek, Tanay Magdának elsősorban Radnótit köszönhettem. Az igazi József Attilához főként Gyertyán Ervin vezetett el. Versekről gondolkodni jó.

– *Mindebből mintha az csendülne ki, hogy a kritikus élete egyfajta nászmenet, és köze sincs a kanonizálási versenyfutáshoz...*

– Nászmenetről azért nem beszélnek, mert feleségemről, Dobozi Eszterről nem írhatok nyilvános értékelést. A magamfajta ember mégiscsak kritikus lény. A világgal szemben is az. De a költészet engem inkább gyönyörködtet. A társadalombírálatban a költők partnere vagyok. Verseiket, ha lehet, a társadalmi manipuláció elleni publicisztikára fordítom. A manipuláció a médiától a reklámig ezer csáppal akarja megragadni az embereket, s a közvetítők többnyire befolyásolhatóbbak az íróknál. A kanonizált névsorok elvtelen ismételtetése, fontos művek agyonhallgatása is manipuláció.

– *A szavaiból úgy érzékelem, hogy valamiféle normativitás jegyében háborodik fel.*

– Jelenségek irritálnak. Alapvető emberi igényeket, értékeket vesznek semmibe a korszerűség nevében, mert nem divat írni róluk. Az újítás nem nélkülözheti a tagadás mozzanatát, de amit a régi helyébe hoz, annak valamiben meg kell haladnia a korábbi értéket. Amikor Nagy László azt írta: „vége a lírai fényűzésnek”, akkor a korábbi költőknél több fényt, mágikus energiát hozott a fényűzés helyébe, s így volt újszerű.

– *Mi készíti a mai és a mindenkori költőket arra, hogy újszerűek, egyúttal maradandóak legyenek?*

– Az örök dolgok utáni vágy akkor is megvan az emberben, ha sejtji: ma ő áll a tegnapiak helyére, de holnap már mások vágnak elébe.

„Apámmal 1958-ban”

Ady megdöbbenően fejezi ki ezt a sejtést *Aki a helyemre áll* című versében: megátkozta legmúltabb utódát: „Álljon el a szive, / Süketen tétovázzon, / S ha tud majd asszonyt lelni, / Ne tudja megölelni.” Ha babonás volnék, azt mondanám, József Attila ennek köszönheti végzetetlen szenvedéseit. A halhatatlanság vágya olykor félelmetes, démonikus. Legjobban Weöres szelídítette meg.

– *Helyeselhető-e a költői halhatatlanságnak az a formája, hogy egy időben költők arcképét helyezték el pénzeinkben?*

– Szerintem nem. Aggódva vártam, hogy József Attila is fölkerül valamelyik címletre, de annyi jó ízlés azért volt a bankároknak, hogy

egyik legszegényebb költőnkől ne üzzenek csúfot.

– *Már Ady azt írta, hogy „minden Egész eltört”; s azóta csak sokkal rosszabb lett a helyzet az etikum és esztétikum esélyeit illetően. Ön mégis optimista?*

– Ady a lélek szükségét hangsúlyozta az Egész iránt, jelezvén, hogy veszélybe került. A rosszat tudatosítani kell, hogy megváltoztathassuk. Ez nem optimizmus: realizmus.

– *A XX. század azonban mintha némiképp a költészet szárnyait is visszametszette volna...*

– Intő jel, hogy Franciaországban, a költészet hazájában mennyire visszaszorult a líra. Ez a tendencia nálunk is érezhető, de még nem tartunk ott, ahol a franciák. A hagyományosan mostoha költősors ma a közönség elvesztésével súlyosbodik. Néhány éve kitűnő költő könyvét mutattam be, írd és mondd, háromfős közönség előtt. Ez arra int, hogy kritikusként tartozom „ellenállhatatlan” érdek-

lődést kelteni az érdeklődőkben az általam jónak tartott költészet iránt. Nagy költői művek születtek nem is oly régen, és sokuk visszhang nélkül maradt.

– *Vagyis nincsen remény?*

– Hadd válaszoljak erre egy sokat emlegetett idézettel. Nagy László tette fel a kérdést, hogy „Ki viszi át a szerelmet?” – és mindmáig indulnak költők azzal a kimondatlan válasszal, hogy „majd én”. A jóra való hajlandóságról van szó. Ez nem konzervativizmus, hanem kívánság, hogy arra használjuk a verset, amire kell. Manapság hajlamosak egyesek dekonstrukciónak becézni a destrukciót. Holott a hagyományt nem rombolni és feledtetni kell, hanem újraértelmezni.

– Nem gondolja, hogy a kanonizálási dühöt is ez az újraértelmezési kényszer táplálja?

– Nálunk ötven éven át hazudtak, s az értéket összekeverték a talmival. Két-három nemzedék nőtt fel így, s a mulasztást pótolni kell. A jó irodalom nagy része fölfedezésre vár, akárcsak az új költői és prózairói nemzedék. Az útból klasszikusokat – Petőfit, Illyést, másokat – eltaszító posztmodernnek berlini falat emeltek a sokaság életérzésének megszólaltatói elé. Révaiék dekadensnek bélyegezték Babitsot, Kosztolányit, s eltorzították Adyt, Móriczot, József Attilát. A nyolcvanas évek irodalmi kánonja – a centrális helyzetű média támogatásával – le akart számolni több klasszikusunkkal, s alig foglalkozott Weöressel, Szentkuthyval, Vas Istvánnal, s hosszadalmas volna felsorolni, hogy még kikkel. A hetvenes évek óta vitatott zseniális alkotóinkról, Juhász Ferencről, Tandori Dezsőről sem alakult ki elfogadható mérleg. Hozzávetőlegesen sem sikerült még rendet tenni az értékek és – Weöressel mondva – az irodalmi „pillanatszergyárak” termékeinek káoszában.

– Valamilyen rend csak kialakult. Vagy nem?

– A társadalom változásai nem csapódnak le az irodalmi stréberek által szentesített művekben. Elterjedt az a tézis, hogy az irodalomnak most már nem kell többet a társadalom gondjaival foglalkoznia, mert megoldja azokat a politika és a publicisztika. Láttuk, látjuk: nem oldja meg. Egy ilyen eszement politikai közegben csakis a költők képesek tiszták maradni, ezért szükség van a meglátásaikra. Ehelyett ostoba kinyilatkoztatásokat és szajkózásokat hallok.

– Erre mondják – párhuzamosan a piacvállás megfellebbezhetetlen dogmaival –, hogy a költő váteszi szerepe a múlté; a lángoszlop elfüstölt.

– A hetvenes-nyolcvanas években a stílári kérdéseket összekeverték a valósághoz való viszony-nyal. Az antivatesz-dogma értelmében nyugodtan írhat a költő langyos verseket, mert a parlament urai meg a vezércikkírók majd megmondják az igazat. Közben, ha jól megnézzük Illyés rezignált kései verseit, Nagy László Vidám üzeneteit és harangszavú búcsúverseit, ők maguk is „antivateszek” voltak már.

– Jól értem, hogy ellenérdekelt csoportok csalárd módon az irodalomtól próbálták hatásköröket elvonni?

– Igen. Ez voltaképpen Aczél György ötlete, aki a maga módján még felvilágosult embernek is volt mondható. De ő a kútfeje annak a modern manipulációnak, hogy a magyar írók ne politizáljanak. Korábban Révaiék az ismert Arany János-idézetre hajazva megfogalmazták a fősodor- vagy fővonal-elméletet, Aczél pedig depolitizálta az irodalmat. Ekkor jött el az „antilíra” idéetlen divatja.

– Vagyis a mostani „antipolitikusok” Aczél köpönyegéből bújtak ki?

– Amennyiben szabadságharcaink, az 1937–38-as Márciusi Front, a szárszói találkozók, az 1956-os forradalom, a Petőfi Kör hagyománya és a költői igazmondás ellen munkálnak, akkor vele vállalnak közösséget. A preferált irodalom elveszítette társadalmi jelentőségét, és roppant elégedett önmagával. A kommersz irodalom pedig korlátlan úr a terepen.

– Korábban a szocreál a formalizmus ellen is harcot hirdetett...

– A formalizmus buta szitokszó volt, mert ezzel a zenei talentum vagy a képi fantázia szabad kibon-

„Balatonederics (1980); jobbról: Nagy Gáspár, Galsai Pongrác, én, Lázár Ervin, Vathy Zsuzsa, előttük Lázár Fruzsina áll; Csurka István, Csurka Istvánné, Sály Lászlóné, Csák Gyula, Sály László, Galsai Pongrác két hölgy-hozzáértője; guggol: Csák Gyuláné. A guggoló gyerekek Csákék, Csurkáék, Galsaiék és Sályék fiai”

takozását bélyegezték meg a lírában. Sokkal inkább a sematizmust illette volna meg a formalizmus megnevezés, hiszen uniformist, azaz formaruhát írt elő.

– *A depolitizáltság vákuuma arra is jó volt, hogy a kritika helyére kritikának látszó tárgy nyomuljon be, agresszíven unalmas apparátusával az értéktelent értékessé stilizálva?*

– Az irodalmi köztudatban nem állt helyre a folyamatosság. Az alkotók a nyugatosok, a népiek, az avantgárdok és más elődök munkáját folytatták, megújították és kombinálták, ám az esztéták hangadó része másra való, a magyar irodalomtól és társadalmi valóságunktól idegen elméletet erőltettek rá literatúránkra. Vitafórumok nincsenek, ellenvélemények és inspiráló cáfolatok nélkül kell kifejtennem, hogy miért látom a korszellem hű vagy téves kifejeződését egy-egy fontosabb életműben.

– *Mit lát a mai irodalomképünk legnagyobb gondjának?*

– Dacolok azzal az állítással, amelyet a művészetirányítás Aczél György-i korszaka óta hangoztat egy hangos kritikus gárda. E szerint a posztmodern korszakban a próza „lekörözte” a lírát, mint valami gokartversenyen. Hangoztatói nem néztek utána, hogy a lírában már régóta élt ez az irányzat, anélkül, hogy így nevezték volna. Holott Weöres Sándor, Kálnoky László, Somlyó György, Tandori Dezső, Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, Orbán Ottó, Marsall László és mások műhelyében már régóta meghonosodott ez a viszonyulás a hagyományokhoz. Közben tovább éltek más költői stílu-

sok, észjárások is, mégpedig életképesek: olyanok, amelyek ma is töretlenül vannak jelen számos költőnk – Ágh István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Csukás István, Gergely Ágnes, Tornai József, Rába György, Utassy József – és mások műveiben. Egy-egy kritikusról megállapították (a televízióban megszólaló Radnóti Sándorról, tudós vitafelemlről nem hiszem, hogy csupán szót tévesztett): a nyolcvanas években Balassa Péter *megcsinálta* a posztmodern magyar prózát. A hátam borsózik ettől: nem is az a fél tucat író, hanem az irodalmár „csinálta meg” a posztmodern irodalmat. Mintha Ignotus csinálta volna meg a Nyugat lírai forradalmát, Németh László a népi irodalmat, Czine Mihály pedig Nagy László és Juhász Ferenc imá-

1847-es kritikájáig többre tartották a sajtóban, mint a szabadság költőjét.

– *Említette a folyamatosság hiányát, amely lényegében a tradíció válságáról tudósít. Kinek kellene foglalkozni a folytonosság kérdéseivel?*

– Léteznek erre szakosodott intézetek, ám az irodalmi sajtó is foglalkozhatna ezzel, az írókkal együtt. Kulturális újságírásunkat felerészben kirekesztettnek és így szegényesnek látom. Érzékelem a diszkontinuitás jelenségeit, de mint elvi szükségszerűséget elutasítom. Az irodalom egyetlen dialektikus térben létezik, minőségi ugrásokkal, korszakváltásokkal. Ezek egészséges törekvések, amelyekbe a jelenségeket regisztrálók nem avatkozhatnak bele egyoldalú elveikkel. Az ilyen beavatkozások révén lesz aztán

Illyés egyesek szerint a Kádár-korszak ellenzékéből a Kádár-korszak „reprezentánsa”.

– *Lát esélyt konszenzusra, valamiféle közös irodalomelméleti minimumra?*

– A poétika általános szabályai is közelebb vihetnének minket a konszenzushoz. A poétika szakértő Szepes Erikával vagy a régebben kultúrpolitikai ellenfelemnek számító Szerdahelyi Istvánnal hamarabb közös nevezőre jutnék, mint a posztmodernekkel, mert ellenőrizhető fogalmakkal dolgoznak. De vég-

„Finnországban, Rovanieminél az északi sarkkörön” (1972)

szát. Fontos az értékiválasztó és ízlésorientáló kritika, de nem *csinálhat* irodalmat, legfeljebb divatot és ízlésdiktatúrát. Ha a kritika *csinálná* az irodalom korszakait, akkor ma nem Petőfiről, hanem Hiadorról neveznének el mindenhol teret vagy utcát – őt ugyanis, Eötvös József

lényeghez való viszonyulás lehetne a kiindulópont. A lét legfontosabb tartalmihoz való viszonyulás – ilyenek az élet, a halál, a szerelem, az utódokról való gondoskodás, az átadandó értékek, magyarságunk és emberségünk. Az idő felgyorsulása arra szorít bennünket, hogy észrevegyük a maradan-

dót. Ezért fontos a műveket tanulmányozni: miképpen kapnak bennük új erőre az értékeink.

– *Ez volna a szellem emberének elhivatása?*

– Mint a pedagógia híve, azt vallom, hogy az embereket saját magukra is meg kell tanítani. Negyvenötben a magyarok többsége parasztember volt. Létezik, hogy ne érdekelné, József Attilával mondva, a „mai magyarokat” saját eredetük? A paraszti hagyományokból sok minden átörökítendő: a természetben való létezés, a munkaerkölc, a folklór. Jó modell Márai Sándor viszonyulása is, persze a saját osztályához, a polgársághoz: bírálta ugyan (mint Móricz a parasztot), de vonzóvá is tette. Mindenekelőtt persze az írás művésze volt. Attól válik fontossá valami a műben, hogy jól van megírva.

– *Lehetségesnek tartja-e a párhuzamos irodalmi kánonok összefésülését?*

– Magyarországon sajnos, sok minden nem érintkezik egymással. Tragikusan elvált életünkben a nemzet és az emberi jogok kérdésköre. Fiatalabb koromban olykor úgy éreztem, közeledett egymáshoz ez a kettő, de csak rövid időre találkozott össze. A gondok rendszerint előítéletekből, bizalmatlanságból, történelmi múltunk rossz megemésztéséből és felejtéséből következnek. Némely értékeket a felületes irodalmárok olyan szerzőktől kérnek számon, akik másra hivatottak. Weöressel például gátakat akartak áttörejni. Közös érdek volna, hogy a felek legalább az alapkérdésekben szót értsenek egymással: irodalmat akarunk-e, vagy érzéketlen esztéták ricsaját?

– *Aligha kerülhető meg az esztétika kulcskérdése: voltaképpen mi a stílus?*

– Két képzőművészeti példát mondok. Hollósy Simon *Rákóczi-induló* című festményén a csatába vonuló seregben kamasz jobbágyfiúk, régi mundért öltött, fehér hajú

„Eszterrel, Bahget Iszkander fotóművésznél” (2005)

veteránok és asszonyok láthatók. Szegényes öltözékük nem Rákóczi, hanem a festő korára utal. Az arcok elmosódnak, de gyarlóságaival együtt minden alak egyéniség. Nem „szép” ez a mű, de kifejezi az eszmét, amelyet Hollósy dédelgetett magában: azt, hogy a magyar nép – nem az idealizált, hanem a tényleges magyar nép – képes arra, hogy kezébe vegye sorsát. Nagy festmény ez a szememben: érvénye mára is kiterjed. Másik példa: huszonöt-harminc éve lehet már, hogy egyik este betértem egy ferencvárosi sörözőbe. A felszolgálónők egységes blúzt viseltek, világos alapon jellegzetes, színezett ábrákkal. „Nem Szabados Árpád tervezte ezt a textílt?” – kérdeztem a tulajdonostól. „De igen” – válaszolta. „Talán ismeri a mestert?” – kér-

dezett vissza. „Személyesen alig, de láttam már tőle képeket” – mondtam. Ha egy festő képes önmagát adni, annyira, hogy kapásból fölismerjük, akkor elmondható: van stílusa.

– *Az ön stílusa tüntetően szabatos, nem él az irodalomtudomány sokszor köldöknéző tolvajnyelvével. Talán nem volna képes rá?*

– Parodisztikus céllal minden bizonnyal, hiszen ha *Koppintasok* című kis kötetemben már megpróbáltam néhány tükörjátékot, ez sem jelentene megoldhatatlan feladatot. Egy rólam írt paródia így kezdődhetne: „A. J. arról nevezetes, hogy képes összefüggően beszélni az irodalomról anélkül, hogy kiejtené az *intertextuális* és a *narratíva* szót.” Komlós Aladár szerint művészi igénnyel kell írni, de legalábbis tisztességes hírlapírói tudással. A szaksargon ügyében amúgy nem vagyok illetékes, nem lévén egyetemi ember. Ha

tanítanék, talán a nyíregyházi főiskolára kíváncsoznék, Jánosi Zoltánéhoz: ott jól megfér az irodalom és a tudomány. Ott jól tudják: a teóriák külföldi példákra épülnek, és itthoni művekre csak nagy általánosságban alkalmazhatók. Mosolyogtató, ha az importált elméletet a kritika aprópénzére váltják. Ezt már csak a magyar nyelv iránti tiszteletből is kerülném.

– *Ön is a műalkotás igényével írja kritikáit?*

– Ez így nagyképszerűség volna tőlem, de a gépbe vert kritikának nem vagyok híve. Többször neki kell futni, ízlelgetni az olvasott szöveget is: hátha elsiklottam valami fölött vagy félreértettem valamit. A spontánságot inkább a szépirodalomban érdemes imitálni.

– *A Koppintások irodalmi paródiáit és utánezatait is kritikai szándékkal vetette papírra?*

– Nem kritikának szántam őket, inkább stílusgyakorlatok ezek, a que-neau-i és nem a „bereczjánosi” értelemben (lásd a politikai írószövetségi felszólalását 1986-ban). Tudok-e olyan módon írni, mint valaki más? Ez egyrészt mulatságos, másrészt hasznos. A színesz alkotói módszeréhez hasonlít, a mások megértésén alapul.

– *Általában véve van-e helye a kritikában a humornak?*

– Ha úgy adódik, igen. Az irónia az ítékezés fanyar tompítása, finomítása.

Amennyiben harmónia van a bíráló és a bírált mű között, ez derűs humorral is kifejezhető. A kritikus jól teszi, ha él a számára kínálkozó befogadói élményekkel: éljen a háborgástól a nevetésig minden odaillő eszközzel.

– *A monográfia – s ebben tisztelettel vitatkozom Komlós Aladárral – mégiscsak a kritikai teljesítmény felsőbb foka. Hogyan alakul ki egy ilyen virtuális író–kritikus páros? Alkalom szüli a monográfiászerzőt?*

– Vannak személyes szempontok a választásban, de van objektív szükséglet is: bizonyos szerzőkről évtizedekig késik egy használható monográfia. Ezt pótolni kell. Fontosak a meglévő hajlamok – de ha jó és újszerű mű kerül elé, óhatatlanul alakítja ízlésem. A minőség ereje minden béklyót levet. Klasszikusainkat korszakról korszakra újra kell értelmeznünk, és csak jóhiszeműen érdemes közelíteni kortársainkhoz.

– *Miként választ témát vagy alanyt az irodalomtörténész? A feladat találja meg, vagy ő a feladatot?*

– Mindkettő érvényesül. József Attiláról régebben rengeteg hülyeséget olvastam, ennek ellenére nagyon szerettem és mind jobban meg akartam ismerni. Máshogyan közelítettem például Csanádi

„A kecskeméti Katona József Könyvtárban, az Illyés-könyv bemutatóján Orosz László irodalomtudós, Eszter és Buda Ferenc társaságában” (2003)

Imréhez: az ő *Írott képei* abszolút tárgyyszerűek, nagyítóval hajol a téma fölé – mégis ki tudja fejezni saját életérzését, sőt a maga korát is. Csanádi műveiben benne érzem a magyar évszázadokat. Olyan víziót ad a magyarságról, hogy csupán Arany Jánoshoz tudom hasonlítani. Ez az érzés azonnal megcsapott, ahogy az *Ördögök szekerén* című kötetét egy könyvesboltban a kezembe vettem 1964-ben. Kálnoky László azt mondta egyszer Arany Jánosról: tévedhetetlen volt a nyelvben, a költészetben. Én ugyan ezt mondom Csanádiról.

– *Már megint az a fránya kánon: mintha kisebbségben volna ezzel a véleményével...*

– Nem baj, ha azt mondják valakiről (például Nagy Lászlóról, Juhászról vagy Csoóriról), hogy nagyobb költő Csanádinál – de végre őt is vegyék észre, ismerjék meg, és úgy döntsenek, nem arról, hogy ki nagyobb vagy kisebb, hanem hogy érdemes-e tanítani őt.

– *Másik kedveltjének, Kálnoky Lászlónak is mostoha utóélet jutott...*

– Igen. Az 1942-es *Szanatóriumi elégiáját* Kemény Simon külön cikkben köszöntötte, de 1957-ig nem adták ki, és elfeledkeztek róla. Akkor, a forradalom utáni kavargásban jutott csak újra kötethez, amikor – mivel a kiadókban nem állították le az október előtt megindított folyamatokat – még börtönben ülő költők kötete is megjelenhetett. Aztán „rájöttek”, hogy Kálnoky polgári és dekadens. Ki tudja, mi lett

volna, ha Vas István nem írja meg róla *Gyógyító pesszimizmus* című esszéjét. Olyan szolgálatot tett ezzel Kálnokynak, mint Illyés Gyula Szabó Lőrincnek a *Boncoljuk-e magunkat elevenen?* című írásával az ötvenes években. Az optimizmus hiánya akkoriban bűn volt, mert a költő, úgymond, megvonta bizalmát a kommunista jövőtől. Átokszó volt a pesszimizmus, Vas István ezt hári-totta el Kálnoky feje fölé.

– *Véletlen, hogy két gyakorló költőt hozott fel kritikai példának?*

– Mondok egy harmadikat. Várady Szabolcs írt egy közös kritikát 1972 táján Tandori Dezsőről és Petri Györgyről. Az is bravúr volt: egy alig túrt s egy kisvártatva tiltott költőről szólt elismerően. A jó kritika ellenállhatatlan, mert legyőzi az előítéleteket.

– *Sokan nem értik Benjámín László életművéhez való vonzódását...*

– Ahhoz a generációhoz tartozom, amelyeknek 1956 alapélménye volt. Negyedikes gimnazistaként aránylag

jól felfogtam az eseményeket. Kortárs lírával csak a hatvanas években kezdtem el foglalkozni, s ekkor talákoztam Benjámint költészetével. Ő kifejezte azt a hatalmas belső megérettiséget, amit a szocialista értelmiség egy része átélt. Családirag nem volt közöm a szocializmushoz, de elemi élményem volt, hogy vannak, akik képesek a morális megújulásra, s mint Nagy Imre, az életüket áldozták érte. Csanádi, Benjámint, Tamási Lajos – mind nagyimreisták voltak. Tamási volt az egyedüli, aki nem hagyta abba az írósztrájkot. Tiszteltem a megtörhetetlenségét, noha már ismerhette Illyés nehezen cáfolható mondatát, mely szerint „minden mű egy-egy szabadságharcos”. Ez mégiscsak több a dacos hallgatásnál. Benjámint meg is írta versben a Tamási-féle gesztust. Afféle Hány János-vers, *A világ végén* a címe, és Tamási nevét is belefoglalta: „Kétszáz ellen kétszázézer, de Lajos haláláig kitarzott.” A kétszáz volt az írószövetség Petőfi Köre, a kétszázézer a szovjet megszálló sereg.

A revizionista mozgalom adta azokat a költőket, akik előkészítették 1989 szellemi harcait. A nyolcvanas évek közepétől is azt vártuk, hogy jön egy új Nagy Imre...

– *Neve is volt neki?*

– Pozsgay Imrében bíztam, de őt félresodorták az ellene összefogó antidemokraták. Ígéret volt Németh Miklós is – ő viszont „rühellé a prófétafogót”, megfutamodott.

– *Szakmai életének több mint húsz éve az ÉS-hez kötődik. Milyen emlékeket őriz róla?*

– Hatvankilenc őszén kerültem oda, az egyetem esti tagozatán szerzett diplomámnak és a *Fiatal kritikusok fórumában* közölt írásaimnak köszönhetően. A főszerkesztő Nemes György volt, helyettese Garai Gábor, az olvasószerkesztő Faragó Vilmos. Ma már elképzelhetetlen, hogy olyan sokszínű együttes dolgozzon egy szerkesztőségben, s olyan jó légkörben, mint akkor és ott. Nagy László, Lázár Ervin, Mezei András, Csák Gyula, Kardos G. György, Lengyel Péter, Abody Béla, továbbá a börtön-

viselt ötvenhatosok: Varga Domokos, Zelk Zoltán, Pintér Tamás, Molnár Zoltán, egy ideig Eörsi István. Félig-meddig még Cseres Tibor is belső munkatárs volt. Idővel odakerült Gyertyán Ervin, Varjas Endre, Gergely Ágnes, Szász Imre, Száraz György, Bella István, Veress Miklós, Bertha Bulcsu, Szále László. A tapasztalt Nemes Györgyöt 1973-ban a vezetésre termelt Jovánovics Miklós követte a főszerkesztői posztján. Őt Aczél távolította el tíz év után: „túl jó” lapot szerkesztett. A felsoroltakkal és a kifejejtettekkel is baráti vagy legalább jó kollegiális viszonyban voltam. A nézetbeli ellentéteket ki lehetett egyenlíteni – néha egymással is vitáztunk a lapban.

– *A jelenből visszatekintve elég nehéz átérezni a hetilap akkori jelentőségét. Önnek kik a legemlékezetesebbek abból a csapatból?*

– A bőség zavarával küzdök. Nagy László vagy Lázár Ervin jelenléte felejthetetlen. Említhetném a Száraz György és Mezei András által szervezett vitákat a társadalmi életről.

„Veránka (2001); balról áll: Fekete J. József, Eszter; én, Pécsi Györgyi, Füzi László, Palócz Attila, Nagy István (megyei önkormányzat), Gion Nándor, Gálfalvi György; guggol: Tóth Erzsébet, Pintér Lajos, Buda Ferenc”

„Fiam, Gábor és menyem, Anna az esküvőjükön”

Példaként hozhatom fel Bertha Bulcsut is, akinek a kvalitásai mai szemmel is vitathatatlanok. Gyönyörűen dühöngött a hiánygazdálkodás jelenségein. Nekem, esztétának legalább ekkora élményt jelentettek írói erényei: tömören, a tömondatok evidenciájával tudta tökéletesen érzékelteni a minőségellenes társadalom jelenségeit és előlotti indulatait. Saját rossz közérzetével fejezte ki az egész ország rossz közérzetét. A modernista versekről vagy a népi kultúráról folytatott vitába magam is bekapcsolódtam.

– *Bella Istvánnal egymást váltva gondozták a versrovatot. Őt később magam is szerkesztő társamnak tudhattam itt, a Magyar Naplónál.*

– Ahogy már megírtam, főmunkatárssá való kinevezésekor én Nagy László örököséként tekintettem Bellára. Ez nagy szó. Amikor Lengyel Balázs Utassyval együtt „botfúlóknak” nevezte az ÉS-ben, a Tiszatájban cáfoltam. Sorstársak 1991-ben letünk Bellával: együtt küldtek el bennünket a laptól azzal, hogy betöltöttük az ötvenet. A virtuális nemzeti baloldalhoz tartoztunk, s valójában ez nem fért össze a trendi liberalizmus-

sal. Ekkor került lapátra Mezei András is, tavaly történt haláláig szintén jó barátom.

– *Ez az a daliás időszak volt, amikor a lánglelkű liberalizmushoz még szervesen hozzátartozott a vérbő kommunisztázás, s csak később borultak össze velük...*

– A később érkező fiatalabb munkatársak akkor már jó ideje külön társaságot alkottak, s a rendszerváltás heteiben a maguk kiismerhetetlen nézeteitől eltérő vélemények képviselőit diktatorikusan kizárták a munkából. Így kerültünk sokan az utcára 1990–91-ben, a kitervelt szalámpolitikának megfelelően. Bella István egy évig munkanélküli segíyen

élt, aztán amikor meghalt, cinikusan a saját halottjuknak nyilvánították. Felszámolták az ÉS progresszív hagyományait: Nagy Lászlót, Déry Tibort és számos, ma is élő és alkotó kiválóságunkat beleértve.

– *Miközben azóta ők is sorra betöltötték az ötvenet. Önnek végül is a tankönyvírás jelentette a vigaszát?*

– Hálás vagyok a sorsnak és a bennem bízó, segítőkész embereknek, amiért a tankönyvszakmában menedékre lelhettem, miután az újságírói pályáról leparancsoltak. A tankönyvírást szakmai továbbképzésnek is tekintettem. Kritikusai és irodalomtörténeti munkámat tovább folytathattam, különösen nyugdíjazásom óta. Tapasztalatot szereztem az irodalom iskolai hatásáról is. Ezek alapján megerősödhettem a klasszikusokban való hitemben: igenis irántuk a legfogékonyabb a diákság, már az óvodás kortól kezdve. Sok iskolában jártam szerte az országban. Legfontosabb tapasztalataimat Csepelen szereztem, egy olyan intézményben, amelynek 85 százalékát cigánygyerekek alkották. Egy fiatal pedagógusnő ötödikes magyaróráján meggyőződhettem róla,

hogy jóindulattal és hozzáértéssel mintaiskolát lehet teremteni roma diákokkal, szegényes körülmények között, digitális tábla nélkül. Magyarország jövője sokban az ilyen tanár-egyénségeken fordul meg. S azon, ha végre megértjük és a romákkal is megértetjük: az ország cigánylakossága éppúgy magyar, mint cigány. Nem asszimiláció ez, hanem demokratikus lehetőség: bárkiből lehet Pege Aladár, Lakatos Menyhért vagy Cinka Panna, hogy a Rákóczi-induló szerzőjére utaljak. Nemcsak a zenei pályán kell megadni az esélyt a felemelkedésre, mint ahogy ezt olykor erőltetik, hanem mindenütt. És nemcsak a cigány identitású értelmiségre vár nagy feladat, hanem az egész társadalomra, amely csakugyan demokratikusan működik, s nem az előregedő, védtelen parasztlakosság vállára rakja a szegények terheit, kajánul „megélhetési bűnözésről” beszélve. Én ebben nem csupán rendőri kérdést látok.

– *Magyar irodalmi tankönyveket írt az ötödiktől a nyolcadik osztályig terjedő korosztálynak. Ez lényegében a teljes spektrum. Ez is kritikusai teljesítmény?*

– Más. Alkalmazkodni kell a korosztályi igényekhez, a rájuk szabott módszertanhoz. A szókratikus kérdeve kifejtésre helyezném a hangsúlyt. Így sok mindenre rávezethetjük a tanulókat – még az olvasásra is.

– *Mennyi szabadsága van ebben a műfajban a szerzőnek?*

– A magyar irodalomnak minden vita ellenére van egy sztenderdje, a népdaltól és Janus Pannoniustól Radnótiig, Illyésig. A kényesebb kérdések nyolcadikban merülnek fel – ekkor már megkínálhatjuk a diákokat a közelmúlt műveivel, korszellemével. A legfiatalabb, aki e körben felmerült, kortársam, Orbán Ottó volt.

– *Egy ízben arról nyilatkozott, hogy baloldali a kötődése. Amint ha valami mást értene ezen a fogalmon, mint a vulgárpolitológia...*

– Ma már érthetetlen önellentmondásnak vélhetik, de én 1956 óta érzem magamat baloldalinak. Akkor tanultam meg, hogy létezik a vörös ármádiának és a hazai zsoldosoknak ellenálló, hazafias és demokratikus szocializmus, s teremnek a népért, nemzetért életüket feláldozó, megtörhetetlen vezetők. Bibó István szerint szó sincs róla, hogy a forradalom győzelme esetén földbirtokosok, bankárok és gyárosok tulajdona lett volna az ország: szerinte a közakarát és Nagy Imre személye szavatolta ezt. Tudom, sokan naivitásnak tartják, mégis jó volt ebben hinni. A nagytőkés és a modern mágnások uralmát a mai névbitorló szocialisták váltották valóra elképesztő mohósággal. A demokratikus és szociális fordulatot, a magyarság sorsának jobbulsát a fiatal demokratáktól várom, noha korántsem vallom maga-

mat – a szó ideológiai értelmében és ízlésében sem – jobboldalinak. Remélem, hogy a következő kormányciklussal kezdődően jobban törődnek majd a kultúrával, mint 1998 és 2002 között tették – és nem a popkultúrára gondolok, bár annak sem vagyok az ellensége.

– *Összességében hogyan gondol vissza az elmúlt húsz évre?*

– Lesújtó a véleményem arról, ami történt, és arról, ami nem történt. Ám megvannak azok az író és költő személyiségek, akikben bízom. Amíg ők és a műveik megvannak, nekem is lesz feladatom.

– *Nagyobb léptékben milyen a jövőképe?*

– Abban bizakodom, hogy új reformkor előtt állunk, amely a lelkünkben is végbemegy. Húsz évvel ezelőtt, még a hetilapnál dolgozva,

nem volt elegendő érve azok ellen, akik nevetségesnek tartották, ha a társadalmi cinizmust bírálom. A gúny meghökkenett és elhallgattatott. Mára kiderült: olyan erők szabadultak el a társadalomban, amelyek a szerzést, a pillanatnyi érdeket, a hátrányosabb helyzetűek kiméretlen eltaposását és az erkölcsi törvények semmibe vételét szentesítették. Álla-

„A kecskeméti Kodály Iskolában Vathy Zsuzsával, Lázár Ervinnel és Eszterrel”

mi és pártvezetők jártak elől a cinizmusban, ha *egyenlőségről* és *testvériségről* volt szó. A *szabadság* elvét megfosztották ezektől. Ha vulgarizált nietzscheizmust mondok, akkor túlbecsülöm ennek a társaságnak az olvasottságát, de nem járok messze az igazságtól. A neoliberalisnál arisztokratikusabb eszjárás el sem képzelhető: tömegtársadalmat akar, vékony elitréteggel a tetején. A ma divatos *elit* szóról az állatvilág csúcsragadozói jutnak eszembe. Annak az értelmiségnek kell megerősödnie, amely képes fölkelteni a jó és az igaz iránti igényeket. A szép már jön velük, szinte magától. A nők térhódítása a szellemi életben, a pedagógiában már eleve reményre ad okot.

– *Ezt nem mindenki látja így – sőt a pedagógus pálya vesztes elnöiesedéséről hallani hosszú sirámokat.*

– Érdemes szétnézni az irodalomban is, hány női tehetség van jelen az új lírában, a szépprózában, egyre inkább az esszében is. A politika, sajnos, rosszabb arányban ad teret a női tulajdonságoknak: utóbb – egy-két kirívó esetben – fúriák, vérszanyák terepe lett. A lírában a változás viszonylag rövid idő alatt következett be a XX. század második felében, Hajnal Annával, Nemes Nagy Ágnessel, Szécsi Margittal és Gergely Ágnessel kezdődően, a maiak sokaságával folytatódóan. Elvethetnék azt a furcsa igényt, amellyel gyakran találkoztam a szakmában: ne mondjunk *írónőt*, *költőnőt*, mert ez hátrányos megkülönböztetéshez vezet. A csudát! Nyelvünkben hiányoznak a grammatikai nemek, ezért csak így tudjuk egy szövegben a női nevek ismételtetését

elkerülni. Nem kell minduntalan a női emancipáció zászlócskáját lengetni. Weöres Sándor *költőnőnek* nevezte Psychét, aki olyan modern ember és értelmiségi, amilyenről Hollywood filmesei nem is álmodtak.

– *Milyen a közérzete így, hetvenévesen?*

– Ez a kerek szám jó volt arra, hogy belássam: nem szigetelődtem el annyira az irodalomtól, mint ahogy gondoltam. *Emlékszel?!* címmel, mint szó volt róla, egy példányos könyvvel leptek meg író társaim: mintha nem is rólam írták volna azt a sok jót és szépet. Olyan gesztusokat kaptam számos pályatársamtól (azoktól is, akikről már azt hittem, el is felejtettek), hogy ha ezt jól beosztom, mint öreg zugivó a talált üveg pálinkát, akkor sokáig elélek rajta.

Csontos János

PAPP ENDRE

Organikus, mitologikus, vátesz**Nagy László-értelmezések
kulturális szemléletünk töréspontján**

Húszéves távlatból is érthető Görömbei András döbbenete Kálmán C. György *Mi bajom Nagy Lászlóval?* című pamfletje kapcsán. Rosszszívű provokációnak minősíti a Nagy László költészetét lesajnáló, azon gúnyolódó írományt (*Megjegyzések egy pamflethez*). Emlékszünk még a vádakra? Differenciálatlan és üres ez a lírai világkép, elvont általánosság, dodonai jóslatok, tartalmatlan parancsok, nevesincs problémák, a gondolati elem hiánya jellemzi. S hangot kap az azóta fényes karriert befutott minősítés: a költő-mágus-táltos szereppel való megbélyegzés. Sőt, olyan kínosan ostoba állítás is leiratik, miszerint a költő természetfölötti lénynek képzelet magát... A kritikus különös módon olvashat, állapítja meg Görömbei András, s akár visszafogottan is tarthatók ítéletei, melyekben „a megértés lehetőségétől való tudatos elzárkózás”-ról, illetve szándékos torzításról beszél. S hozzáteszi: „Újabb közírásunkban egyre gyakoribb jelenség az, hogy azokat a művészeket, akiknek alkotásaiban a közösségi sors és problémakör felismerhetően megjelenik, örülteknek, mágusoknak, küldetéses bolondoknak minősítik.”

Annyi előljáróban mindenestre megállapítható, hogy a Nagy László ellen szegezett indulat éles nézet- és ízléskülönbözőséget feltételez. Sőt, ebben a tálalásban kibékíthetlent. Ilyesmi akkor fordul elő, ha valamiféle kulturális kataklizma történik, mely során radikálisan megváltoznak a társadalmi élet és a művelődés elvi és gyakorlati keretei, s az új értékrend elengedhetetlenül fontosnak érzi – annak károsnak hitt volta miatt – a régi lerombolását, száműzését a kulturális párbeszéből. Ekkora fordulópont lett volna a rendszerváltozás? Gyökeresen átalakította volna a művelődés szokásrendjét? Két évtized tapasztalata elég ahhoz, hogy bátran kijelenthessem: erről szó sincs. Közkeletű megállapítás ma már, hogy a magyar lakosság jelentős része továbbra is „Kádár népe” maradt igény-szintjét, az életvezetését, a világról való gondolkodását tekintve. A kulturális életben meghatározó átrendeződések nem történtek, ami a szereplőgárdát és az intézményi feltételeket illeti. Az irodalom értékrendjében és az esztétikai diszkurzusban már korábban, a hetvenes–nyolcvanas években megfigyelhetők elmozdulások, új hangsúlyok és szemléleti távlatok megjelenései. Ami mégis más volt: a politikai-ideológiai szembenállás megjelenése a művelődésben, mely a „kultúrharc” égisze alatt osztott ki fájó sebeket a küzdő felek között, mi több, feléledt a száma-

zással való érvelés és érvényesüléskeresés, az ordas eszmékkel kokettálás vádjával élő stigmatizálás, a köztudatból való kitörlés ambíciója, a diktált amnézia szégyenletes tradíciója. Ezzel párhuzamosan elkezdődött a nemzeti kulturális örökség hagyományának szétbontása, vonulatainak differenciálása, hierarchikus rendbe való kényszerítése. Nos, a Nagy László-kritika Kálmán C. György által képviselt új – az irodalmi szakmai párbeszédben elvárt illemszabályokat és metódusokat felrúgó, az érzelmi elemeket előtérbe toló hangnemet magának megengedő – változata már ennek a szembenállásnak a kifejezője és gerjesztője.

A folyamat máig tart, s talán jelenünkben tetőzik – ami az irodalmi kanonizációt illeti. Valójában – mind a költő megítélésének távlataira nézve, mind a nemzeti művelődés elvének megőrzése szempontjából – ennek van tényleges jelentősége. Az első nagy hatású irodalomtörténeti besorolás Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945–1990* című munkájában valósult meg. Erről elmondható, hogy a nyugati művelődési-poétikai-létszemléleti mintákról való kényszerű leválása miatt a magyar irodalmat visszamaradott, megkésett állapotában mutatja be, melyen belül a hagyományosnak tekintett közösségi-képviseleti elvű írásművészetet különösen megrekedtnek, a múltban ragadtnak ábrázolja. Ezen belül a Nagy László-i életmű befogadását a halála után tíz-egynéhány évvel is még mindig plasztikusnak, a közmegegyezés híjával valónak látta. Költészetének kurta leírása igyekszik tárgyyszerű lenni egyrészt – a hatvanas–hetvenes évek erkölcsi erőzítőjével szembe forduló magatartás szimbólumává lett poétáról, végtelenségig tiszta dalszerűségről, vitalitásra, erkölcsi biztonságra és a bartóki „tisztá forrás” táplálta nyelvi magatartásra alapozott társas emberi autonómiáról ír –, másrészt a téma tárgyalásának kulcskérdése a személyes példa világszemléleti korszerűségének felvetése: „Vajon eléggé tágas-e a Nagy László-líra optikája ahhoz, hogy az énszemlélet olyan dichotómiáit is magába foglalja, amelyek a lírai világképzés közösségi-nemzeti horizontján túlról származnak?” A kérdés mögötti előfeltevések világosak. Első megközelítésben szembeszökő, hogy az esztétikai megítélés alárendelődik a nyugati nyelvfilozófiából származó metafizikakritika szkepszisének, amely éppúgy érinti a nyelv és a beszélő viszonyának újragondolását, mint a személyiségfelfogás naivnak minősített karteziánus hagyományát. Második megközelítésben azt sem lehet tagadni, hogy az irodalomtörténész nézőpontjából a közösségi-nemzeti viszonyítási és gondolkodási rendszer elégtelennek látszik az individualitás kultúrtörténeti aspektusából gyakorolt kritikával szemben. A teoretikus problémára adott válasz nem mondatott ki, ám ne legyenek illúzióink: a költő nem a posztmodern felfogás kegyeltje.

Míg az említett recepció – bár a részletekben való elvezéssel igazán nem vádolható – szakmailag tolerálhatónak és talán vitára késznek is tekinthető, addig az újabb kanoizálásnak látszó, sajátos műfajú és tartalmú szöveggyűjtemény, *A magyar irodalom története* már nem bánik ilyen méltányosan az alkotóval. Immár nem jut számára külön figyelem, besorolják egy zsákutcának láttott alkotásmód jelképes alakjai, Juhász Ferenc és Csoóri Sándor mellé. „Értelmezője” nem is irodalmár, hanem nyelvész, Tolcsvai Nagy Gábor. Dolgozatának címe sokat sejtető: *Szembesülés a naiv költői világépítés határaival*. A költőről alig található visszaidézhető irodalomtörténetileg vagy esztétikailag értékelhető információ. A *Gyöngyszoknya* című vers elemzése kerül terékre dióhéjban. A kifejezetten róla szóló összegzés rendkívül tömör. Néhány mondat, idézem hát: „Nagy László számára a költői szó alapvető fontosságú cselekvés. Költészetében azonban nem elsősorban a lírai, de ésszerű felszólítás uralodik, a közvetlen cselekvésre késztetés, hanem a vers mint

„Kakasos fiú”

szöveg, mint nyelv különleges, mitikus erejébe, népi varázserőbe vetett hit, melynek gyökerei egyrészt a népi valóság különböző formáiban, másrészt az 1945 utáni társadalomátalakítás eredményességébe helyezett bizalomban találhatók. Az utóbbi Nagy költészetében fokozatosan eltűnt, az első ellenben felerősödött.” Ez a talán túlságosan is rövidre szabott és feltűnően felületes summázat a szövegben még három mondattal toldatik meg: „Nagy László mitikus költői világot épített föl, amelyben a megszólaló vallomástevő költő helyét fokozatosan átveszi a láthatatlan pusztító hatalmak ellen küzdő etikus személyiség. A személyes tisztaságra törekvés elbukik, mert a világ rejtett hatalmai könyörtelenek. Csak a személyes megállás marad, miképp azt a *Menyegző* vagy a *Balassi Bálint lázbeszéde* mutatja.” Ennyi hát, amit az általuk elképzelt szellemi progresszióra felesküdtöt kötet szerkesztők (Szegedy-Maszák Mihály és Veres András) az alkotóról az utókorra kívánnak hagyni. Attól tartok – emlékeimben kutatva –, egy Görömbei-szigorlaton ennyi tudással felvértezve reménytelenül küzdene a hallgató a kettesért. Viszont ha tovább olvassuk a dolgozatíró érvelését, rájövünk, hogy

mindez csak illusztrációja a végső ítélethez vezető gondolati útnak, amelynek konklúziója súlyos (vagy éppen súlytalan, tetszés szerint): Nagy László (és említett társai) ugyanis elismeri(k) a művészet politika és ideológia alá rendeltségét, távol maradt(ak) az európai irodalom fő irányaitól mind a bukás vagy a kétely „megértési feltételeinek a körvonalazásában”, mind a nyelv rendkívüli mértékben alkotó, de rá vissza nem kérdező alkalmazásában; a költészetében (költészetükben) fellelhető külső, nem irodalmi tényezők, a világra csodálkozás enyhe naivsága, a közösmagyarázat és a történelemértelmezés „néha kissé” egysíkú jellege, a személyiség kérdéseinek háttérbe szorítása mind-mind hátrányára (hátrányukra) válik. Azt hiszem, az előítéletek, az alátámasztatlan sztereotípiák és a tanulmány-szerző bántó tájékozatlansága és melléfogásai (melyek érthetetlenek, hiszen más munkái arra engednek következtetni, hogy a tanulmány szerzője ismeri a költői életmű recepcióját...), az esztétikai érték, illetve a teoretikus érvényesség szembeállításának bizarr-

sága komolytalanná teszik az efféle értékelést. Viszont leíratik egy teljes mértékben méltatlan és minden körülmények között elfogadhatatlan kijelentés is az „irodalomtörténetek” harmadik kötetében, melyet nagyon is komolyan kell venni. Veres András Szabó Dezső kapcsán ekképpen vélekedik: „Az viszont kétségtelen, hogy az általa (is) megtestesített próféta szerep Illyés Gyulától és Németh Lászlótól Juhász Ferencen és Nagy Lászlón át Csoóri Sándorig és másokig követett minta lett, s korántsem korlátozódott csak az írókra és az irodalomra. Úgy gondolom, a XX. századi magyar kultúra egyik legnagyobb teherterele e hagyomány. Hiszen egymásba játssza a művészi és a politikai érzékenységet, s ezzel mindkettő teljesítőképességét kockára teszi: egyfelől a művészi alkotást nem esztétikai szempontoknak rendeli alá, másfelől meggyöngíti a képviselt politikai célok racionális kontrollját.” Itt már a tehertereltől való megszabadulás vágya szólal meg – azaz a hagyományból való törlés.

Mivel bizonyítom fenti távolságtartó, illetve elmarasztaló állításaimat? Két valódi, az életmű egészét felölelő értelmezéssel, melyek leleplezik és érvénytele-

nítik az előbbi, részben gondatlanságból, részben nagyon is tudatosan elkövetett kultúraronsolást.

Görömbei András Nagy László-képének végső soron két kulcsszava van: az organikuság és a szintézis. A költő két szerves kultúrába, a paraszti-népi életvitelbe és a kereszténységbe nőtt bele. A népi-vallásos élménykörnek a szintetikus látásmóddal, egyetemességre törő szemlélettel való kitágítása vezet el az értékelés központi kategóriájához, a bartóki modell irodalmi megvalósításához. A bartókiság mint szemlélet- és alkotásmód az emberi lélek civilizációk során elhalványodott, kihagyott mélységeinek a felkutatására, a modern kultúrába való bevonására irányul, melynek során az ősit, a régít ütköztetve a jelenkorival, a létrejövő disszonanciákat legyőzve új, magasabb rendű harmónia keresése a művészi tevékenység célja. A „tisza forrás” elképzelés, azaz a jelennel szemben a múltba, a kultúra alaprétegeibe tekintés természetesen magában hordoz egy alapvető morális elhatárolást. A jelen hiányokkal, hibákkal terhes, vele szemben jelenik meg a régiség mint érintetlen, feltételezett megújító, a káros hatásoktól megszabadító értéktartomány. „Nagy Lászlóban erősen élt az a tudat – írja Görömbei András *Nagy László költészete* című monográfiájában –, hogy az emberi élet mélyebb, gazdagabb, szebb és kegyetlenebb, mint az a »lefokozott élet«, amelyik a huszadik század második felében emberi sorsként nekünk jut.” A költő kikezdehetetlen értékképzete, erkölcsi biztonsága a népi-nemzeti kultúra folyamatosságának tudatából származik. Ez magában hordozza a természettel való harmónia, a közösségi tradíciókkal összhangba hozható egzisztencia, egy elidegenedésmentes, az organikus élet lehetőségét biztosító készségek ébren tartását, illetve az „öntisztító”, megújulásra kész, vitális erők forrása lehet. A szintézis is a kontinuitást szolgálja: az időfolyamatban kibomló kollektív értelmesség hagyománytörténetébe való beilleszkedés szándéka vezérli, amolyan időszegző, magát a történet lényegét megragadni kívánó alkotói ambíciótól indítva. Az összegzéshez nyilvánvalóan a személyes élmények tapasztalataira támaszkodó gyakorlati tudás, a világ jelenségeinek és a múlt örökségének minél gazdagabb rétegeit befogadni képes asszimilációs erő, saját szimbolikus értelem- és értékvilágot teremteni képes totalitásvágy szükséges. A szintézis alapsémaként a világgép drámai dinamikájában, a létezésnek a teremtés és pusztítás küzdelmeként való tétélezésében ölt alakot. Ezen a posztulátumon bomlik ki a maga gazdag poétikai formájában az elv: a nemzeti-közösségi-emberi kérdések személyes drámaként való megjelenítésében, valóság és mítosz, tapasztalati és teremtett világ szoros egymáshoz illeszkedésében, a szürrealisztikus, illetve mitikus távlatok felé nyitottságban, az egyszeri és

általános összekapcsolásában, a lírikus látásmódjának történelmi rétegzettségében, az archaikus elemek közvetlen modernizálásában, látomásos dalokban, himnuszokban, portréversekben, rapszodiákban, rendkívüli feszültséget magukba foglaló, metaforikus költői képekben.

A Nagy László-i lírai hős küzdelmének, tragikus heroizmusának, mitikus felnagyításának, majd fennsége formálásának, a Lehetetlen képviselőjének egyértelműen egy közösségi azonosságtudatból felnövő személység magatartási modellje adja meg a kontúrjait. A költői hitvallás, mely a költészetet varázserejű, igazságtevő hatalomnak tartja, egy tradicionális kollektív tudat talajában gyökerezik. Eszmei hátterét – a naiv népi szemléletnek a természeti jelenségeket, az emberi sorsot ráolvasások, imák, bájolók, átkok stb., vagyis a nyelv általi közvetlen befolyásolni akaró ösztönössége mellett – valószínűleg a herderi nyelvfelfogásban kell keresnünk. E szerint a nyelv eredendően költői jellegű, a közös tudás eleve költői alakban létezett. Az esztétikai érzék, az erkölcsről és a szépségről vallott képzetek a nyelv által megalkotott, a hagyományból táplálkozó tudásból származnak. A gondolkodás és a nyelv összetartozásáról van szó tehát, arról a vélekedésről, hogy a költőben megnyilatkozik az anyanyelv és a benne élő saját hagyomány – melynek fellelhető legrégebb rétege egyetemesen emberi, következőképpen létfilozófiai általánosításokhoz segíthet. „A költészet természeténél fogva, tehát eredendően hordozza magában a küldetést, eszményi célja van. [...] A költészet kifejező és megítélő hatalom, de nem megoldó” – illeszthető a gondolatmenetbe Nagy László vallomása. A közösségi tudás és az egyéni tapasztalat dialogikus egysége hozza magával azután az élet egyszeri csodaként, szentségként való – azaz önmagán túlmutató, rejtett értelemmel bíró – felfogását, az öntanúsítás mitologikus kiteljesítését, az élet és a nyelvben megnyilatkozó szellem törvényének összehangolását, a költészet által az ember tökéletesebb emberré emelésének poétikusan szép vágyát.

Jánosi Zoltán interpretációja rokonságot mutat Görömbei Andráséval. Az életmű poétikai jellegében, szemléleti alapvonásaiban és értékelésében egyetértnek. Ami különbözik, az a hangsúlyváltás: Jánosi Zoltán világirodalmi tendenciákat, egyetemes létszemléleti modelleket helyez saját Nagy László-képének középpontjába. A költő nála a – nyugati irodalomra a XX. században általánosan jellemző – remitológizációs poétikai vonulat egyik legjelentősebb, betetőző jellegű életművének birtokosa. A remitológizáció nem más, mint mitologikus modellek alkotása, melyek diffúz tartalmakat sűrítve, reális, történelmi és mitologikus elemek, mítosztípusok egybehangolásával a teljes létezés megragadásá-

ra, a világegész s abban az emberi léthelyzet megértésére tesznek kísérletet. Nagy László lírája az emberiség történetének legősibb mítosztípusához, az archaikus mítoszi világhoz társítható. Ennek tipológiai sajátosságai a következők: a kozmogónia elvének megjelenése; a központi hős alkatának egysége és szinkretikussága, sámáni elemei; az egyszemélyes hősebe koncentrált emberelvűség; duális szerkezetű, Isten nélküli világgép; teremtési és heroikus mítoszok képzése. A költő a magyar és délszláv s más közép-európai verbális folklórányagból hozzáférhető ún. alsó (archaikus töredék) mitológiából áramoltatja föl műveibe az ősi valóságutadat alakzatait és jelképeit. A versek világgépisége a folytonos, primér küzdést, a léttel szembeni közvetlen kiállást fejezi ki. Nem idegen tőle a samanisztikus-mágikus szemlélet, a kultúrhéroszi, demiurgoszi hősteremtés. A drámai-tragikus létkoncepció lényegi magja a káosz és a katasztrófák elleni versbeli rend létrehozása, az élet- és embervédő, harmóniateremtő elv nyelvi megvalósítása.

A költői pálya utolsó évtizede változást hozott az addigi remitologizációs költői rendszerben. Mindenekelőtt megrendülni látszott a mítoszi világmodell érvényessége. Abszurd és groteszk motívumok jelentek meg a versekben, melyek felbomlasztották a korábbi szemléleti struktúrát. Megjelent a tragikumkép telenség, az ellehetetlenülés, a cselekvés értelmetlenségének a tudata. A mitizált verzhős teremtett világának a perifériájára került, helyére ismeretlen, idegen erők nyomakodtak. Oda nem illőként egy komor, vészjósító cirkuszi világmodell, illetve a referenciális világ nyers hétköznapijának elemei tűnnek fel a mítoszi elrendezésben. A poétika-szemléleti változást Jánosi Zoltán szerint a kortárs léttapasztalat hozta magával: a létfelfogás profanizálódása, az életvitel konzumálódása, a kollektív képzetekből való kiábrándulás, az individualitás erősödése. Azonban a *Jönnek a harangok értem* című prózavers szintézisében „az életmű végső szakasza egységes mitikus történet lefutási ívébe illeszkedik”. A tragikum elve rehabilitálódik.

Jánosi Zoltán ugyanakkor az univerzális, világirodalmi kapcsolódási pontok mellett nem feledkezik meg a magyar lírában való pozicionálásról sem. Azt állítja, hogy az archaikum felé fordulás egybehangzik a magyar líratörténet társadalmi valóságára reflektáló, illetve „népi” vonulatának tanulságaival. Meglátása szerint: „Mélyre néző orientációja Bornemisza Pétertől, Balassitól a felvilágosodáson, a romantikán át Arany Jánosig, Adyig, a népi költőig, József Attiláig, majd Nagy Lászlóig, Juhász Ferencig vezető, és egyre szélesedő medrű utat képez.” Egy „mitopoétikus tudat” működését látja megnyilvánulni ebben a tradícióban. A hagyo-

mányfelfogásnak ebben a változatában nagyon fontos, hogy az archaikus egyben az egyetemest is hordozza valamilyen formában. Az ősi tapasztalat éppen ezért a legaktuálisabb gondokra adhat feleletet. Jánosi Zoltán Bartókról szólva is a régiségbe hatoló törvénykiemelést hangoztatja. Nagy Lászlót érintően ez azt is jelenti, hogy „a »bartókiság« nem csupán művészi látásmódot, hanem, akár az emberiségért, a nemzeti közösségért tenni akaró magyar lírai hagyaték, már-már eszmét is jelent számára”. A hozzá társuló kollektívumfelfogás is a maga nembeliségében, antropológiai általánosításában megjelenő embert képviseli. Amitől mégis népi, sajátos, illetve egyedi lesz, az éppen a sajátos „medialitásából”, a hozzáférhetőségének a módjából következik. Az értelmezés Nagy László írásait segítségül hívva szemlélteti ezt a beállítódást. Az alkotó szerint „a népköltészet összessége a legemberibb történelemkönyv” (*A szomszéd népek népköltésze*). „A folklór a nép kultúrájának alapja, mondhatni örök alapja, noha a társadalmi, történelmi körülmények, melyek létrehozták, úgyszólván teljesen megszűntek. Ha népköltészetéről szólunk, tudnunk kell, hogy benne teremtődtek meg először a költészet törvényei, az első kifejezések, nyelvi és ritmusbeli fordulatok, a népi és nemzeti karaktervonások” (*Lélegző elevenység*). Nagy László úgy látta, hogy a költészet, ha „sokaké akart lenni”, nem kerülhette ki az anyanyelv sajátos közlésformáit, a nép művészetéből kellett táplálkoznia. Eme „kísérletnek” a kezdetét a XIX. században látta meg, és saját jelenidejéig tartónak tudta. A mélyfolklór üzenete, az embert a létezésben eligazító „törvénytár” elvi rendszere a hagyományt mint kontinuitást, a saját közösségre szabott előzetes létmegértésként ismeri el.

A költői életművel szembeni fenntartások, illetve az egyértelmű elutasítások – mint nyilvánvalóvá vált – a bemutatott változatokban nem vitaképesek az azt messzemenően elismerő értékelésekkel. Az utóbbiak magas szakmai színvonalon kidolgozott értelmezések, míg előbbieket csak megengedő gesztussal nevezhetők egyáltalán esztétikai célú befogadásnak. Irodalmon kívüli tényezőket emlegetnek? A társadalmi reflexió idegen az irodalomtól? De akkor mi a helyzet Dante *Divina Commediájával*, Joyce *Ulyssesszével*, Esterházy *Kis magyar pornográfiájával*, Petri György költészetével? A személyiség kérdésének visszaszorítása? Nagy Lászlónál? Tetszettek olvasni a verseit? Különösen megmosolyogtató, hogy amit az egyik perzekutor, Kálmán C. György hiányol – ti. „konkrét társadalmi kérdésekre adott választ nem érdemes várnunk ezektől a szövegektől” –, azt a másik, Veres András azonnal le is füleli. Miféle kritikák azok, amelyek olyan szemléletformát és poétikát kérnek számon egy művön, aminek az nem akar megfe-

lelni? Hogyan is lehetne esztétikai befogadásnak nevezni őket, ha alárendelik a szépség és a művészi érték mibenlétének vizsgálatát egy metafizikaellenes kultúrákritikára alapozott, a nyelvhasználat, a személyiségfelfogás és az identitástételezés krízisét megszólaltató, elvont teoretikus problémahalmaznak. Miként is illeszkedhetnek ezek a magyarázatok a XX. század második felének magyar irodalomtörténetét feldolgozó kultúrtörténeti párbeszédbe, ha művelődésünk történeti jelenségei között ideologikus alapon szelektálnak, eldöntve, mi érdemes a kollektív emlékezetben való megőrzésre, s mi nem. Nagy László költészete számukra elavult, mert elméleti kérdéseikre nekik nem tetsző válaszokat ad. Felejtésre ítélt, mert kultúraszemléletük radikálisan más, mint az övé.

Mire gondolok? Vegyük sorra a kritikákat életre hívó elvi kifogásokat, melyeknek gazdag tárháza a már emlegetett ál-irodalomtörténet! Tagadják a világ egységes, teljességre törő szemléletét. Elvetik a művelődés szerves folytonosságának a tudatát. A személyiség azonosságának, épségének fenntarthatóságával szemben mozgó identitásról, a szubjektivitás rögzíthetlenségéről beszélnek. Az énszemlélet közösségi megalapozottsága, illetve a kollektívummal való harmónia lehetősége ellen szólalnak fel. Megbélyegzik a nemzeti-közösségi autonómia elvét. Az individuális léttapasztalat és a nemzeti közösségélmény minduntalan oppozícióba kerül általuk. Viszonylagosítják az értéktudatot, elbizonytalanítanak minden, az abszurdnak tekintett személyes léten túlmutató értelemkeresést. Hogyan is

írta Veres András? „Errefelé nem a szabad személyiség, hanem a nemzeti közösség kialakítása volt a cél, s ennek perspektívájából másfajta értelmet nyert az irodalom: a nemzet ébresztőjének, tanítójának és lelkiismeretének tekintette a közvélemény-formáló értelmiség.” A nemzeti gondolat tehát eredendően elnyomó, a személyes szabadság korlátozására szövetkezett eszmenrendszer. A közösségi ethosz körül mindig van valami gyanús, valami tisztázatlan. Nem irodalmunk politizálásáról vagy elmaradottságáról van szó tehát, nem szakmai egyet nem értésről, értelmezői vitáról beszélünk – ezek csak alibik, a lényegét elfedő szövegek –, hanem a közösségi összetartozás-tudatról és -akaratról, a nemzeti kulturális identitás lehetőségéről. Az ettől való félelem orvoslása persze nem az irodalomértelmezés feladata, hanem korszakos történelmi, társadalmi és kulturális gond. Ha valaki a nemzetre úgy tekint, mint kirekesztő, erőszakosan asszimiláló, homogenizáló struktúrára, akkor abból az értéktudat és a nemzeti jelleg (vagy egyáltalán kötődés) merev szétválasztása, külföldi mintákat követő, individuális alapú műveltségbeli centrum és provinciális közösségi elvekbe ragadó, bezárkozó periféria tételezése következik. Amennyiben az identitásukban meghatározhatatlan egyének mozaikszerűen elrendeződő, laza kötelékekkel egymáshoz kapcsolódó kulturális hálózata váltja fel a kultúrnemzeti egységelvet, akkor majd nem csak Nagy Lászlóra, hanem magyar irodalomtörténetre sem lesz szükség.

Így lesz?

Szécsi Margit

CSÁBI DOMONKOS
Mítosz, költészet, történelem

Nagy László: *Csodák csodája*

Az *Új Hang* utolsó, 1956 októberében megjelent száma közölte Nagy László *Csodák csodája* című hosszúverését. A költő poétikájának – személyes tapasztalatai miatt is végbemenő – átalakulása idején íródott e költemény, melynek háttérében természetesen ott érezzük az éppen átélt történelmi esemény frissességét. Az 1953 és 1956 közötti pályaszakaszát a gyűjteményes kötetekben azonban éppen az a *Rege a tűzről és jácinról* című vers zárja le, mely hónapokkal korábban született, mint a *Csodák csodája*. Az említett időszak hosszúversei – az imént nevesített utóbbiak mindenképpen – annak a tendenciának a megvalósulásai, amelyet később a szaktudományos recepció remitológizációnak nevezett el. Látható, hogy a tárgyul választott vers, a *Csodák csodája* körül meglehetősen bizonytalan egy kicsit minden, egyfajta stilizáció jellemzi, nemcsak szövegében, hanem a költő által az életműben kiválasztott helyét illetően is. Megközelítési lehetőségként három fogalmat bocsátanak előre – amint a címben is olvasható: mítosz, költészet és történelem hármasságát, melyek mindegyikét magába ötvözi a *Csodák csodája* – másképpen miért is válhatna témává? Vagy pontosabban: a költemény mindegyikkel sajátos, az értelmezői munka számára termékeny, dialogikus viszonyban áll. A Nagy László-i életműben később oly fontossá válnak ezek a fogalmak (az azok tartalmazta értelemléhetőségek), de e tanulmány nem akar sem ok- és eredetnyomozó munkához kezdeni, tehát sem az előzmények, sem a következmények között példaként kiemelhető nyomokat keresni. Inkább afféle párbeszédés kapcsolatban feltételezi magát, nemcsak tárgyával, hanem azzal az interpretációs hagyománnyal is, amely Nagy László költészetével, azon belül persze a *Csodák csodájával* foglalkozott. E dolgozat nem radikálisan újat akar mondani, hanem a meglévő tudást, ismeretet mozgásba hozni, amely aztán néhány eltérő szempont segítségével irányt módosíthat – magáról a tárgyul választott versről külön amúgy sem született (értelmező) írás. Még mielőtt sorra venném, hogy a hármasság által felidézett tartalmak milyen jelentéseket bonthatnak ki a vers szövegéből (az értelmező elődök nyomdokain), először arról szólok, miről nem fogok beszélni.

Nem foglalkozhatok azzal a lehetőséggel, mely már amúgy sem releváns megközelítési mód: azzal, hogy

milyen olvasat jöhet létre a költő életrajza felől (amely különben szintén egyfajta olvasat). Az egyébként is ismert. Azt hiszem – s továbbra is nevezzük a címbe emelt három fogalmat megközelítési lehetőségnek –, hogy lehetőségenként végighaladva persze az a Nagy Lászlót érintő történelmi és személyes megrendülés, mely a költemény (sőt: költemények) mögött áll, csak kontúrosabb lesz, és nem újdonságként hat. Ez sem titok. Nem tárgyalhatom továbbá Nagy Lászlónak a hosszúversekig vezető (az utóbb publikált *Csodák csodájának* és az előbb közölt *Rege a tűzről és jácinról* című versnek a gyűjteményes kötetekben mégis megfordított sorrendjével a költő által megalkotott) pályáivét, valamint a korabeli kritika fogadtatását sem. Nagy László többi, a bibliai elemeket felhasználó versével szintén nem foglalkozhatok. Próbálok ugyanis csak a kiválasztott szövegre koncentrálni az abban megidézett megközelítési lehetőségek s a vers nyelvi megalkotottsága tekintetében. Nem szólhatok a Nagy László-i költészet mitológikus karakteréről és általában a korabeli s az azt megelőző időszakok költészetének remitológizációs jellegzetességeiről – ezeket már korábban feltárta a kutatás. Ennek kapcsán arról sem ejtek szót, hogy milyen különböző (archaikus, etiológiai, eszkatológikus, szoláris stb.) mítoszok éltetik ezt a költészetet, valamint arról sem, milyen köz- és elismerten etikainak értékelt jellegzetességek következnek – többek közt – e mítosziságból.

Miután elhatároltam írásomat attól, amiről nem szólok, meg kellene mondanom, vagy el kellene kezdenem azt, amiről igen.

Pontosításokról, amelyekhez lehet, hogy egy kissé szokatlan módot választok.

Ez a vers több problémát vet fel egyszerre. A népmesékből ismerős cím, mely a korban erősen hangsúlyozott esztétikai (valójában politikai-társadalmi) értéknek tekintett népiséget idézi meg (pontosabban annak elvártságával szemben akar valami valójában népit állítani), a folklóron keresztül e népiség mitológikus eredetűre, valamint a mindezeket átítató keresztény hagyományra utal egyszerre. Csak a költemény születési évszámának ismeretében sejlik föl azonban a többletjelentés: az éppen alakuló, zajló történelem az, amely erősen hatással van az írásra. És ezen egymásra tolódott rétegek hirtelenségét azonnali (1956. októberi) publikálása is kiemeli. Mítosz, költészet és történelem keveredik össze, vagy inkább van hatással egymásra e – majd látni fogjuk – nem egészen végiggondolt és sikerült vers szövegében. Vegyük sorra a témákat!

Szókás Krisztus-mítoszlól beszélni, arról a történetről, amely mintegy megalapozta az európai kultúrát,

s benne a magyart. Persze a kereszténység szerint Krisztus élete nem mitikus: nem egy határokkal nem rendelkező, valamikori időben játszódott le (vagy mitikusabban fogalmazva: játszódik). Mítosszá abban az értelemben vált, hogy mintaként hagyományozódott tovább, állandóan megismételt történetként (hiszen a mítosz ereje időtlenségében, állandó megidézhetőségében van). Valójában e kérdés tárgyalásakor kimerészkedünk az irodalom(tudomány) illetékességi körein túlra: a hit határterületein járunk, ugyanis lényeges eltérés mutatkozik meg a két felfogás között: mítosz-e vagy inkább megtörtént esemény, valóság, történelem-e a Krisztus-esemény. Nem kívánok most belemenni a mítosz tulajdonképpen mivoltának és fajtáinak tárgyalásába, de a vers középpontjába emelt vagy inkább parafrázált Krisztus-kép mégis némi tisztázásra ingerel. Vagyis a már említett ún. Krisztus-mítosz. Krisztus a kultúrhérosz, egy közösség közös utalásrendszerének megalapítójává válik e fölfogásban, s valóban, sokan így is tekintenek rá. A megalkotott (keresztény) közösséget pedig nem a közös nyelv vagy a közös állam, és radikálisan egyívású szokások jellemzik. A kereszténység szerint – mint már említettem – Krisztus élete és története nem mítosz, az történelem. Igaz ugyan, hogy az evangéliumokban áthagyományozódott történetek a liturgikus év során ismétlődtek (s így tényleg mintha az életmintaként funkcionáló mítoszhoz váltak hasonlóvá), de a keresztény hit szerint nem egy valamikori, behatárolhatatlan időben játszódtak ezek az események, hanem a valóságos időben. Ez a kanyar csak arra volt jó, hogy rávilágíthassunk: lehet e történetekre mítoszként tekinteni, eredeti lényegük azonban nem ez. Mennyi köze van ennek a *Csodák csodájához*? Annyi, hogy e versben a Feltámadott vonásait magára öltő lírai én akképpen jöhet létre, amennyiben mítoszként fogalmazza újra, parafrázálja a Krisztus-eseményt. (Az most messzire vezet, hogy eszmetörténetileg miként alakult úgy – Európában és Magyarországon –, hogy mítoszként fogták meg ezt az eseményt, mintegy az eredeti jelentést elfelejtve.) Magyarán a mítosz nyelvét, pontosabban retorikáját használja akkor, amikor egybejátszatja magát a Föltámadott alakjával. Itt valóban – s most gondoljunk a költemény megszületésének háttérben álló magyar forradalom igazságára – kultúrhérosz, egy nép életének újraalapítójaként tűnik a Krisztus-vonásokkal ékített költői én.

Aztán azonnal előtűnnek a választott alakhoz oda nem illő vonások: az önfeltámasztás gesztusa (ami

mögött persze ott lüktet a magyar október merészsége), a sírra maga kiülő feltámadott alakja, aki a szintén mitikus nagyságúnak sejtetett legyőzött tél elúszó maradványai fölött figyelni vidáman dudorászva az ébredő-éledő természetet – cigarettázva. A költemény nyitása is rögtön lehatárolja magát a keresztény hagyomány egyszerű megismétlésétől: *Mennydörgő napfény ruhában, / hogy a dárdákat elsöpörje, / zárókövem eltörölje / síromhoz angyal nem jön...* Vagy idézhetném a nyitány végét: *Én fordítom a követ félre.* A Krisztus alakját (vagy mondhatnánk azt is: maszkját) magára öltő lírai én sem *Emberfiát* említ önmagáról szólva, hanem *ember fiát*, és a szerelem többszöri említése sem a Megváltó, hanem a versben a Megcsalatott névvel jellemzett költői én felé mutat. A gigászinak, emberfelettinek mutatkozó tél képe a valódi archaikus mítoszok leküzdendő szörnyeit idézi meg egy pillanatra (*Beszakadt a tél feje, széjjel omlott, / a Dunán szörnyű halánték csontok // úsznak, libegnek lefelé délnek, / ütődnek dühvel a hídpillérnek*), mint ahogy a megújuló természet, a tavasz képei is erre a hagyományra játszanak rá. Krisztus azonban az önmagát áldozatul adó Isten megtestesülése, nem pedig a sötétséggel harcba szálló héroszé (ahogy valaha mondták: *devictus vincit* – legyőzve győz). Emígy valami össze nem tartozás, kiforratlanság mutatkozik a *Csodák csodájában* a Megváltó alakjával megidézett keresztény hagyomány és az archaikusságot mutató elemek között.

Más út is vezet e vers kapcsán a mitikus felé: a költészeté. Nevezetesen az a képzet, mely szerint a(z általában értett) költő egy közösség, egy nép identitásának határköveit kijelölő axiomatikus nyelvi alkotásban adja meg ennek az önazonosságnak formáját. A *Csodák csodája* esetében azonnal bevonódik 1956 őszének képe: amikor a magyar nép igazi arcát mutatta meg forradalmával. A tárgyul választott versben a lírai én így nemcsak a költő személyes sorsára utal, hanem az azonosságot felmutató tettet végrehajtó népre is. Az már a költészet szövegén kívüli (s megszületésének idejét tekintve ide nem való, anakronisztikus) tudás, hogy éppen e történelmi tettben megmutatkozó kollektív önfelismerés lett aztán évtizedekig eltagadva. (De – hogy Northrop Frye szavaival éljek – az „irodalom feladata nem elmenekülni a valóság elől, hanem látni a lehetőség dimenzióját a valóságban.”)¹ A költészet témájához kapcsolódik az a *Csodák csodájában* is megidézett fordulat, felismerés is, mely Nagy Lászlót saját pályája kezdetéhez fűző viszonyt érinti: a megcsaltság képze, mely a versben összekapcsolódik a háttérben maradó történelmi eseménnyel is. Csak az marad kifejtetlenül, hiszen a végállapot állóképszerű pillanatát

1 Northrop Frye: *Kettős tükrök. A Biblia és az irodalom*, Ford. Pásztor Péter, Európa, Bp., 1996., 103.

mutatja a szöveg, hogy mi vezetett a felismeréshez. Nem tudjuk meg (csak sejtjük, pontosabban nem a vers szövegéből tudjuk), hogy mi volt az a kín, amelyet ki kellett állni, mi volt az a halál, melyből fel kellett támadni. Ezzel adós marad a vers. A megcsalást említi csak meg a versbeszélő monológjában – a zárlatban, ahol azt a látványt nevezi meg még, ahogy *ebeknek száján csüngnek rongyaim*. S kiadja önmagának a fölszólítást: *Feledni minél hamarabb!* (Ezzel viszont ellentmond a párrímes középső szakaszban elmondottaknak: *Tél világot az én fejemben / s jaj én sok mindent elfeledtem.*)

Arról már ejtettem szót, hogy nem elsőrendűen magából a szövegből érezzük a költemény mögött húzódó történelmi eseményt, hanem azt a születési évszám jelzi. Magát a történelmet azonban – mint ahogy már volt szó róla – a megidézett Krisztus-esemény is magában hordozza, mint az abszolút szabadság-eszme megvalósulása. A szabadulás motívuma ekként is a magyar október, mint valamiféle beteljesülés felé mutat. A keresztény „mítosz” (mint láttuk, szándékosan teszem idézőjelbe) sajátosságát, a nem ismétlődő, egyszeri és az egész emberiség számára megfogalmazott üzenet érvényességét hordozza ekképp a szöveg. (Azt már csak így, zárójelben jegyzem meg, hogy egy archaikus mitológia maga is történelmet teremt, s a mítosz maga is történetet foglalt mindig magában, a szó görög eredetijének egyik jelentése is az, hogy *történet*.) De a vers szövegszerűen maga is utal a történelemre, amikor a sírra kiülő versbeszélő a személelő táruól Budapestről szól úgy, hogy: *Pest s Buda tornyait megérintem...* A három részre bomló középső szakasz tíz szótagos párrímes sorokból áll, a várost meg lehetett volna nevezni „bejárott” nevéen is (úgyis kijött volna az egyébként máshol bővülő tíz szótagos sor), így azonban a költemény háttérében meghúzódó 1956 mellé 1848 képzete is bevonódik egy villanásnyira.

Úgy látszik, egymásra van utalva e versben szöveg és referencia, másképpen: vers és valóság. Utóbbi nélkül az előbbi nem világos.

A Nagy László-i költészetet (s így természetesen a *Csodák csodáját*) értelmező recepció mindegyike (Görömbei András, Jánosi Zoltán és Vasy Géza nevét említem itt meg) kiemeli ezt a történelmi (és személyes poétikai) megrendülésben gyökerező ihletettséget. Görömbei András *A vasárnap gyönyörének* „örömfilozófiá”-jával kapcsolja össze a *Csodák csodájában* az önfeltámasztás szabadságával egy időben feleledő természet rajzát. Megjegyzi, hogy mintha könnyen történt volna meg a versben ez az önerejére támaszkodó tett, de ezért a hiányért a mintegy „nevelő” példaként a záróképben fölmutatott erő kárpótol. Görömbei hozzá-

teszi, hogy „a nem egyenletesen formált versbeszédben” a nyitányhoz képest a Feltámadott alakja egyre inkább a megújuló természet képének adja át a helyét, hogy a zárószakaszban térjen vissza, mely így költői öntanúsítássá válik.²

Jánosi Zoltán a *Rege a tűzről és jácintról*, a hosszúversek első pályaszakasza lezáró darabjának „előterébe” helyezi a *Csodák csodáját*, amely Nagy László indulásához képest megmutatkozó poétikai fordulat megtörténtét, erejét is megfogalmazza. A korábbi élet- és pályaszakasszal való szakítás verseként is értelmezi, melyben a „Krisztus-mítosz” és az archaikus mítoszokra rímelő természeti feltámadás fogalmazza meg e magáralalás erejét.³

Vasy Géza általában szólva Nagy László lírájáról állapítja meg, hogy ugyan a költőnél ritka magának a történelemnek témává emelése, mégis sok versében érzékelhető az „elementáris történelemélmény”, mely nem az elmúlt, hanem a „történi történelem”-ben gyökerezik. A pályafordulat után megmaradó tanulság pedig a létét éppen a „történelem ellenére” értelmessé tevő ember etikai tapasztalata.⁴

A dolgozat három témaszava, a mítosz, a költészet és a történelem – mint látható volt – nem (csak) egyértelmű fogalmak. Velük inkább egy helyre próbáltam fókuszálni különböző irányokba mutató elemeket, mint a mítosznál, ahol többféle tartalmat takarhat a választott terminus. A történelem gyűjtőpontnak felfogott szava is több olyan, a „történetivel” kapcsolatban álló jelentést mozgósít, mely az olvasó felől tág asszociációs mező felé mutat. S e jelentések akár ki sem egyenlíthetők. Mert én is úgy látom, mai olvasóként, hogy nem egészen kiforrott a *Csodák csodája* szövege, a benne megmozduló értelemlehetőségek szétartóak, noha egymásra utalnak. Még összefogó egységként kitapintható formaelv sem jellemző rá, ha most eltekintünk a három részre bontott középső szakasz zömében tíz szótagos, párrímes soraitól (melyek itt most nem érintett, szintén sokféle irányba mutató jelentéseket pendítenek meg). Céлом sem lehetett az, hogy e széthajló nyalábokat elemezsem aprólékosan végig, csupán, hogy fölmutassam annak lehetőségét, innen, jelenünkből visszatekintve mily jelentéseket indukálhat e szöveg. Amelyet talán nem véletlenül tett gyűjteményes kötetében az említett helyre: formálódó poétikájának egyik emlékpontjául.

2 Görömbei András: Nagy László költészete. Magvető, Bp., 1992., 140.

3 Jánosi Zoltán: Nagy László mitológikus költői világa. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1996., 376.

4 Vasy Géza: Nagy László. Balassi Kiadó, Bp., 1995., 143.

ERŐS KINGA

Tudunk-e még részt venni vezeklő vonulásban?

Végigolvasva a korabeli vitákat, amelyek Nagy László életműve körül zajlottak, úgy látom, a részletkérdéseken túl a bírálók közös nagy kérdése valamiképpen így hangzott: korszerű-e Nagy László költészete? E jelentős életművet fürkésztve ma a kérdés számomra úgy fogalmazódik meg: Nagy László költészete képes-e ma is feltárni a „lehetőségeiben, mint a megértő saját lehetőségében”^{*} megmutató emberi létet, vagyis képes-e a mai világtapasztalatunk eseményhorizontján érvényes kérdéseket és válaszokat intézni hozzánk? E kérdés az életmű bármely darabja kapcsán feltehető, magam tünődéseim középpontjába az *Isten lovai* versciklust emelem.

A versciklus hat darabja (*Vértanú arabs kanca*, *A város idézése*, *Ragyogtam én is*, *Artista*, *havazó tartományban*, *Álmaim*, *verő-erekkel*, *Ereklye*) az emberi lét megértésére tett kísérletek az emlékek faggatása révén. Az álomtörténetek /álomtöredékek, a gyermekkori, a falusi létmódhoz kapcsolódó emlékek, szürrealisztikus víziók szemléletes leírása által e versciklus darabjai egyszerre állnak a próza és a líra határán. A *Vértanú arabs kanca* történetmagja igen egyszerű, részeg szőlőmunkások, kapások dühükben elpusztítanak egy vemhes kancát. Mégis, a látomásos versbeszédben kitágul e tett jelentéshorizontja, hiszen a vemhes kanca képe kézzelfogható hasonlóságot mutat a költő anyjával, vagyis az elbeszélő árnyalja a szeretett lényekről alkotott gyermekképet, felfedezve és bemutatva a másokban, a Te-ben a drámai lényt. „Állt a hegyoldalban meredek nyakkal fehérén, akár a kicsi Margit-kápolna a bazalt fokon. A kápolnában ezüst rámában kép meg hideg. De magzat a lóban, éretlen szájában piros glória a méhlepény. Állt a fehér arabs kanca, várt. Meglengette olykor kétoldalt fésült nehéz selyemlobogóit. Irhája hullámozott, megrándult rajta a sok kis szeplő, aranyközpontú margaréta. Csak várt és nézett a Besenyő-erdőn át az iszkázi torony iránt.” A plasztikus leírást megszakítja a részeg szőlőmunkások képe, majd a harmadik szakaszban ezt olvashatjuk: „Állt anyám az ajtónál, igen vásott rózsás ruhában, kápolnafehéren, hasasan. Emelte fejét magasra, nehogy a sörénye földre érjen. Korán kikelt szeplőcskéihez éppen a csillagok hasonlították magukat a menny-

ben. De csak állt és várt és nézett a távoli bazalt-hegyre a hidegben.” A ló és az anya közötti párhuzam még inkább elmélyíti az elbeszélő történet drámaiságát. Anyja biztatására a tragédia helyszínére érkező kisfiú szemtanúja annak, hogy a szőlőkapálók miként nyúzzák a lovat. „Kétoldal húzzák az irhát, mintha nagy fehér szárnyakat kapcsolnának le a törzsről. Hallatszík a hárttyák ropogása. Az elvetélt kiscsikót apám nyúzza, mintha jövőd öcsémet fejtené a bőrtől.” A kisfiú egyszerre rendül meg, borzad el, keserűségében gyilkos indulatokkal telítődik, s megfogalmazódik benne a gondolat, hogy meg kellene ölnie apját, ahogyan a disznót szokás. „S hirtelen el is pityeredtem a halálos vétek miatt.” A vers zárójelene megrendítő, hiszen a csikóbőrrel a nyakában vonul a gyermek, mögötte apjával és a többiekkel, s vezeklő vonulásuknak nincs vége.

Az *Isten lovai* versciklus darabjait olvasva egyszerre szembesülhetünk mindazzal, ami az édeni tapasztalatból megmaradt, így a csodálkozással, a világ megszólításának vágyával, másrészt az édenből való kiűzetés nyomorúságával. A sok apró emléktöredék mind annak a ráébredés-történetnek az elemeit képezi, amely kirajzolja számunkra azt, hogy mit is veszítettünk el valójában. A *Vértanú arabs kancát* olvasva különösen fontosnak tartom, ma is érvényesnek és sokatmondónak e látomásban rögzített tény, miszerint emberi világunk természetes része az értékhiány, s ez az állapot részben cselekedeteink tökéletlenségéből s azok menthetetlen és kikerülhetetlen következményeiből fakad. Éppen ettől válik igazán tragikussá e versbeszéd, hiszen rávilágít arra a tényre, hogy a gyermek magatartása nem csupán a rossznak, az igazságtalannak a gyűlöletéről tanúskodik. Haragja nem a szeretet mélyéből árad annak pusztulása láttán, ami értékes. Gyilkos indulata éppannyira emberi, mint a szőlőkapások bűne, így sorsa példája annak, hogy nincs olyan gyűlölet, amelynek lángja anélkül érintené a másik embert, hogy magát a haragra gyűlöt ne érintené. A kisfiú felindulása éppen ezért nem nemes és méltó, így sorsa összekapcsolódik a szőlőkapásokéval, ezáltal az olvasó egyszerre látja őt kívülállóként megítélőnek és a drámai helyzeten belül állónak, aki sajátos pozíciója révén arról tanúskodik, hogy emberi esendőségünk következménye és sorsunk része a bűn is. Ebből a nézőpontból érthető, hogy a vezeklő vonulásnak miért részese a lírai szubjektum is. A *Vértanú arabs kanca* történetének legfontosabb tanulsága talán, hogy az értékek és az értékhiány nem az emberi cselekedeteken kívül/ fölül állnak, hanem természetünkhöz belülről odatartozónak mutatkoznak, tehát az értékeket nem kívülről kell belevinni az emberi valóságba, hiszen a bűn nem tagadja, hanem inkább

* Rudolf Bultmann: *A tipológia mint hermeneutikai módszer eredete és értelme*, in: *Tipológia és apokaliptika*, Hermeneutikai Kutatóközpont, Bp., 1996.

feltételezi az értékek meglétét. S bár nincs fogódzónk arra nézve, hogy a világ természetes állapota inkább az értéktelítődés vagy inkább a bűnösség, de azt mégis hangsúlyoznunk kell, személyes döntés, választás kérdése az, hogy lelepleződik-e a jelen világ álsága, hamisága, s tudunk-e még részt venni vezeklő vonulásban? Akkor is, ha látszólag e vonulásnak nincs vége, mégis bízva abban, hogy életidőnk épp Nagyszombatra esik, egy olyan napra, amelyen bár már megváltattunk, ugyanakkor mégis megváltásra várunk.

Az *Isten lovai* többi versdarabja sokkal inkább elrugaszkozik a konkrétumoktól, víziószerűsége miatt az értelmezés hosszabb elemzést kívánna, mindezek ellenére e versszövegekből kirajzolódhatnak olyan elemek, amelyekről konkrétságuk okán érdemes szólnunk. A *város idézése* című prózavers a falusi és a városi lét tapasztalatainak sűrítménye, amelyben felvillannak életrajzi elemek, így a gyermekkori betegség, amely magában hordozta az amputáció lehetőségét. Ez az emlék fogalmazza meg a gondviselés jelenvalóságának lehetőségét. „Részeg sebészek konzíliuma mint a kárhozat jött felém. Levágták volna ballábamat a disznainak, de egy áldott kéz elrántott lehelletükből.” Az előző vershez kapcsolódva válik élessé, létünk minőségét is meghatározóvá a kérdés, miszerint az emberi lét esendősége mégsem magára hagyott, mert a legnagyobb nyomorúságban is lehetséges egy áldott kéz jelenléte.

A *Ragyogtam én is* életrajzi elemeit szinte teljesen elnyomják az álomszerű látomások, az értelmezést nagyon megnehezíti a látomások és a valóság hömpölygő egymásutánja, az emelkedett versbeszéd, amely János Jelenéseinek beszédmódját idézve a szó erejétől lüktet, hogy végül berobbanjon a versbe a kérdés és a válasz: „Kérded, hogyan lehet élve elviselni ennyi keserűséget? Tudd meg, én csupán most élek, amikor szólok, amikor szólok. Egyébként halott vagyok.” A szó időbeli eseményként történik. Ezért a szóhoz tartozik az a helyzet, amelyből ered, az, amelyikben történik, s az, amelyet megváltoztat. Az a belátás, hogy az embernek a felelősség értelmében van része a szóban, azaz nem az övé az első és utolsó szó, mégis szóra hivatott, ezért lehet a szava válasz, de a maga válaszáért felelnie is kell.

Az *Artista, havazó tartományban* a csodáról beszél, „Miért olyan rózsaszagúak s végtelendörgők a csodák a képzeletben? Íme, kiüti a veríték a csodatevőt, mellkasa édenkertje a sónak.” A férfi és a várandós nő roppant erőfeszítésének lenyomata ez a vers, nekik, artistáknak a csodatétel a feladatuk, mert az emberek ezt várják tőlük, miközben maguk beleroppannak a csodatételbe. Keserű üzenete, hogy csoda csak valaminek/valakinek

az áldozata révén, valami árán történhet. Az attrakciót követelő tömeg nem kíváncsi és nem is lát a kulisszák mögé, nem érzékeli a történések mögött a roppant erőfeszítést. Ahhoz, hogy csodát lássunk, hogy csodában részesülhessünk, valakinek meg kell feszülnie.

Az *Álmaim, verő-erekkel* a megváltói igyekezet nehézségeit, lehetetlenségét szövi verssé, tragikus korszerűség uralja e látomásokat, az elveszett éden fölötti fájdalom egyetlen hangos kiáltássá alakul, a szülőanyát vádlón: „Szültél volna inkább egy márványkövet, egy márványkövet!” A költő nem hős, aki leküzdve minden akadályt osztja az igazságot, erkölcsi mércét állít, felszólít és harcol. Esendő ember, aki

minden esendősége ellenére mégis jele nagyrahivatásának, amint azt az *Ereklyében*, a ciklus záródarabjában olvashatjuk: „Megszülettünk, hogy hozzáadjunk valami jót a világhoz”.

Nagy László költészete, amint az *Isten lovai* ciklus is mutatja, azért őrződik meg, mert „önmagát jelenti és önmagát értelmezi; tehát ami úgy mond valamit, hogy nem valami nyomaveszetről szól, nem pusztán tanúskodás valamiről, amit még magát is értelmezni kell, hanem úgy mond valamit a mindenkori jelennek, mintha egyenesen neki mondaná. Ami *klasszikus*, az nem szorul arra, hogy előbb legyőzzük a történelmi távolságot – mert az állandó közvetítésben maga hajtja végre annak leküzdését.” A gadameri meghatározás találóan fejezi ki a mai olvasói beállítottságot, ez alapján, akár a szent szövegek esetében, a művek megszólító erejét tartom kezdeményezőnek, azok által szólíttatunk meg ma is. Az értelmezések elavulhatnak, mindig más szempontok és súlypontok válják egymást, de a vizsgálódás tárgya megmarad, mert érvényes szó alkotta, s ez teszi időtlenné.

Pegasus

Akiben Bem tábornok Erdélyben leginkább megbízott

Németh György:
Gál Sándor honvédezered
1848–1849-es tevékenysége
Pallas-Akadémia,
Csíkszereda, 2008.

„Mennyit jelent egy hazafi példája: a kételkedőt szilárd döntésre viszi, és azokat, akik félszből elrejtették hazaszeretetüket, felfedi és meggyőzi.”

A sorsfordító évek, 1848 és 1849 magyarországi eseményeit feldolgozó hatalmas szakirodalom adós maradt megbízható életrajzi monográfiákkal. Az ezt a hiányt tudatosító százötvenedik évforduló óta eltelt évtized törlesztései közül kiemelendő Németh György történész-levéltáros *Gál Sándor honvédezered 1848–1849-es tevékenysége* című munkája. A kiemelést az indokolhatja, hogy a jelzett időszak hősei közül Bem altábornagy és Czetz János tábornok után Gál Sándor ezredest ismerhetjük meg harmadik erdélyi főszereplőként. A Pallas-Akadémia egyébként már 2006-ban megjelentetett egy róla szóló biográfiát *Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból* címmel. Ez azonban egy 1861-ben Nápolyban kiadott olasz nyelvű munka fordítása, amely adataiban, adalékaiban kevésbé megbízható, de az innen idézett mottó pontosan jellemzi a „hazafi” Gál Sándor működésének lelki, érzelmi megalapozottságát. (Az életrajz összeállítói Schneider D. Antal ezredes és Halász Sándor, Viola Károly őrnagyok. Nincs kizárva azonban, hogy az életrajzot maga Gál írta vagy diktálta.)

Gál Sándor a Székelyföld társadalmi viszonyainak alapos ismerőjeként, képzett katonatisztként, a magyar történelemért lelkesedő „önképzett” tanárként kitűnő szervezőnek bizonyult, aki 1849-ben a reguláris és tartalékszázaljakkal, huszárosztályokkal együtt – a tüzerütegek személyi állományát is ideszámítva – mintegy húszezer embert mozgósított és állított fegyverbe. Nem véletlen, hogy Bem már 1849. január közepétől nélkülözhetetlennek és így egyik legfőbb támaszának őt tartotta. A korszak hazai főszereplői közül talán egyetlenként rendelkezett a lengyel generális legfontosabb jellemvonásaival: nem ismerte a reménytelen helyzetet, s számára elképzelhetetlen volt a kapituláció. Ugyanakkor munkabírása, lelkesítő képessége, mozgósító ereje Kossuthéra emlékeztet. Ha nem ötvöződnek benne ezek a vonások, nem vállalt volna vezérszerpet Háromszék önvédelmében 1848 végén, nem tudta volna pillanatok alatt ismét bevonni a szabadságharcba Csíkszék 1849. januárjában, s augusztus elején nem vállalta volna, hogy a vert csapatrészekből összeállított különítmény élén – a már orosz és osztrák csapatok által ellenőrzött területeken át – Oláhfaluból Kolozsvárra vonul.

Németh György a szakmájára jellemző alaposítással, lelkiismeretességgel tárja fel az 1817-ben Csíkszentgyörgyön született, katonacsaládból származó Gál Sándor életét, akinek a kézdivásárhelyi nevelőintézetből vezetett az útja az olasz hadapródiskolába. Közel öt és fél évet szolgált a 37. (Máriássy) gyalogezredben, mielőtt vizsgatért volna szülőföldjére az 1. székely határezredhez, amelynél egy ideig terepfelmérőként és rajzolóként működött. A magyar történelem azonban mindennél jobban érdekelte, s egy ezzel foglalkozó olvasótársaság tagjaként került először konfliktusba feletteseivel. Ez azonban nem akadályozta meg, hogy 1843 végén ne léptessék elő hadnaggyá.

Az 1849 elején ezredessé avanszált Gál Sándor radikalizmusát bizonyítja, hogy 1848. április végén tagja lesz a pesti Ellenzéki Körnek, s Wesselényi Miklós itt elhangzott április 29-i beszédének hatására – márminthogy a szerbek a Bánságban és a Bácskában Jellačić 100.000 horvátjával megerősödve Magyarországra végromlást hozhatnak – azt javasolja, hogy a veszély elhárítására a 600.000 fős nemzetőrséget 150.000 fő önkéntes alapon szerveződjön „mozgó” hadsereggel kell ütőképessé tenni. Az önkénteseket jó fizetést ígérve toborzással kell verbuválni. Ezzel a tervvel majdnem két és fél hónappal megelőzte Kossuth nevezetes képviselőházi kérését.

Az erdélyi viszonyok jó ismerőjeként elengedhetetlennek tartja, hogy a kormány minél hamarabb népszerűsítse politikáját a románok körében, s így ne lehessen őket a szerbek és horvátok oldalára állítani.

Gál katonai szakíróként kapcsolódott be a nemzetőrség, majd a honvédhadsereg szervezésébe: 1848. áprilisa és októbere között nyolc katonai tárgyú műve jelent meg, többnyire füzet formában és terjedelemben. Közülük legfontosabb és legismertebb a *Szuronyvitan a gyalogság számára*.

Gál Sándor erdélyi politikai és katonai pályája alakulása szempontjából meghatározónak bizonyult az a misszió, amellyel Batthyány Lajos bízta meg Klapka Györggyel és Hajnik Károllyal együtt. A honvédséget szervező miniszterelnök fontosnak tartotta, hogy a kormánynak a Délvidéken kialakuló polgárháborús helyzetre való tekintettel azonnal bevethető, megbízható katonai erő álljon a rendelkezésére. Ilyet csak a székely határőrvidék tudott biztosítani. Az uniót a május végén Kolozsvárt összehívott utolsó erdélyi rendi országgyűlésnek kellett kimondani. Az országgyűlési döntésnek az uralkodó általi szentesítéséig a magyar kormány joghatósága nem terjedt ki Erdélyre. Gálnak, Klapkának és Hajniknak tehát meg kellett kerülniük a kolozsvári kormányzóságot és az erdélyi főhadparancsnokságot. Gál Sándor tisztában volt azzal, hogy a székely sérelmek orvoslására tett ígéretekkel tud eredményt elérni. A május 30-i alsócsernátoni gyűlésen – minden bizonnyal Gál sugallatára – bejelentették, hogy aki a szegedi

táborba megy, nem köteles robotolni. Gál Sándornak a június 15-i csíksomlyói székgyűlésen több mint 5000 ember tett fogadalmat, hogy az ország védelmére fegyvert fog.

Németh György így ír Gálék missziójáról: „Jelentősége ... abban áll, hogy a székelyek körében népszerűsítette az uniót, felhívta a figyelmüket a közös honvédelem szükségességére és lendületet adott a nemzetörség Székelyföldön való megszervezésének.” Gyakorlati következménye az volt, hogy az erdélyi főhadparancsnokkal, Puchner tábornokkal folytatott tárgyalások eredményeként az 1. és 2. székely határőrezred, valamint a 2. román határőrezred egy-egy zászlóalját és a székely huszárezred két századát Magyarországra vezényelték.

Gál Sándor legközelebb augusztus utolsó hetében érkezik Erdélybe mint Marosszék országgyűlési képviselőjének, Berzenczey Lászlónak a katonai tanácsadója. Tevékenységének jellege is e megbízásával kapcsolatos: a 11. (székely) huszárezred mellé egy újabb erdélyi huszárezredet kell felállítaniuk, amely Berzenczey forradalmi túlbuzgóságának következtében Kossuth nevét kapja. A sorszámozás szerinti 15. huszárezred, amelynek szervezési központja Marosvásárhely, végül a „történelmi” Mátyás nevet veszi fel. Ugyanitt szervezik a 12. honvédzászlóalj is, amely részt vesz Háromszék védelmében.

Németh György munkája pontosan eligazít Háromszék hadi eseményeiben. Az önvédelmet elhatározó november 28-i gyűlés Dobai Károlyt nevezte ki Háromszék katonai parancsnokává, s Gál Sándort a helyettesévé. Két nap múlva a székelyek Hídvégnél győztek. Gál Sándor és Horváth Ignác Dobaival szemben keresztülvitték a Brassó elleni támadást, amelyet az hiúsított meg, hogy August Heydte százados egy cs. kir. különítmény élén betört az Erdővidékre és feldúlta Köpecet. Erdővidék új katonai parancsnoka Gál Sándor lett, aki december 13-án Felső-Rákosnál és a Rikánál is győzelmet aratott.

December 24-én azonban Heydte kihasználva, hogy a székely csapatok jelentős része hazatért karácsonyozni, meglepetésszerű támadást indított és győzelmet aratott Hídvégnél. Ezzel végső soron megadásra készítette az amúgyis elszigetelten harcoló Háromszéket. „Az egyezményt Árapatakon írták alá 1849. január 2-án. Ennek értelmében a széket nem szállták meg idegen csapatok. A határőrök megtarthatták fegyvereiket, de az osztrákok követelték a Kossuth-huszárok és a 12. honvédzászlóalj lefegyverzését és az ágyúk átadását.”

Az árapataki egyezmény megkötése után érkeztek meg Háromszékre a Bem győzelmeiről szóló hírek. Hatásukra született január 15-én Kézdimártonfalván határozat az árapataki egyezmény felmondásáról. Ugyanezen a napon a Marosvásárhelyen tartózkodó Bem az ezredessé előléptetett Gál Sándort nevezte ki az

1. székely határőrezred parancsnokává. E tisztét – váratlan megjelenésével – január 22-én foglalta el Csíkszeredában. Azonnal munkához látott. Az 1. székely határőrezred kereteinek felhasználásával három honvédzászlóaljot szervezett és fegyverzett fel, s őket a háromszéki erőkkel egyesítve maga vezette Bem táborába. A rövidebb, de veszélyesebb útvonalat választva Brassó felé vonult. Február 4-én Szentpéter és Szászhermány között váratlanul orosz csapatokba, a Brassót megszálló Engelhardt tábornok különítményébe ütközött.

A hat órán át tartó összecsapás során a székely had csekély veszteséggel rendben visszahúzódott. Ez azt bizonyítja, hogy Gál Sándor értékelhető magasabb parancsnoki képességekkel rendelkezett, amit igazolhat a július 2-án Uzon környékén vívott döntetlen összecsapás és a július 23-i szemerjai ütközet is. Ez utóbbiban ő mondható a győztes félnek. Egy alkalommal mondott botrányosan csődöt, a július 5-én Sepsiszentgyörgynél vívott ütközetben, amelyben súlyos felelősség terhelt a székelyföldi hadosztály szétveréséért. Nem véletlen, hogy emiatt tisztjeinek egy része felmondta neki az engedelmisséget. Bem azonban, aki már július 3-án távollétében minden hatalmat Gál Sándor ezredesre ruházott, rendületlenül bízott benne... A maga szempontjából joggal.

Ahogy Bem az augusztus 9-i vesztes temesvári csata után folytatni akarta a harcot, Gál is ugyanolyan eltökélten a küzdelem folytatása mellett tört lándzsát Kolozsvár augusztus 14-én történt feladása után is. Ennek eredményeként lett két nap múlva a Kolozsvárt kiűritő sereg főparancsnoka Bánffyhunyadon a posztjáról elmozdított Kemény Farkas után. Abban reménykedett, hogy a Zsibó felé közeledő Kazinczy Lajos ezredes máramarosi hadosztályával egyesülve folytatni lehet harcot. Zsibón azonban – Görgei fegyverletételének hírére – kapituláció várt az egyesülő csapatokra. Gál Sándor ez erdélyi lengyel légió tisztjeivel együtt azok közé tartozott, akik ellene voltak a megadásnak.

Ezt követően közel egy éven át bujkált, míg 1850 nyarán sikeresen kijutva Hamburgba emigrációba nem vonult. Előbb Kossuth híveként, majd törökországi megbízottjaként szőtt nagyszabású terveket. Ezek az idő múlásával mindinkább a fellegekbe ragadták, s végül magával Kossuthal is szembefordították. Elmeháborodottságra valló, önhatalmú rendelkezései miatt Türr István 1861 májusában Nápolyban letartóztatta. Az olasz nyelvű életrajz rövid fogsága alatt született. 1866-ban a Nápoly melletti Nocerában halt meg.

Monográfiáját Németh György Gál Sándor 1848 – 1849-es iratainak közzétételével teszi teljessé.

Kovács István

Elveszett illúziók Elek Tibor:
Gion Nándor írói világa
Noran, Bp., 2009.

Gion Nándor a XX. század utolsó évtizedeinek egyik legfontosabb magyar prózaírója – írja Elek Tibor *Gion Nándor írói világa* című könyve bevezetőjében. Annál nagyobb fájdalom, hogy „...az elmúlt évtizedek próza-irodalmával foglalkozó újabb szakmai diskurzusokban általában el sem hangzik a neve, jeles irodalomtörténészek a korszak prózájával foglalkozó tanulmányaikban, tanulmányköteteikben le sem írják a nevét, a legújabb irodalomtörténeti kézikönyvek nem szólnak róla...”

A kizökent időt helyretolni, a nagy író mellőző korszellemet gatyába rázni született ez a monográfia, amely azonban nem monográfia abban az értelemben, ahogy például Rüdiger Safranski ilyen jellegű művei azok. Safranski a könyve témájául választott szerző műveit mindig az életrajzi tények, az alkotáslélektani megfigyelések, valamint az életmű, a korszellem, illetve a szellemtörténet kontextusának tükrében vizsgálja. Safranski jelzi a kapcsolódásokat, rétegezi a művet mint sorseseményt, de nem vetít rá külsődleges (életrajzi, lelki vagy egyéb) szempontokat és megfontolásokat. Az élettér és az alkotói út rejtékutakkal összefűzött, egyre földérettebb, mégis mindvégig titoknak maradó csoda.

Elek Tibor, a kitűnő tanulmányairól és esszéiről ismert irodalomtörténész és kritikus, miközben végigvezeti olvasóját Gion Nándor életművén, elsődleges feladatának azt tartja, hogy az író világát kizárólag a művek értelmezési tartományát, belső értelem-összefüggéseit és kapcsolatait feltárva mutassa be. Ez az intenzív fókuszálás nem enged kitekintést a fentebb említett tágabb horizontok mindegyikére. Szellemi-kultúrtörténeti háttér gyanánt a könyv elején olvashatunk néhány oldalt az Új Symposion-mozgalomról. A lélektani háttér kaleidoszkópja sem csillan unos-untalan. Az egyes műveket vizsgálva a szerző állandóan kitekint az életműre, de jórészt ez az egyetlen kontextus, amely strukturális szempontból szóba jöhet.

Cserébe pontos, kidolgozott elemzéseket kapunk. Gion Nándor írói világa olyan úrhajó, amely a történetet átmentette a posztmodern utáni korra. Érdemes elrepülni vele, mert az úrhajó arra tart, amerre Babits szerint mindig figyelünk érdemes: a csillagok felé. Ez a jármű Noé bárkája is, hiszen azt viszi magával, ami élet. Gion úgy tudta megírni a XX. század narratíváit, hogy közben hősei sorsán keresztül a délvidéki

magyarság élethelyzetére, azon keresztül pedig az általános emberi – hogy azt ne mondjam – ontológiai horizontjára nyílik kilátás.

Realizmusról, aprólékos társadalmi látteletről persze szó sincs. Az emberi éthosz mindig kiemelkedik a társadalmi színpalak mögül. Az illúziókat elvesztő szereplők olyan szellemi háttér előtt élnek meg sorsukat, amely a reális illúziótlanságon keresztül szűri át felénk az ideális távlatot, amely felé élnünk kellene.

Gion főalakjai mindig példázatszerűek. A talán leg-híresebb – meg is filmesített – *A kárókatona még nem jött vissza* című ifjúsági regényében például Burai J. a vakációzó gyerekcsapathoz képest „...más, mint ők, s ez a másság leginkább a természeti és emberi világ értékei, a szép dolgok iránti átlagon felüli érzékenységében ragadható meg, abban, hogy fokozottabban, szenvedélyesebben, cselekedeteit is meghatározóan (a következményekkel akár nem számoló módon) él benne a gyermeki igazság- és szeretetvágy, a szenvedőkkel (legyenek azok emberek vagy állatok) való együttérzés”. Ő mondja ki a regényben a gyönyörű szentenciát is: „Az embernek szüksége van egy olyan útra, ahová láthatatlan út vezet.” De ilyen alak a könyvben Gergian is, a vadőr, ez a Matula bácsiba oltott Settembrini, akivel Burai olyan titokzatos, mély létszövetségben van, amelynek tere az említett láthatatlan, személyes út által megtalált tisztaság. De ilyenek maguk a kárókatona is, amelyek „...eredetileg csupán a legszebb madarak (náluk szebbek a vadőr szerint már csak a darvak lehetnének), a Gergian-tanya körüli madárseregletben (...), a történet előrehaladása során azonban egyre gazdagabb jelentéstartalmú (például ember és természet harmóniájára, az ember által veszélyeztetett természetre, sőt, minden veszélyeztetett szépségre, értékre utaló) szimbólummá válnak”.

Gion prózájának a szerző által egyik legnagyobb tartott erénye rendkívüli alakteremtő képessége. Ez a képesség azonban sosem burjánzik túl önmagán, nem bukik át valami öniró, manierista habzásvilágba. A gazdagon rétegzett személyiségrajzok mindig az ideák birodalma felé húznak, mint a darvak. Steril platonizmusról persze szó sincs. Gion nem szakad el a valóságtól (mellesleg: mi is az?), nem révül éteri létképletek felé. Szereplői mindig megállnak azon a határon, amelyen túl fényködös ikonná válnának. Az író túlmutatón visszahúzza őket a világba. Akinek ez a paradoxon belülről szól, az ráérezte Gion Nándor világának centrumára.

Végh Attila

Történetek, amelyek soha nem felejtődhetnek el

Árpás Károly:
Az építő-teremtő ember.
Gion Nándor
életművéről
Szeged, Bába Kiadó,
2008.

„Bár a Bába és Társai szegedi kiadó által megjelentetett tanulmánykötet antológia inkább, mégis a monográfia igényével lép fel” – írja a rezümében a kötet szerkesztője, egyben oroszánrésztől szerzője, Árpás Károly. Ezzel a kijelentéssel nehéz volna vitatkozni, hiszen a könyv legcomposabb része a gioni életművet járja körül – igen alaposan: elbeszéléseit, ifjúsági regényeit, regényeit, alkotókorszakait, írói világát, írói eszközeit. Ehhez a központi részhez kapcsolódik egyfelől, kvázi invokációként hat tizenéves diák Gion-dolgozata, másfelől pedig, egyfajta kitekintésként egy vegyes műfajú és tematikájú rész, amely részben filológiai kérdéseket vet föl, részben recenziókat, illetőleg összegző gondolatokat tartalmaz. Olyan, a Gion-rajongók számára hasznos adalékokra is lelünk a kötetben, amilyen az író műveiben szereplő összes szereplő listája, amelyre akár a Gion-univerzum sajátos ki-kicsodájaként is tekinthetünk.

Árpás Károly személyes hangon szól elsősorban Gion-olvasóként, -befogadóként; Gion művészetének érző fogyasztójaként; Gion híveként – és ez a hang átsüt a „hivatásos magyarázó” hangján is. Nem kísérli meg felvenni az eleve bukásra ítélt attitűdöt: nem próbál távolságot tartani, nem próbál objektívnek mutatkozni, hiszen mind időben, mind térben túlságosan közel áll vizsgálata tárgyához.

Amikor a kötet szerzője Gion titkát próbálja megfejteni, a mesélésben találja meg a választ kérdéseire. A magyar hagyományokból Mikszáthhoz és Kosztolányihoz kapcsolja Giont, ugyanakkor vitába száll az úgynevezett mágikus realistákkal rokonító elképzelésekkel. Igaza van: Gion „szituációi hétköznapiak”, műveiből „hiányzik a misztika és transzcendencia (...) hegemoniája”. Végül leszögezi: „nem gondolom, hogy Gion posztmodern lett volna, a gioni mesélés nem *kompatibilis* a posztmodern elvárásokkal.”

A Gion Nándor életművét boncolgató kötet nem kerülheti meg, nem is próbál hát kitérni: fölveti a haza kérdését. Hózsa Éva idézi a kötethez írt előszavában Gionnak egy interjúban, Balázs Attilának mondott szavait: „Amiért én valójában nem tudtam megszeretni a szülőfalumat, azzal együtt, hogy ezeket az utcákat és ezt a részt kedveltem, az az, hogy nekem nap mint nap

állandóan bizonyítani kellett valamit. Nem érttem, miért kell állandóan bizonygatnom, hogy létezem, és hogy ez az én létezésem jogosult. De bizonyítanom kellett.” Adott egy ember, aki megírja a családját és szülőfaluját történetének majd egy évszázadát, de szeretni nem tudja igazán a szülőföldjét, mert az olyasmire kényszeríti, ami miatt hátrányban érzi magát. – Ez maga a kisebbségi lét! Ebből a megközelítésből pedig ugyan világos a haza fogalma (az a vidék, ahol született az ember), annál nehezebb azonban a hazaszeretet mibenlétét meghatározni. Árpás Károly Illyés Gyulához fordul segítségért, mikor azt írja „az Illyés Gyula-i szókép igaz: a haza valahol a magasban összeér, egybefog, s az ötágú síp harmóniájára figyelve egyéni sorsunk szebbé tehető.” Árpás tehát a haza-fogalmat, a hazaszeretet érzését egy magasabb síkra tereli. Gion, véleményem szerint, ennél realiztikusabb volt. Soknemzetiségű környezetében teljes valójával benne élt, gyökereitől soha nem szakadt el, s ezek a körülmények önmagukban meghatározzák viszonyulását, amely nem lehetett filozofikus, nem lehetett jelképes. Magyarországon írt történeteiben rendre felbukkannak a volt Jugoszlávia területéről érkező figurák. A kötelékek nem lazultak az „anyaországban” sem. Nem tudott, nem akart elszakadni. Ízig-vérig délvidéki ember maradt. Kisebbségi. Magyarországon is.

Ebből a nézőpontból különösen érdekes Árpás Károly felvetése Gion Magyarországra települése utáni esetleges pályamódosulásáról: érzése szerint a szülőföld elhagyását követően a gioni történetekben uralkodóvá a „groteszk realizmus” válik. Ugyanakkor azt is fölveti, hogy ez az alkotói korszak közelebb állhat a magyarországi olvasóhoz, mint a korábbiak, mert „Gion kisebbségi miliójébe a magyarországi olvasó nehezen illeszkedik be.”

Ez, úgy vélem, kulcsfontosságú megállapítás, egyszerűen vitatható. Gion Nándor vajdasági magyar író. Kisebbségi alkotó. És bár meggyőződésem, hogy egy, a többségben szocializálódó ember sosem tudja igazán átérezni, s különösen nem megérteni a kisebbségi lét összetettségét, azt hiszem, Gion Nándor írói nagysága (többek között) abban rejlik, hogy a hangulatát, az ízt, az aromáját nagyon is közel tudja hozni hozzánk. Nem észérvekkel, nem mély filozófiai gondolatokkal – történetekkel. Amelyekben egy soknemzetiségű, különös világot tár elénk. És ezek a történetek, messzemenően igazat adva Árpás Károlynak, soha nem felejtődhetnek el.

Jó eszköz a felejtés ellen ez a kötet. (Újra)olvasásra, (újra)gondolásra indít.

Bene Zoltán

Szorítóban Borbély László:
 Üzenet a ringből
 Hét Krajcár Kiadó, Bp.,
 2008.

Üzenet a ringből – beszédes címet adott Borbély László novelláskötetének. Tematikai irányultság és ars poetica megjelölés is egyben. Tematikai értelemben a novellák hősei mindig valamilyen kapcsolatot őriznek a boksszal és a sporttal, sokszor épp efelől nyerik vagy veszítik el életük értelmét. Másrészt az egész kötetet olyan meghatározó világlátás tartja egyben, amely a létet drámai küzdelemben, tehát egy ringben folyó ökölharcban szituálja, így a mindennapi alakok egyedi sorscsapásai miatt léphetnek a novellák szorítójába. A cím ebből a szempontból válik az olvasónak figyelemreméltó értelmezői horizonttá, és egyben megadja a műalkotások jellegzetes jelentésvilágát.

A kötetben határozott szerzői intenció érhető tetten: a novellákban a kizárólagosan a történetet előtérbe helyező életek a bokszt „szabályai” felől értelmezhetők. E hangsúlyozott látásmód, amelyet a szerző a bevezető sorokban explicit kinyilvánít az olvasónak: „Az, amit a ringben látsz, nem más, mint az egyik legsűrűbb és legalaposabb dráma. A kötélek között, pillanatok tört része alatt alakulnak át sorsok, egyeseket leütnek, mások kezét a magasba emelik” – nemcsak az olvasó értelmezési beállítódását befolyásolja, hanem egyfajta írói hitvallást is jelent, amely magát a műalkotások megírását is meghatározza. Ez az írói elgondolás a valóságot leképezhetőnek és leképezendőnek véli. A műalkotás emberi sorsokról kell tanúságot tegyen.

A semmibe vágató lovak egyik alakja árulkodik a szerzői felfogásról: „Jól van na, akkor alkot...nem az a lényeg, hogyan fejezzük ki magunkat, hanem, hogy mi a szándékunk.”

Nehéz sorsú, a társadalomról „leszakadó félben” lévő emberek a novellák hősei, ez is jelzi, hogy Borbély a krízis- vagy véletlen élethelyzetek iránt vonzódik. Írásaiban megnyilatkozik valamifajta lényegiség és igazság, ami az egész egyéni emberi sorsot bevilágítja. Épp ezért alakjai nem sorsüldözöttek, hanem a sebek fájdalmas nyomát mindörökre magukon viselő figurák, akiknek köznapi harcaiba pillanthatunk bele. A nyitó novellában (*Tizenkilencezer forint*) is olyan életút tárul fel, amely a sportpályafutásban teljesebben volna ki igazán, de egy szerencsétlen kamaszkori eset miatt lehetetlenné vált. Az olvasó számára csak az ennek következtében

deformálódott élet van felmutatva, a múltbeli eseményekről pedig a szereplők adnak hírt. A kötetben az effajta „híradások” a sorsok alakulásának ok-okozatosságára helyezik a hangsúlyt, így leszűkítik a befogadói aktivitást és konkrét utat mutatnak a szövegben megjelenő valóság megközelítésére. Mindezek következtében a novellák jellegzetes építkezése, hogy egy-egy sorsütés hatásait mutatják fel, majd a történetalakítások később tárják elénk a magyarázatot, úgy, hogy maguk a szereplők vallanak vagy szólnak a múltbeli „sérülésekről”, amelyek gyakran önhibájuk következményei. De az elbeszélői nézőpont védettséget nyújt a hősöknek, gyakran úgy, hogy más bűn viszonyában oldozza fel őket. Az olvasó csak együttérzést és részvétet érezhet irántuk.

Üzenet a ringből – azért is sokatmondó cím, mert a szerző önképéről és helyéről is vall. Az író a ringből szól ki, ő a hiteles közvetítője a szorító, azaz a lét világának: „...azok az alakok, akik lelke színpadán lépnek elélem, majd továtűnnek. Megtisztelnek bizalmukkal, s én igyekszem hűen követni őket bárhová, ahová hívnak. Legtöbbször vissza a ringbe, ahol végül mindig magamra hagynak, hogy írjam tetszésem szerint sorsukat, csak egy kérésük van: szépen tegyem” – írja Borbély László bevezető soraiban és kifejezi, hogy hisz műalkotásainak egyértelmű jelentésében, a bennük megalkotott valóság hű feltárásában, az üzenet pontos értelmezhetőségében. E szemléletmód korábbi korokba kalauzol minket, melyek az íráskor műfajának virágkorát idézik meg.

Már az első oldalakon is panaszként hangzik el, hogy a „hírlapírás majd’ teljesen kiveszett a mai magyar sajtóból. Nagyon kevés napilapban van tárcanovella.” A kötetben szereplő alkotások, nemcsak műfajukat (tárcanovellák) tekintve, hanem a fent említett szerző–olvasó–műalkotás viszony felfogása miatt is a XIX. századvég irodalmi hagyományába illeszkednek bele. Egy-egy alak, társadalmi csoport (mutatványosok, munkások, városi szegény nép, rabok) sorsának rövid, cselekményes bemutatása, sok esetben hézagossá, kihagyásos formái megoldásokkal, kisebb részekre való tördeléssel, drámai életutakkal, a ma hangsúlyozott jelenlétével, feltárva benne a múlt következményeit, mind-mind szorosan kapcsolódik Petelei István, Gozsdu Elek, Bródy Sándor, Thury Zoltán – nagy novellistáink – beszédmódjához.

Ezeket az öröklött formákat, történeteket kísérel meg a kötet „újraírni”.

Fazekas Ibolya Diána

Emberöltő négy mondatban

Ferdinandy György:
Az amerikai menekült
Magyar Napló – Írott Szó
Alapítvány, Bp., 2009.

A kötet három történetében három különböző habitusú, társadalmi helyzetű és gondolatvilágú ember indul újtárra, hogy az 56-os forradalom után meghódítsa, megszervezze a világot. Otthontalan alakok útkeresése, megállapodása, újabb és újabb kálváriája, útrakelése. Ahogy a szél dobálja a leveleket, úgy repíti a három szereplőt az élet forgataga véletlenszerű pályákon. Hiába a választások és sorhelyzetek különbsége, mind a három férfi ugyanúgy idegen világban mozog „külföldön”, útjuk végül egyformán hazavezet, kényszerből, nosztalgiaiból, vagy mert máshová nem vezethet.

Szentgáli Béla, a Toronyőr, a nyolcadik kerületi épülettömb gondnoka az első történet szereplője, ő kamaszkorától az Egyesült Államokban élt, ide vetette a forradalom zivatarát. Ebben a fejezetben a narrátor újságíró szerepbe öltözik, így interjúvolja Szentgált és annak amerikai-indián feleségét, Shirley-t. Ferdinandy ismerős történeteszméje legkiérleltebb formájában mutatkozik meg: a sűrítés magasfoka ez az elbeszélés, szinte szemünk előtt pörögnek le az évek, mint valami film képkockái. Előbb még a Margit hídon gyalogol át a hős anyai nagyapjához Pestre, ahol egy könyvesboltban húzza meg magát, tíz másik gyerekkel. „Ebédelni átjártam nagyapámhoz. Amikor visszatértem, a társaimnak nyomuk veszett. A szomszédok azt mondták, hogy kivégezték mind a tízet.” Majd Ákos nagybácsihoz mennek anyjával, azután átlépik a határt, Ausztriában vidéken dolgozik Béla, Bécsben mesterséget és nyelvet tanul, asztalos lesz, majd érte jön távolabb dolgozó anyja. A fent leírtak egyetlen oldalt töltenek csupán be: hónapok, talán évek története néhány sorban. Ferdinandy szűkszavúsága a lényegre figyel, számára a túlírás, magyarázás, líraibb hangvételi betét felesleges időtöltés, szinte tömondatokig csupasztatott prózája az érzelem nélküliségével ér el hatást. Szereplői ritkán szólnak ki a szövegből, ezek a kiszólások, tanulságok azonban éppen ezért nagyobb súllyal esnek latba. „Hogy mi történt ez alatt a harminc év alatt? Semmi különös. Dolgoztunk. És felneveltünk kilenc gyereket.” Négy mondatban egy emberöltő.

Végül kiutasítják, szinte elkergetik az Államokból a magyar munkást, aki egész életében kétkezi munkával gürccölve, hol jólétben, hol nélkülözve nevelte az első és második házasságából és a felesége első házasságából született gyerekeket, valamint két utcára kitett srácot is. Béla kifejezőmódja egyszerű, az elbeszélőhöz hasonlóan szük-

szavú, érzelemmentes, egy tisztességes ember munkával töltött életének megnyilvánulásai írásban. A Tömő utcába kénytelen költözni feleségével, bár a gyerekek hiányoznak nekik. „Rosszat akart, és nagy jót tett velünk Amerika. Isten jóra fordította a sorsomat” – összegzi életét a férfi.

Az Amerikáról rajzolt képet is árnyalja a fejezet: „Tudni kell, hogy akkor még friss volt a szeptember 11-i terrortámadás. Az idegen csakis terrorista lehet. Texasban egymás után épültek a börtönök. Ahol én voltam, oda százával hozták be a Mohamedeket, még azt is, aki itt, Amerikában született. Jobban megismertem az Államokat, mint odakint negyven év alatt.” Egy színes bőrű pilóta hányattatása – akivel a börtönben ismerkedik meg Szentgáli Béla, ahová mindketten igazságtalanul kerültek – megaláztatása, meghurcolása is helyet kap itt.

*

Captain Frank Nostit egészen más fából faragták: igazi kalandor, aki nem interjú, hanem monológ formájában mondja el életútját. Szóhasználata, fogalmazása is más, sokkal lazábban beszél, nemegyszer káromkodásokkal is színesíti mondanivalóját. Az első történetben az emberi élet eseményeit sűríti Ferdinandy, a másodikban viszont sajátos földrajzával ismerkedhetünk meg. Nosti kapitány pilóta, és mint ilyen, igazi világotutazó. Ráadásul rendkívül gyorsan hozza meg döntéseit, gondolkodás nélkül ragadja meg a kínáló lehetőségeket. Magyarországról – ahol vitorlázó repülőként emelkedhetett a magasba – Ausztriába, onnan Londonba érkezik. Oxfordban tanul, Jamaicán keres magának munkát, itt kezd repülni motoros gépen. Forradalom készülődik, a főszereplő hajón utazik vissza Angliába egy fillér nélkül, majd Kenyába megy, Nairobin talál pilóta állást. Azután a bontakozó polgárháború közepette szegődik el belga Kongóba, ahol végre nagy gépet vezethet. Mikor lőni kezdenek a pilótákra is, akkor irány Kenya, Anglia, majd egy csempész társaságában a Közel-Kelet, Bejrút, Tel Aviv. Végül Amerikába kerül, harminckét évesen a világ akkor legnagyobb légitársaságához, a Panamhoz, Boeing 707-esen repülhet. San Francisco, Portugália, Barcelona, Provence: újabb lakhelyek, szinte következtelen gyorsasággal egymás után.

Hiába azonban a téres nagyvilág, a sikeres élet, a hazátlanság kudarca megmaradt. „Nekem mindig minden sikerült, de akkor mégis megfordult a fejemben, hogy valahol, ki tudja hol, elrontottam az életemet.” Azután az öregedés, a nyugdíj, a repüléstől való eltávolodás. „...mert hogy én csak az égben tudok élni! Itt lent a porban megfulladok. Ha nem repülhetek többé, hogyan fogom kibírni ezt a kibaszott életet?” Marad a vitorlázó repülés, egy újabb fiatal feleség, ház a Hűvösvölgyben, ahonnan a Hármashatárhegyre, a gyer-

mekkor vitorlázóhelyére lehet látni. És itt is egy kis kép Amerikáról: „...ennyi sok év után sem tudtam megkedvelni az amerikaiakat. Az egész amerikai életformát, a hozzáállásukat, a modorukat. ... Önteltek voltak és buták. Bunkók, egészen egyszerűen.”

*

A harmadik történet önéletrajzi jellegű írás, Ferdinandy francia íróségának története (az elbeszélő és az életrajzi írói én itt megfeleltethető egymásnak, regényes szociográfiának foghatjuk fel ezt a részt). Korábbi műveiből ismerős élethelyzetek köszönnek vissza, azonban itt és most az irodalom, az írás, a szövegalkotás, a művész-példaképek, a kiadók kerülnek a középpontba. Egy ismeretlen világban való viaskodás a nyelvvel, a könyvek kiadásával, a terjesztéssel. Miként keresi útját egy magyar író a francia nyelvben és a fran-

cia világban, miképp távolodik vagy éppen közeledik az úgynevezett emigráns irodalmi világhoz, hogyan szakít azzal. Visszatalálása a magyar nyelvhez és a magyar irodalmi élethez már természetes folyamat, hazaérkezik ő is, ahogy az iparos és a pilóta. „A régi budai házban élek ismét, ma már csak hajnalban keresnek fel a Szajna-parti társak. ... Céline áll a külvárosi pavilon kapujában, Jean-Paul Clébert, Popol lépeget a Kubéron fehér hókoronája alatt.” Ferdinandy melankóliája szűkszavúságán is átüt, tragédiák néhány szóban, emberi életek egy-két mondatban. Érzelmi hatásvadászat nélkül is szívbemarkoló megállapítások, az igazságvelős, sokszor túszerűen fájdalmas kimondása jellemzi az író e művét is.

Urbán Péter

Magyar Naplót árusító hírlapüzletek

1051 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky u. 76., Inmedio	2151 Fót, Fehérkő út 1. (Cora), Inmedio	6600 Szentés, Alsóré t. 258. (Tesco), Inmedio
1052 Budapest, Városház u. 3–5. Inmedio	2800 Tatabánya, Győri út 1. (MÁV pu.), Relay	6640 Csongrád, Fő u. 2–4., Inmedio
1052 Budapest, Váci u. 10., Inmedio	2900 Komárom, Igmándi u. 11., Inmedio	6722 Szeged, Zápor u. 4., Inmedio
1106 Budapest, Örs Vezér tere (Árkád 22/a), Inmedio	3300 Eger, Széchenyi út 20., Inmedio	7150 Bonyhád, Szabadság tér 12., Inmedio
1113 Budapest, Albertfalva Auchan, Inmedio	3400 Mezőkövesd, Mátyás király u. 101., Inmedio	7400 Kaposvár, Kaposvár Plaza, Inmedio
1115 Budapest, Kelenföldi pu., Relay	3500 Miskolc, Szentpéteri kapu 103. (Tesco), Inmedio	7600 Pécs, Nagy Lajos király út – Alsómalom u. sarok (Árkád), Inmedio
1143 Budapest, Stefánia u. Sport Aréna, Relay Café	3500 Miskolc, Szemere út 2., Inmedio	7600 Pécs, Komlói út (Tesco), Inmedio
1223 Budapest, Nagytétényi u. 37–47. (Campona), Inmedio	4026 Debrecen, Péterfia u. 18., Inmedio	8000 Székesfehérvár, Palotai út 1., Inmedio
1239 Budapest, Bevásárló u. 2., Inmedio	4027 Debrecen, Füredi u. 27., Inmedio	8300 Tapolca, Veszprémi u. 5., Inmedio
2030 Érd, Budai utca, Relay	4400 Nyíregyháza, Szegfű u. 75., Inmedio	8500 Pápa, Kossuth u. 30., Inmedio
2040 Budaörs, Sport u. 2. (Auchan), Inmedio	4900 Fehérgyarmat, Kossuth tér 3–5., Inmedio	8700 Marcali, Rákóczi u. 19–21., Inmedio
2040 Budaörs, Kinizsi u. 1., Inmedio	5000 Szolnok, MÁV pu., Relay	8800 Nagykanizsa, Plaza, Inmedio
2045 Törökbálint, Torbágyi út 1. B/420, Inmedio	5000 Szolnok, Szandaszőlös, Inmedio	8900 Zalaegerszeg, Sport u. 1., Inmedio
2060 Bicske, Bocskai u. 5., Inmedio	5700 Gyula, Béke sugárút 12., Inmedio	9001 Győr, Királyszék u. 33. (Tesco), Inmedio
2083 Solymár, Szent Flórián u. 2., Inmedio	5900 Orosháza, Vásárhelyi út 23/a, Inmedio	9001 Győr, Bajcsy Zs. u. 80–84. (Árkád), Inmedio
2120 Dunakeszi, Nádás u. 6. (Auchan), Inmedio	6000 Kecskemét, Széchenyi tér (Malom Center), Inmedio	9400 Sopron, Széchenyi tér, Inmedio
		9700 Szombathely, Szürcsapó u. 4., Inmedio
		9730 Kőszeg, Városház u. 5., Inmedio

Magyar Naplót árusító könyvesboltok

1013 Budapest, Krisztina krt. 26. Püski Könyvesbolt	1088 Budapest, Bródy Sándor u. 46. Budapesti Teleki Téka	4025 Debrecen, Hatvan u. 1/a Alternatív Könyvesbolt
1013 Budapest, Krisztina krt. 34. Vince Könyvesbolt	1092 Budapest, Ráday u. 27. Ráday Könyvesház	4220 Hajdúböszörmény, Munkácsy u. 5. Szenzo Könyvesbolt
1014 Budapest, Hess András tér 4. Lítea Könyvesbolt	2112 Veresegyház, Fő tér Varga Gyuláné könyvkereskedő	5900 Orosháza, Győry Vilmos tér 1. Koszorús Oszkár Könyvesboltja
1052 Budapest, Deák tér 4. Huszár Gál Könyvesbolt	2660 Balassagyarmat, Rákóczi u. 61. Kincsestár Könyvesbolt	6720 Szeged, Aradi vértanúk tere 8. Bálint Sándor Könyvesbolt
1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16. Gondolat Könyvesház	2870 Kisbér, Széchenyi u. 11. Fidibusz Ajándékolt	6720 Szeged, Oskola u. 27. Sík Sándor Könyvesbolt
1061 Budapest, Andrássy út 45. Írók Könyvesboltja	3300 Eger, Széchenyi u. 42. Gonda Könyvesbolt	6800 Hódmezővásárhely, Andrássy u. 5–7. Petőfi Könyvesbolt
1074 Budapest, Vörösmarty u. 5. Főnix Könyvkereskedés	3360 Heves, Erzsébet tér 10. Rédei Benedekné Könyvesboltja	6900 Makó, Széchenyi tér 10. Kincskereső Könyvesbolt
1086 Budapest, Erdélyi u. 19. Gondos Béla könyvkereskedő	3525 Miskolc, Széchenyi u. 7. Fókusz Könyvárúháza	

VIKTOR WOROSZYLSKI

Eroica

Gennadij Ajginak

*De ez csak ott van**ahol a költészet még most is hősi tett**amit a reggeli dagály körülmos**amit a dél keresztre feszít**amit hamuval szór be az éjjel**csak ott**Talán már sehol sincs egy ilyen ország**mindenütt a tolerancia szelíd fényében
gondosan szorgalmasan gyermekmintákat vagdosnak
a szép és csúf szavakról vitatkoznak
mintha valaki azt mondta volna KELJ FEL úgy tűnik
és óh oly költői fennköltséggel
gömbölyödik a pocakjuk**talán emiatt
sehol sem**De hogyha valahol mégis**A líra elszigetelten bezártan születik
a mindennapi undor burka rejti
mint földi giliszta tekereg
jelszavakkal homállyal félelemmel behintve**mint giliszta ha potrohát levágták
de mégis szárnyakat növeszt**az el nem árult álmok földi férge**egyedül ott**Ezt senki se hallja csak pár nagyon közeli ember
akik lehet hogy könyvelők tesvérek
kártyapartnerek barátok éjjeliőrök akárkik
de mindenek fölött
a költészet összeesküvői
akiket láz és éhség éltet
s akik készek arra hogy önmagukkal fizessenek**a szóért**a giliszta-tekergésért**Fennhangon csak ott hangzik el hogy KELJ FEL**s aki bénult eldobja a mankót***Bújócska***„Akarsz-e velem játszani?”
Kosztolányi Dezső**Ezen a szép napon
Grácia megtréfált játszott velem
kergettem őt a budai hegyekben
mint mindig most is október volt a Dunánál
az emlékezet napja tűzvészként égett
és a bozót sárga levelével beszórt ösvényeken
lépkedett ő és bújócskázott velem**most mindjárt
ott van a kereszt a nagy kő az ág mögött
és máris eltűnt a Királynők a Színpadok és a Toll
Géniuszei közt hanyagul
letaposva virágágyaikat**vajon előlük
ide a magasba emelt nővérei és fivérei
elől szökött volna el
síkból terepre iróniába alázatba
silány gyerekkorába
vagy ebbe a városba való visszatérésem
pátosza elől ide ahol egykor
engem kalauzolt**ugyanezek a helyeken
kergettem őt nem egyszer átszaladva rajtuk
még mindig abban a hitben hogy egy perc múlva
ott lesz a felhő mögött sugaras jelenésként***Gömöri György fordításai**

Wiktor Woroszylski (1927–1996) lengyel költő 1956-os élményeiről magyarul is megjelent *Magyarországi naplójában* számolt be, amelyet a magyar forradalom legfontosabb kortárs-forrásmunkái közt tartanak számon Nyugaton. Számos verseskötete látott napvilágot, Gömöri György ezekből készít elő magyar válogatást. A barátság fontos szerepet játszott Woroszylski életében, s ez a két vers is barátokról szól: Gennadij Ajgi (1934–2006) csuvas-orosz költőről, akivel Woroszylski hosszan levelezett, de alighanem csak a rendszerváltás után találkozott, és az 1985-ben elhunyt Kerényi Gráciáról, a lengyel irodalom kitűnő fordítójáról, akihez közel harmincéves barátság fűzte.

ZSILLE GÁBOR
Író, vagyis hős
 Feliks Netz 70 éves

Ez a fejezet 2000 nyarának derekán kezdődött. Harmadik hónapja Krakóban laktam, a világcsavargó nagyapámtól örökölt pénzen, egy remek belvárosi házban, két emelettel az idős írófejedelem, *Jan Józef Szczepeński* fölött. A lengyel nyelv ismerete nélkül fejest ugrottam a város mindennapjaiba – és nem bántam meg. Időm túlnyomó részét templomokban töltöttem, piaci sétákkal és kávéházi üldögéléssel, angol–lengyel szótárral a kezemben, szorgalmasan ellenőrizve az elém kerülő kifejezéseket. Aznap este is egy kávéházban időztem, a királyi vár dombjához vezető utca egyik csehovi stílusú kuckójában. A *Magyar Napló* folyóirat frissen megjelent számát tanulmányoztam, amelyet a szerkesztők teljes egészében Krakónak szenteltek, annak ürügyén, hogy abban az esztendőben Európa egyik kulturális fővárosa volt. A sok kiváló tanulmány között ráakadtam egy számomra ismeretlen szerző, bizonyos *Feliks Netz* esszéjére, *Egy öregúr San Diegóból – kalandom Márai Sándorral* címmel. Ebben a huszadik századi magyar irodalom zászlóshajójához fűződő kötődéseiről vall, abból az alkalomból, hogy akkoriban jelent meg lengyelül *A gyertyák csonkig égnek* című Márai-regény, Netz fordításában. Ám természetesen annál sokkal többről beszélt: Magyarország iránti érzéseiről, az európai kultúra és az értelmiségi lét esélyeiről. Ha úgy tetszik, egy klasszikus polgár vallomásait tartottam a kezemben. Nem tudom, szégyellnem kellene-e: ha egy felemelő olvasmánnyal találkozom, a szellemi izgalom és az érzelmi telítettség hatására rendszerint könnybe lábad a szemem. Feliks Netz írását is így, sirással küszködve, meg-megállva olvastam végig. Elérzékenyültem a soraiból áradó őszinteségtől, a bátor feltárulkozástól, a szülőhazámnak nyújtott baráti kéztől. Tovább erősödött születőfélben lévő meggyőződésem, miszerint a lengyelek jobban szeretik a magyarokat, mint mi, magyarok a lengyeleket – sőt saját magunkat. Netz amúgy „élete legnagyobb irodalmi élményének” nevezi Márai műveit, sőt azt írja, hogy „amióta Márai megjelent az életében, más ember lett. A felesége szerint: jobb.”

Este fél hét volt. Szívem csordultig telt. Oda-szóltam a bájos pincérlánynak, hogy hamarosan visszajövök, és minden holmim az asztalon hagyva, a lengyel telefontársaság főtéri irodájába siettem. Feliks

Netz telefonszáma iránt érdeklődtem – az esszéből egyértelműen kiderült, hogy valahol Katowicében lakik. Az ügyintéző kisasszony lelkiismeretesen keresgélt, majd közölte: ilyen nevű előfizető *nem létezik*. Majd hozzátette, hogy megpróbálkozhatom a népeségnyilvántartó hivatalnál, de nem lesz könnyű dolgom, mert „a Feliks Netz név Lengyelországban elég gyakori”. Hálásan bólogattam, ám közben egészen biztosan tudtam: csak egyetlenegy Feliks Netz létezik, a magyar kultúra lovagja; csak egyetlenegy Netz Félix, aki író, aki Európában született, tehát hős; és én ezt a lovagot keresem, éppen őt.

*

Másnap elsétáltam a magyar főkonzulátus Szent Márk utcai épületébe (amikor e sorokat írom, a Kossuth rádióban éppen bejelentik, hogy a magyar átmeneti kormány 2009 őszétől bezárja krakkói főkonzulátusát...), ahol gond nélkül megkaptam a hön áhitott katowicei postacímét. Kiderült ugyanis, hogy Feliks Netz közeli ismerőse az akkori főkonzulnak, a költő és történész *Kovács Istvánnak*. Általában hanyag és lusta levélíró vagyok, ám akkor nem sokat haboztam: még aznap lelkesült levelet küldtem Netz úrnak. Mertem az anyanyelvemen írni, hiszen joggal feltételeztem: Márai Sándor lengyelre fordítója biztosan szépen beszél magyarul. És e gondolatommal cseppet sem tévedtem. Pesti otthonától négyszáz kilométerre a szegény költő azt adja ajándékba, ami éppen nála van. Levelemben felajánlottam Netznek, hogy átengedem neki Márai *Ég és föld* című könyvét. Csodálatos mű! Könnyed, ám biztos kézzel fogalmazott karcolatok, afféle miniatűr novellák gyűjteménye, finom humorral átszőve. Igen, ég és föld, „hiszen ég és föld között élünk: van bennünk valami halhatatlan és isteni, de néha szoktuk az orrunk is piszkálni, ha egyedül vagyunk a szobában; lelkünkben elfér India minden bölcsessége, de egyszer pofozkodtunk a kávéházban egy részeg iparlovaggal; hiszünk az égben és a földben, mert emberek vagyunk, ég és föld között, ámen.” Soraimra postafordultával megérkezett a válasz, egy hasonlóan lelkes és nagyon baráti levél, amelyben ismeretlen kollégám máris meghívott magához Katowicébe. Egy újabb levélváltással kitűztük a látogatás napját: úgy beszélünk meg, hogy a pályaudvar bejáratánál találkozunk, ismertetőjelként pedig az ígért Márai-könyvet tartom a kezemben. (Ismertetőjele: Márai, hm, ez nem rossz...)

Ha mélyen megérint bennünket egy nagyszerű írás, akaratlanul is elképzeljük, hogyan nézhet ki a szerzője. Esszéje alapján úgy képzeltem, Feliks Netz idős férfi lehet, hátrafésült ősz hajjal; lélekben fiatalos, ám megfontoltan lassú mozgású. A vonaton zötykölődve is ezen gondolkod-

tam, egyre növekvő kíváncsisággal. Végül ott álltam a megbeszélthelyen, a nem túlságosan elegáns pályaudvar nyüzsgésében, és minden egyes felbukkanó férfit néhány pillanatig Netznek képzeltem. Majd kivált a tömegből egy arc, és már messziről intett, mozdulatával azt üzenve: aha, csak nyugalom, minden a legnagyobb rendben!

Lendületes, ruganyos léptekkel közeledett, szinte szökellt; őszes fűrtjei szabadon, csaknem kócosan lengedeztek. Akárhogyan is, a legfontosabb, hogy homlokán ott derengett a pecsét; a titokzatos védjegy, amelyet a sok éven keresztül végzett szellemi munka nyom ránk. Elém penderült, levette divatos napszemüvegét, és kezet nyújtott: „Netz Félix vagyok.” Így mondta, családnevét előre téve – e sorrendet rajtunk kívül az egész világon csak a japánok alkalmazzák. Negyedóra elteltével pedig már meg is éreztünk kertés családi házába. Emeleti dolgozószobájának egész falát könyvespolc borítja. Nagyot dobant a szívem: legfelső polcának első helyén egy lengyel nyelvű Biblia áll, mellette pedig a magyar, az angol és a német nyelvű kiadás. A keresztény Európában

évszázadokon keresztül íratlan szabály volt: egy könyvtár első polcának első helyén a Biblia, vagyis a Könyvek Könyve állt – minden egyéb kötet csak utána következett. Itália kolostori könyvtáraitól a németalföldi hercegek palotáinak könyvtártermeiig mindenütt ezt az elvet követték; legnagyobb reneszánsz királyunk kódexeit, a Corvinákat is ennek szellemében helyezték a polcokra. A huszadik század deszakralizált közkönyvtáraiban mindezzel aligha törődnek. Még a budapesti Lengyel Intézetben is az a helyzet, hogy ma, 2009 nyarán könyvtárunk állományában egyetlen kötet Biblia sincs, se lengyel, se magyar kiadásban. E szégyenletes hiányt pedig azzal indokolják, hogy „annak idején volt ott egy igazgatónő, aki nem nagyon szerette a vallásos dolgokat”... Ezzel szemben Katowicében odaállok egy magánlakás könyvespolca elé, és egyszeriben helyreáll a világ rendje, megérkezik a vigasz... Abban a pillanatban biztosan tudtam, hogy az isteni Gondviselés egy nagyszerű emberhez vezérelt.

FELIKS NETZ

Ars poetica

*A költészet a gesztus
amellyel Norwid
előhúzza zsebéből
a már zálogba adott órát*

*A költészet az egyetlen utas
ama nevezetes vonaton
amely A pontból B pontba tart*

*A költészet az, amit egy kutya
a szívében hordoz*

Végakarát

*rátok hagyom a csontjaim, hogy szerteszórják
az éhes, kóbor kutya, mert amit egy kutya elás,
azt az ember meg nem leli*

Zs. G. fordításai

„Honnan került ide Magyarország?” – teszi fel a kérdést Feliks Netz Márai Sándorról szóló esszéjében. Majd így folytatja: – „Különös nyelvükkel, ahogy a lengyelek mondják, a magyarok mintha a Marsról jöttek volna! Nem tudom. És mégis tudom, zsigerből; vagyis ez nem egyértelmű, hanem rejtett ismeret. Amikor tizennégy éves voltam, hangosan felolvastam egy magyar költő versét, akinek neve számomra új volt: *Petőfi Sándor*. Ezt a verset *Julian Tuwim* fordította lengyelre, akiért akkoriban rajongtam. Nos, ebben a versben olyan szavak ismétlődtek, amelyekről – fennhangon olvasva – a hideg futkározott a hátamon: „A korlátlan természet / Vadvirága vagyok én.”

Minden nyelv nehéz, ha igényesen, magas szinten akarjuk beszélni. A magyar nyelv legfőbb nehézsége valószínűleg a magányossága; a tény, hogy bár hivatalosan a finn-ugor nyelvcsalád tagja, a valóságban nincsenek közvetlen rokonai. Akad néhány olyan vonása, amelyet egy külföldi több évtized alatt sem képes tökéletesen elsajátítani: az egyik ilyen az alanyi és a tárgyias igeragozás megkülönböztetése. Az igekötők használata is rengeteg csapdát rejt. Bármely nyelv tanulása kezdetén a szegény külföldit a szokásosnál is több kegyetlen pillanat fenyegeti, olykor pedig szerfelett mulatságos helyzetekbe kerülhet. Emlékszem, körülbelül fél éve ismerkedtem a lengyel nyelvvel, amikor fontos megbeszélés volt a Nobel-díjas nagyság, *Czesław Miłosz* titkárnőjével, *Agnieszka Kosińska*val. Krakkó főterén találkoztunk, ugyan hol máshol; nem, nem a legnagyobb lengyel költő, *Adam Mickiewicz* állószobránál, hanem a tizenötödik században épült Tűztorony tövében. Örömmel üdvözlöttük egymást, majd Kosińska kisasszony a tenyerét dörzsölve bejelentette: „Rendben, Gábor, akkor most tegezésre váltunk!” (A lengyel ezt úgy fejezi ki: „megyünk a *te-re*”). Én pedig habozás nélkül feleltem: „Nagyon szívesen! És az a *te* messze van?” Vagy megemlíthetem boldogult kamaszkorom dániai esetét is,

amikor első alkalommal nyílt lehetőségem külföldön alkalmazni az iskolában szerzett angol nyelvtudásom, és vendéglátóm kérdésére: „Are you hungry?“, lányos zavaromban rávágtam: „Oh yes, I am from Budapest.” Hogy annak idején Feliks is elkövetett-e hasonlóan vicces hibákat, azt nem tudhatom (biztosan elkövetett, bár én akkoriban még a világon sem voltam) – ma már csak nyelvtanulásának végeredményét láthatom, és az valóban lenyűgöző. Egy alkalommal elújságoltam neki, hogy magyarra fordítottam egy fiatal legnicai költőnő, *Anna Podczaszy* néhány versét. Feliks hallgatott, majd felcsillanó szemmel kivágta: „A *podczaszy* szó magyar jelentése: *pohárnok!*” Elképedtem. Ugyan honnan ismer egy ilyen ritka, történelmi kifejezést? A számos esztendő alatt mennyi mindent gyűjtött a fejébe a magyar kultúrával kapcsolatban?

Hanem Feliksszel más témákról is bátran beszélgethettem, gyakorlatilag az élet bármely területéről. Szinte minden héten kaptam tőle egy tartalmas üzenetet drótpostán. E leveleket nem töröltem ki a számítógépeemből, a mai napig megvannak. Kedvencem az, amelyben egyik legkedvesebb költője, a romantika korának szerencsétlen sorsú géniusza, *Cyprian Kamil Norwid Gyászrapszódia Bem emlékére* című versét méltatja: „Ez egy zseniális költemény: az 1850-ben meghalt Bem tábornok, a népek tavaszának hőse, a magyarok és a lengyelek közös hőségének temetéséről szól. Hanem ötödik és hatodik szakaszában harcra buzdít, vagyis felkelésre, forradalomra: «Tovább! Tovább!» E vers egy pogány temetés leírása, az ősi szlávok szertartáskönyve alapján. Az elhunytat saját lovára ültették, kezét összefonták a mellkasán, térdénél fáklyák parázslottak. Kardja markolatát befonták babérlevéllel, pengéjére gyertya viaszát csorgatták. A ló szépségesen mozog, már-már táncol...”

A levelezés mellett két-háromhavonta találkoztunk is. E személyes együttlétek nagyon fontosak voltak számomra. Három hónappal azután, hogy megismerkedtem Feliksszel, Budapesten meghalt az édesapám. 1943-ban született, négy évvel volt fiatalabb Feliksnél. Éppen a halála napján pedig Krakkóban bemutatkoztam egy másik kiemelkedő szerzőnek, az 1945-ös születésű *Adam Zagajewskinek*. Attól kezdve úgy éreztem, két lengyel pótapám lett, két szellemi pártfogóm: Zagajewski és Netz. A távozók helyébe mindig új és új emberek lépnek... Rendszeres találkozásainknak az vetett véget, hogy 2003 novemberében fájó szívvel búcsút vettem Krakkótól, és visszaköltöztem Budapestre. Azzal biztatgattam magam, hogy egy magyar költőnek Magyarországon a helye. Egy magyar költőnek ott a helye, ahol az anyanyelvét beszélik.

*

Ha végigtekintek kies szülőhazám közéletén, az összkép meglehetősen lesújtó; csupán néhány dologra lehetek büszke. Ezek egyikét úgy hívják: Ünnepi Könyvhét, e több mint nyolcvan esztendeje élő nemes vállalkozás, amely még a második világháború idején sem maradt el. (Egyedül 1957-ben nem tartották meg, afféle néma tiltakozásként az 1956-os forradalom elfojtása miatt.) Valódi magyar találmányról van szó: sehol Európában nincs még egy ország, ahol önálló ünneppsorozatot rendeznének a könyvnek. A 2005-ös Könyvhétre a budapesti Pont Kiadó megjelentette Feliks Netz *Halottak napján született* című, eredetileg 1995-ben írt regényét, az egyik legkiválóbb magyar polonista, *Szenyán Erzsébet* fordításában. Ez volt Feliks bemutatkozása a magyar közönségnek. (Három évvel később *Dysharmonia Caelestis* című regénye is a magyar olvasók kezébe került, ugyanattól a kiadótól, ugyanazon fordító jóvoltából.)

A jeles alkalomból Feliks néhány napot fővárosunkban töltött, író-olvasó találkozókra vett részt, lubickolt a személyre szabott sikerben. Szereztem neki egy jegyet, és magammal vittem a Magyar Napló által szervezett, immár hagyományosnak mondható dunai hajókirándulásra. Feliks bölcs derűvel bámulta az embertelen méretű nagyváros fénytengerét. Miután partot értünk, a szórakozás végeztével kezdődhetett a munka. Az Operaházzal szemközti Művész kávéházba mentünk, amelynek berendezése muzeális érték, letelepedtünk, és az apró márványasztalt beborítottuk kéziratokkal és fénymásolt versekkel. A mai sziléziai szépirodalmat bemutató összeállítást készítettünk elő. (Megjelent a Magyar Napló 2005/8. számában.) Szombat este volt, körülöttünk bőszen zajlott a mindennapi élet, összefújó szerelmespárokkal, divatról csevegő asszonyokkal és focimeccsről vitatkozó férfiakkal – mi pedig olyan rendkívül közismert alkotókról beszélgettünk, mint *Tadeusz Kijonka*, *Marian Kisiel* és *Krzysztof Siwczyk*... Úgy gubbasztottunk a sarokban, mint két varjú. Vagy mint két csodabogár – homlokunkon a pecséttel.

Végül Feliks elővett egy példányt a magyarul megjelent regényéből, és dedikálta nekem. Rá jellemző módon belecsempészett egy finom utalást, ezúttal Voltaire *Candide* című utópiájának egyik híres szófordulatát. Nem is dedikáció lett az, inkább egy gyönyörű végrendelet. Most idemásolom, legyen ez a végszó – és remélem, hogy még sok-sok évig nem kell végrehajtanom:

„Ha már nem leszek itt e *lehetséges világok legjobbikán*, őrizd meg az emlékezetedben, és idézd fel a barátaidnak, hogy Katowicében élt egyszer egy ember, aki szerelmese volt Magyarországnak és a magyaroknak!”

PETER ŠVORC
**Szlovenszko betagolása
 az új államba és Csehszlovákia
 létrejötte**

A cseh–szlovák állam kikiáltása

A csehek és a szlovákok új államának létrejötte napjaként fölfogott 1918. október 28-a a Nemzetgyűlés határozatának megfelelően állami ünnep lett, és fokozatosan generációk tudatában rögzült a Csehszlovák Köztársaság születésnapjaként.

A valóság ennél bonyolultabb. Az új állam kikiáltásának aktusa nem jelentette azt, hogy ez az alakulat ténylegesen, abban a pillanatban máris létezett. Ehhez még sok erőfeszítésre volt szükség. A Csehszlovák Nemzeti Bizottság által Prágában megfogalmazott Nyilatkozat, melyet a csehszlovák állam első törvényével együtt másnap minden cseh lap közölt, leszögezte, hogy „belügyekben a Nemzeti Bizottság gyakorolja az állami főhatalmat” mindaddig, amíg a Nemzetgyűlés meg nem határozza az államigazgatást és az államformát, illetve amíg át nem veszi a törvényhozói jogkört, és meg nem nevezi a végrehajtó hatalom birtokosát. A Nyilatkozatnak megfelelően az első törvény nemcsak Csehország, Morvaország és Szilézia, hanem Szlovenszko területére is vonatkozott, amely 1918. október 28-án változatlanul a Magyar Királyság része volt.¹

1918. október 30-án a szlovákság politikai képviselete megalakította a Szlovák Nemzeti Tanácsot (a továbbiakban SZNT), és elfogadta *A Szlovák Nemzet Deklarációját*, melyben kinyilvánította együttélési szándékát a cseh nemzettel, elutasította a magyar állam fennhatóságát, és kijelentette: „a Magyarország határain belül élő cseh–szlovák nemzet nevében egyedül a SZNT jogosult nyilatkozni és eljárni”.²

¹ Szlovák és magyar szövegek kölcsönös fordítása alapvető terminológiai problémákat vet föl. Magyar fölfogás szerint Szlovákia 1918-ig (sőt 1939-ig) nem létezett, a szlovákban viszont a *Slovensko* kifejezés már a XIX. században általánosan használatos a szlovák lakta régió jelölésére (tehát szűkebb határok között) – a fordító megjegyzése.

(Az eltérő magyar és szlovák terminológia kulcsfogalmak különbözőségét jelenti. A szlovák *Uhorsko* (mint az 1918 előtti Magyar Királyság) szó megkülönbözteti ettől az államtól az 1918 utáni *Mad'arskót*; vagyis teljes különbséget tételez a két ország között, tagadja a két állam közötti kontinuitást. A kettősség magyarra fordítása lehetetlen. Miután a tanulmány az államfordulat idejét tárgyalja, kérdéses, miképp lehet a *Slovensko* terminust visszaadni magyarul. A XIX. században egyszerre

Szlovenszko tehát 1918. október 28–30 között de iure az új állam része lett. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a *de iure* csak a cseh–szlovák oldal, pontosabban a hazai ellenzék szempontjából állt fenn. Maga az időpont is csak a két ellenzék³ konszenzusát követően, Csehszlovákia megalakulása után vált elfogadottá, hiszen maga Tomáš Garrigue Masaryk is ingadozott az 1918. október 15-i dátum – a csehszlovák ideiglenes kormány antant általi elismerése –, az október 18-i – a csehszlovák állam függetlenségét kimondó washingtoni deklaráció napja –, sőt a november 4-i dátum között, amikor az antanthatalmak kimondták, hogy a csehszlovák állam szövetségi minőségben képviselőt küldhet a párizsi béketárgyalásra.⁴

Magyarország ezt a *de iure* kifejezést igencsak viszonylagosnak tekintette, pontosabban Szlovenszko vonatkozásában egyáltalán nem ismerte el.

Magyarországnak a nemzetközi történéseket figyelemmel követő magyar kormánya tudta, hogy az Andrássy-jegyzéknek Wilson amerikai elnök általi elfogadása Ausztria–Magyarország végét jelenti. Ez egyáltalán nem lett volna tragédia Magyarország számára, mert kedvező fejlemények esetén független, viszonylag nagy területű, nagyhatalmi ambíciókat dédelgető közép-európai államként még erősebb is lehetett volna. Ezért a független csehszlovák állam kikiáltására a magyar kormány nem reagált negatívan, mindössze a nemzetközi közvélemény számára tette egyértelművé, hogy csak a Cseh Királyság területére érti, tehát nem egyben Felső-Magyarországra, azaz Szlovenszkóra. Alapvetően csak azt jegyezte meg, hogy a szlovák nemzet önálló, s elidegeníthetetlen joga eldönteni, mely államalakulatban akar élni. Igaz, azon meggyőződését is kifejezte, hogy a szlovákok a magyar nemzettel kívánnak együtt élni, mellyel ugyan nem a legjobbak a tapasztalataik, ám ez csak az eddigi uralkodó osztály számlájára írható. Azaz nem ismerte el a szlovákok nemzetvoltát, figyelmen kívül hagyta, nem engedte érvényesülni nemzeti jogait, ám úgy hitte, a szlovákok tiszteletben fogják tarta-

jelentett szlovák etnikai területet és szlovákságot, ez fordítható esetleg Szlovákföldnek, 1918–19-ben viszont politikai tartalma volt, a megvalósítandó, célul kitűzött új hazát – a csehszlovák állam keretében – jelentette. Ezért a két háború közötti magyar szóhasználatot – Szlovenszko – lehet követni. Kiss Gy. Csaba szakklektori megjegyzése)

² Lásd: Deklarácia slovenského národa. In: ŠVORC, Peter: Zrod republiky. (Dobové dokumenty, spomienky a stanoviská 1914 – 1918). Košice : Slovo, 1991. 105.

³ Azaz a Tomáš Garrigue Masaryk által vezetett emigráns csehszlovák ideiglenes kormány és a Prágában működő Nemzeti Bizottság – a fordító megjegyzése.

⁴ MASARYK, Tomáš G.: Světová revoluce. Praha 1925. 468.

ni az ezeréves hagyományt, és a magyar és szlovák nemzet kapcsolatainak rendbe tétele után úgy döntenek, hogy a magyarországi hazában kívánnak élni.

Ilyen értelmű táviratot küldött gróf Károlyi Mihály, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke Matuš Dulának, a SZNT elnökének. Többek között ezt írta: „...a szlovák nemzettől nem választott el minket sem gyűlölség, sem érdekellentét, hanem egyedül csak egy önfejtő osztály bűnös politikája, mely ugyanúgy ártott a szlovák népnek, mint a magyarnak... A [Szlovák] Nemzeti Tanács nyilván olyan határozatot fog hozni, melyet a legjobbnak vél a szlovák nép érdekében. Szeretnénk azonban kijelenteni, hogy meggyőződésünk szerint a szlovák és a magyar nemzet egymásra van utalva, és békés egyetértésben, valamint testvérileg együttműködve kell keresnünk a szebb jövőt, a jobb élet föltételeit és biztosítékait...”⁵

Matuš Dula azonnal reagált a táviratra. Köszönetet mondott Károlyi grófnak, ám a szlovák nemzet nevében elvetette a további együttélést közös államban a magyar nemzettel. Ekkor már megérkezett Prágába október 30-i távirata, melyben hírül adta: „A Szlovák Nemzeti Tanács a szlovák nemzet föltételek és akadályoztatás nélküli önrendelkezési jogának talaján áll, és ezen az alapon igényli a szlovák nemzet részvételét a Szlovenszkóból, Csehországból, Morvaországból és Sziléziából álló önálló állam megteremtésében.”⁶

A magyar kormány azonban nem adta meg magát. Szlovenszko elszakítása túlságosan nagy veszteséget jelentett Magyarország számára, hogysen ellenvetés nélkül elfogadhatta volna. Megkezdődött az elkeseredett küzdelem Szlovenszkoért.

A szereplők ezt követő, október végétől december végéig tartó ténykedése alapján a november–decemberi időszakban nem beszélhetünk még Csehszlovákia olyan értelmű tényleges létezéséről, mint a két világháború között. Területi kiterjedése sem volt még világos.

5 JANOŠKA, Jur: Z histórie prevratu. Trnava 1927. 20.

6 Uo. 21–22.

7 Ivan Daxner (1860–1935) művelődési aktivista, publicista, banktisztviselő. 1905–1913 között a turócszentmártoni Tátra Bank igazgatója, 1913–1924 között az Egyesült Államokban tevékenykedett, 1914–1917 között a Szlovák Liga főtitkára, 1915-ben a Clevelandi, 1918-ban pedig a Pittsburghi Egyezmény aláírója. A fordító megjegyzése: Az Amerikai Szlovák Liga és az ottani Cseh Nemzeti Egyesület 1915. október 22–23-án aláírta a Clevelandi Egyezményt (*Clevelandská dohoda*), mely a háború után közös föderatív államot vázolt föl, a két fél teljes nemzeti autonómiájával saját országgyűléssel, politikai, pénzügyi, kulturális igazgatással, a szlovákok saját hivatalos nyelvével. Mivel azonban Wilson elnök még 1918 tavaszán is fönn kívánta tartani a Monarchiát, és csupán belső autonómiákban gondolkodott, Tomáš Garrigue Masaryk, a csehszlovák ideiglenes kormány elnöke szükségét érezte, hogy az amerikai csehek és szlovákok függetlenségi vágyára hivatkozhatson. Ezért május 31-én a két

A csehek és a szlovákok jövőjével kapcsolatos nézetek közös államuk létrejötte előtt

A nemzet jövőjével kapcsolatos szlovák elképzelések Magyarországon az első világháború alatt nem fonódtak össze a cseh–szlovák állam megalakulásával, elsősorban azért nem, mert a szlovákok nem tudták elképzelni, egy ilyen állam hogyan jöhetne létre. Gondolni sem lehetett a magyaroktól való békés szétválásra és egy önálló Szlovákia kihasítására. Reménnyel csak a Monarchia vereségének gondolata kecsegtetett és a külső beavatkozása, mely lehetővé tette az ezeréves Magyar Királyság széthullását. A háború alatti üldözések a budapesti kormány részéről ugyancsak elnémították a szlovák politikai és kulturális szereplők bármely úgymond hazaáruólónak tekinthető megnyilvánulását.

Hozzá kell tennünk azonban, hogy a nemzet és az ország jövőbeni sorsát körvonalázó elképzelések az emigrációban is fokozatosan alakultak ki, s a cseh–szlovák orientáció csak 1915-ben vált uralkodóvá. A turócszentmártoni Tátra Banknál működő Ivan Daxner,⁷ akit az Egyesült Államokban ért a háború kitörése, és csak a háború befejezése után tért vissza hazájába, Magyarország föderalizálása mellett kardoskodott. Föltételezte, hogy az új Magyarország demokratikus föltételei között a szlovákoknak több esélyük lenne az érvényesülésre, mint egy új cseh–szlovák államban, mely az állami tradíciókra, gazdag kulturális és művelődési háttérre és főleg erős tőkére támaszkodó cseh elem egyértelmű dominanciáját jelentette volna, s a vele folytatott konkurrenciaharcban a szlovákságnak semmi esélye sem lehetett.⁸ E nézetével nem állt egyedül, osztották azt más amerikai szlovákok is, mint például az Amerikai Szlovák Liga elnöke, Albert Mamatey, továbbá Ivan Bielek és mások.

Amerikában ugyancsak hatott Adalbert Tholt Vel'koštiavnický⁹ korábbi nézete. Ez a szlovák újságíró a XX. század elején igyekezett elfogadtatni elképzelését

főnti szervezettel együtt aláírta az általa fogalmazott Pittsburghi Egyezményt (*Pittsburská dohoda*), mely visszalépést jelentett, ugyan is nem két tagállam szövetségét vázolta, hanem a szlovákok asszimetrikus autonómiáját: „A cseh tartományokból és Szlovenszkóból álló független államban Szlovenszkonak saját közigazgatása lesz, saját országgyűlése és saját bíróságai. A szlovák hivatalos nyelv lesz az oktatásban, a hivatalokban és általában a közéletben.”

8 GETTING, Milan: Americkí Slováci a vývin československej myšlienky. Pittsburgh 1933. 36–37.

9 Adalbert Tholt-Vel'koštiavnický (1852–1940) lipói nemesi családból származott. Az 1880-as években kivándorolt az Egyesült Államokba, az *Amerikánsko-slovenské noviny*, a *Slovák v Amerike*, a *Slovenský denník*, majd 1905–1909 között egyben az *Amerikánskoruský viestník* szerkesztője. A szlovákok állami és politikai függetlenségének élharcosa, 1914 májusában a külföldi csehszlovák ellenállás alapjául szolgáló dokumentum, az Amerikai Szlovák Liga Memorandumának társszerzője.

egy olyan önálló szlovák államról, melynek területét a Morva folyó, illetve Ungvár, északon a Tátra, azaz a Kárpátok karéja, délen pedig a Duna, a Balaton és a Tisza határolta volna.¹⁰

Lényegében csak az 1915. október 22–23-án, az amerikai szlovákok (Amerikai Szlovák Liga) és csehek (Cseh Nemzeti Egyesület) között létrejött Clevelandi Egyezmény¹¹ nyitott utat a szorosabb cseh–szlovák együttműködés előtt, és karolta föl a közös cseh–szlovák állam eszméjét. Ugyanígy változtak a háború utáni rendezésről alkotott cseh nézetek, különösen otthon. Sokáig itt sem cseh–szlovák államban, hanem a Monarchia föderalizálásában gondolkodtak. Alapvető fordulat 1917-ben ment végbe, amikor az osztrák parlament cseh képviselői nemcsak a föderalizálás, hanem egyben a csehek és szlovákok egyesítése mellett szálltak síkra. Ezután a hazai cseh ellenállás már nemcsak az új cseh (illetve immár csehszlovák) állam politikai formáját, hanem kiterjedését is tervezte. A cseh geográfusok (dr. František Machát középiskolai földrajztanár) a csehszlovák államot ugyan még Kárpátja nélkül, viszont délen elég mélyen magyar lakta területre is kiterjedő Szlovenszkoval rajzolták a térképre (legalábbis 1918 végén).

Más volt a helyzet külföldön, a cseh emigráció körében. Nézeteiket Tomáš Garrigue Masaryk befolyásolta és alakította, ő lényegében a Monarchia szétesését s romjain egy csehszlovák állam megalakítását óhajtotta. Segítségére volt ebben a szlovák Milan Rastislav Štefánik,¹² később pedig a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács körül összpontosuló szlovák és cseh ellenállás további képviselői.

A magyar politika küzdelme Szlovenszkoért és Magyarország integritásáért

1918 novemberének első napjai sorsdöntőnek bizonyultak az egész közép-európai térség további fejlődésért illetőleg. Így érezte ezt minden itt élő etnikum.

A magyar politikusok több akciót indítottak Szlovenszko megtartásáért. 1918. november 7-én Károlyi vezette magyar delegáció érkezett Belgrádba, hogy tárgyaljon a Franciaország és egyben az antanthatalmak kormányait képviselő Franchet d'Espèrey francia tábornokkal. A magyarok fölolvasták előtte *A magyarországi nemzet memorandumát*, mely elismerte a független cseh, illet-

ve – mint a tábornok helyesbítése után a magyar delegátusok fogalmaztak – a csehszlovák állam megalakítását, ám Szlovenszko területe nélkül.

A Memorandummal egy időben nyújtották át *Az új Magyarországról* című egyezményt, mely úgyszintén számolt Szlovenszkoval. A magyarok lemondtak Horvátország és Szlavónia területéről, viszont a fegyverszüneti egyezmény aláírását azon föltételhez kötötték, hogy „az Egyezmény a békekonferenciáig biztosítja Magyarországot határait mindenféle idegen, akár német, akár cseh, akár román vagy délszláv támadás ellen. A magyar kormány a konferenciáig a magyarországi állam egész területét a magyar, a szlovák, a román, a szerb, a német nemzeti tanáccsal való testvéri egyetértésben kívánja igazgatni.” Franciaország egy legyőzött ország efféle ultimátumszerű követeléseit nem fogadta el. Magyarország elnyomott nemzetei iránt tartania kellett azon álláspontján, melyet az antanthatalmak októberben egyöntetűen kifejeztek e nemzetek képviselői előtt.

A magyar kormány november 7-én Prágába is elküldte képviselőjét, aki kormánya nevében kinyilvánította a cseh, illetve csehszlovák állam elismerését, ám ellentételezéseként kérte a Szlovenszko területét is magában foglaló Magyarország elismerését. Prága ezt elutasította.

Küzdelem Szlovenszko területén Magyarország integritásáért

Csehszlovákia kikiáltásának híre november elején szinte azonnal elterjedt Szlovenszkon. A lakosság mindenhol spontán módon, de eltérő szellemben reagált.

1. A szlovákság többsége örömmel fogadta a hírt. Szlovenszko nyugati és középső részén, ahol a szlovákság már a XIX. században kompakt tömbökben élt, s ahol a szlovák intelligencia erősítette a nemzettudatot, spontán módon helyi szlovák nemzeti tanácsok és nemzeti bizottságok, a morva határon pedig önkéntes nemzeti gárdák is alakultak, melyek részt vettek a hatalom átvételében.

A szlovákság azon része viszont, mely kevert szlovák–magyar közegben élt, vagy az etnikailag szlovák dominanciájú keleten, nyilvánosan nem, vagy csak igen óvatosan nyilvánította ki érzéseit.¹³ Ezekben a napok-

10 THOLT-VELKOŠTIAVNICKÝ, Adalbert: *Národ a národnost*. Pittsburgh 1907.

11 Lásd 7. sz. jegyzet

12 Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) szlovák evangélikus lelkészcsaládból származott. Csillagász volt, katona, később francia tábornok. 1904-től Franciaországban tartózkodott, ahol befolyásos kapcsolatokat épített ki, ezeket az első világháború során fölhasználta a cseh–szlovák

ellenállás érdekében. Tomáš Garrigue Masaryk és Eduard Beneš mellett a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács, az ellenállás központi szerveinek alapítója. 1918-ban az első csehszlovák kormány hadügyminisztere. Hazatérése után, 1919. május 4-én tragikus módon elhunyt.

13 MICHNOVIČ, Imrich: *Michalovce v rokoch 1918 – 1938*. In: *Dejiny Michaloviec*. Zost. Vladimír Sekela a Mikuláš Jáger. Košice: TypoPress Košice, 2007, 190 – 193.

ban, sőt a fordulat első heteiben még sokan tartottak megtorlásoktól a régi magyarországi hatalom részéről. Érzékelhető volt ez abban, hogy keleten és délen igen kevés szlovák nemzeti tanács és bizottság alakult. Indokolt volt az óvatosság. Az egyik legnagyobb kelet-szlovenszkói város, Eperjes főterén még november elsején is végeztek ki negyvenegy katonát és két civilt „lázádsban” való részvétel miatt, miután a 67. gyalogezred katonái, értesülvén a budapesti forradalmi eseményekről és a háború befejezéséről, leítették magukat, és este kifosztottak néhány borkereskedést. A kivégzettek többsége szlovák volt.

A ruszin lakosság ugyancsak kifejezte a háború vége és a remélhető magyarországi változások fölötti örömét. Egyes nemzetileg elkötelezett ruszin képviselők más etnikumokhoz hasonlóan megalakították a maguk szervezeteit – Ólublón a Lemkók Orosz Nemzeti Tanácsát, Eperjesen pedig a Kárpáti-Orosz Nemzeti Tanácsot.¹⁴

2. A Szlovenszón élő lakosság jelentős része viszont ellenszenvvel fogadta Csehszlovákia kikiáltásának hírért, elutasítva az új államot.¹⁵ Kikről volt itt szó, milyen reális erőt képviseltek a Magyarország integritásáért és Szlovenszko megtartásáért folytatott küzdelemben?¹⁶

a) *A magyar lakosság* eleve elutasított bármiféle államjogi változást. Esetében természetes reakcióról volt szó, hiszen egy ilyen változás maga után vonhatta a magyarok helyzetének alapvető változását. Csehszlovákiában megszűnhettek az uralkodó nemzet tagjai lenni, nemzetiségi kisebbséggé válhattak. A magyar statisztikák és az 1910-es népszámlálás adatai szerint 896 271 magyarról, az 1921-es csehszlovák népszámlálást alapul véve pedig 637 183 főről volt szó.

b) *A magyarországi németek* jellegzetesen hungarofil népességnek számítottak. Nem is védekeztek a teljes erővel rájuk nehezedő magyarosító nyomás ellen. A szlovákokat csak szolgák, kocsisok, tehát az alacsonyrangúak nemzetének tekintették, nem voltak hajlandók velük társadalmilag azonosulni, nemhogy magukkal egyenrangúnak tartani őket. Elfogadhatatlan volt számukra, hogy olyan állam polgárai legyenek, melyben a szlávok, így a szlovák nemzet is államalkotó, ők pedig, akik eddig a társadalmi ranglétra magasabb fokán álltak, immár nemzeti kisebbséggé váljanak. Egyöntetűen az új állam ellen nyilatko-

zott tehát a német lakosság – az 1910-es magyarországi statisztika szerint 196 958, az 1921-es csehszlovák szerint pedig 139 900 fő.

Ennek megfelelően 1918. december 9-én Késmárkon kikiáltották az önálló Szepességi Köztársaságot. A szlovenszkói németek képviselői a Felső-Magyarországi Német Tanács elnökségének utasítására cselekedtek. Ez a Köztársaság valamiféle felső-magyarországi Svájc lett volna, ám Budapest ortalma alatt. A németek körében azonban már október vége óta történtek élesen csehszlovák-ellenes föllépések. Csak a csehszlovák hadsereg közeledésével szűntek meg a Szepességi Köztársasággal kapcsolatos megnyilvánulások, amely alakulat hamarosan meg is szűnt.

c) *A zsidók* helyzete nem volt egyenrangú az ország egyéb lakosságáéval, melynek részéről megvetés volt osztályrésze, ám anyagi erejük következtében így is számolni kellett velük, és a képzeletbeli társadalmi ranglétrán lényegében megelőzték a szláv népességet. A zsidók elfogadható és egészében kedvező létformára leltek, és Magyarország, melynek működését alaposan ismerték, a kiélezett pillanatokban biztosabbnak tűnt számukra, mint a kikiáltott Csehszlovákia. Ebben az értelemben a zsidók is a csehszlovák államiságot elutasítók táborába tartoztak. Szlovenszko lakosai közül (az 1921-es csehszlovák statisztika szerint) 135 918 főt jelentett ez, míg az 1910-es magyarországi összeírás, mely a zsidókat csak mint az izraelita vallás követőit különítette el, 140 415 személyt ad meg.¹⁷

Ha Szlovenszko lakói közül csak a magyarokról, németekről és zsidókról tételezzük föl, hogy elutasították az új államot, akkor a régió 2 926 824 lakója közül (1910-es adat) október–december folyamán 1 138 311 fő (azaz 38,81%) volt Csehszlovákia megalakítása ellen.

Ez azonban még nem a végső adat. Azok sorát, akik a világháború befejezése utáni első hetekben nem fogadták el az új államot mint alternatívát, szlovákok és ruszinok is gazdagították. Ezek az emberek szorosan kötődtek Magyarországhoz, annak államszervezetéhez, arra építették további egzisztenciájukat. Magasabb egyházi méltóságok tartoztak ide, ám lelkészek is, mind egyik egyházból, az állami és a helyi igazgatás tisztviselői, továbbá tanítók, ügyvédek, orvosok, kereskedők, valamint egyszerű emberek, kiknek rokonságában voltak magyarok, és féltek a közelgő változásoktól.

14 ŠVORC, Peter: Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919–1939). Prešov : Universum, 2003, 128–130.

15 Bővebben lásd ŠVORC, Peter: Prouhorské integračné snahy na území Slovenska na konci roku 1918. In: Historický časopis, 47, 1, 1999, 44–55.

16 Az egyes etnikumok lélekszámára vonatkozó adatok forrása: Magyar

Statisztikai Közlemények. Ú. S., 42, Budapest 1912; Statistická příručka Republiky Československé. II. Praha 1925, 398.

17 A zsidó lakosság Csehszlovákiával szembeni viszonyára bővebben lásd ŠVORC, Peter: Židia na Podkarpatskej Rusi a československý štát v medzivojnovom období. In: Česko-slovenská historická ročenka 2001. Brno : Masarykova univerzita, 2001, 59–77.

E kategória sajnos nem számszerűsíthető, mert sehol nem ragadták meg statisztikailag. Valamennyire megbecsülhetjük talán František Votruba segítségével, aki úgy vélte, a nemzetéhez hű, nemzetileg elkötelezett intelligencia összesen talán ezerkétszáz főt számlált a fordulat idején.¹⁸

Ha a Csehszlovákiát nyíltan elutasító negyven százaléknyi népességhez hozzávennénk az említett szlovákokat és ruszinokat, akkor kiderülne, hogy Szlovenszko népességének csaknem ötven százaléka ellenezte Magyarország szétverését és Szlovenszkonak a csehszlovák államba történő betagozását. S a készülődő párizsi békekongresszuson ennek már lehetett súlya.

Magyar szándékok a Csehszlovák Köztársasággal szembeni szlovák ellenállással kapcsolatban és a szlovák valóság

Az egyházak

A gróf Károlyi Mihály-vezette új magyar kormány nagymértékben bízott abban, hogy Szlovenszkoról mindenhonnan határozott hangok hallatszanak majd Magyarország integritásáért, a Csehszlovák Köztársaság ellen. E téren főleg az egyházaknak kellett fontos szerepet játszaniuk, tekintve, hogy a szlovákok és a ruszinok az ország mélyen hívő lakosságához tartoztak, körükben erős egyházi hatás érvényesült.

Az egyház magas klérusán keresztül valóban Magyarország ügye mellé állt. Igaz ez minden felekezetre, főként a római katolikus, a görög katolikus, az evangélikus és a református egyházra. Lényegében csak az ortodox egyház tartotta magát távol e föllépéstől, annak viszont Szlovenszkon nem volt szinte semmiféle közvélemény-formáló szerepe, hatni legföljebb a ruszin népességre tudott.

a) A római katolikus egyház

A római katolikus egyház hathatós támogatást nyújtott a Magyarország integritását célzó törekvésekhez. A katolikus egyház első számú képviselője, Csernoch János bíboros, esztergomi érsek¹⁹ november első napjaiban fölszólította a papokat, tegyék lehetővé, hogy a szlovák nép tömeggyűléseken kifejezhesse óhaját Magyar-

ország fönntartására. Maga is utalt saját szlovák származására s arra, hogy Magyarországon más nemzetbeliek is érthettek el legfőbb méltóságot. Csernoch szakolcái szlovák családból származott, és személyében egy szlovák helyezte Ferenc József halála után a koronát Magyarországot utolsó királyra, IV. Károly fejére.

A fő katolikus egyházi tisztségviselők óva intették a szlovák katolikusokat egy „egyházellenes és csehesítő kegyetlen uralomtól”. Közvetlen hatást a Szlovenszokót nagyrészt lefedő két főegyházmegye területén tudtak és szándékoztak is kifejezni. Számos szlovák római katolikus pap tett eleget feljebbvalói utasításának, ám Szlovenszkon egyre inkább a már a háború előtt is nemzeti érzelmű szlovák alsó papság befolyása érvényesült.

A sorsdöntő pillanatokban nagy szerepet játszó rózsahegy pap, Andrej Hlinka²⁰ átlátta, milyen veszélyt jelent Csernoch bíboros fölhívása az új állam megalapítására nézve. Arra szólította föl a szlovák katolikus klérust, hogy ne teljesítse a bíboros elvárásait, kételkedését fejezte ki az iránt, hogy Csernoch komolyan gondolta-e kijelentését, miszerint ő is a szlovákok közé tartozna, hiszen 1918 októberéig nyilvánosan ezt soha nem vállalta. Hlinka kezdeményezte egy egyházi bizottság megalapítását, hogy az részt vegyen Csehszlovákia megalakításában, később pedig szükség esetén védelmezze a katolikus egyház érdekeit. A bizottság hetvenhárom papból állt, akik november 28–29-én tanácskozássra gyűltek össze Rózsahegyten. Ekkor megalakították a száz tagú papi tanácsot és tizenöt tagú végrehajtó bizottságát, Hlinkával az élen. A tanács egyértelműen támogatta az új állam megalakítását.

b) A görög katolikus egyház

A görög katolikus egyház a magyar-, illetve Magyarország-barát erők vonzásában tevékenykedett. A nagyrészt ruszin eredetű hierarchia elsöprő többsége a magyarországi államhatalomhoz kötődött, sőt az alsópapság is magyarországinak, sőt egyenesen magyarnak vallotta magát. Ez biztosított számára magasabb társadalmi státuszt a városi és falusi környezetben, s ezért aktívan maga orientálta híveit a magyarországi államiság felé. Csak néhány görög katolikus pap üdvözölt egyéb állami jogi megoldást, Ausztria–Magyarország megszűnését.

18 ROTNÁGL, Josef: Slováci v revolučnīm národnīm zhrómáždění. In: Slovenská čítanka. Praha 1925, 311–312.

19 Csernoch János [Ján Černoch] (1852–1927) szlovák származású bíboros, politikus. Végigjárta az egyházi karrier minden fokát. Egyházi tisztségviselőként a nem magyarok iránti mérsékelt bánásmód híve volt. Esztergomi érsekként és Magyarország prímásérsekeként 1916-ban ő koronázta meg IV. Károlyt, míg 1918 novemberében részt vett abban a delegációban, mely az uralkodót a magyar trónról történő lemondásra kérte. A Csehszlovák Köztársaság ellenfele volt.

20 Andrej Hlinka (1864–1938) szlovák római katolikus pap, politikus, nemzetileg elkötelezett személyiség. 1895-ben belépett a Zichy-féle Katolikus Néppártba. Elutasította a magyarosítást, különösen, ha egyházi segédlettel történt, ezért Párty Sándor püspökkel is szembeszállt. Ezt követően együttműködött a Szlovák Nemzeti Párttal, 1913-ban viszont megalakította az önálló Szlovák Néppártot (1925-től neve Hlinka-féle Szlovák Néppárt). 1918-ban a Csehszlovák Köztársaság megalakítása mellett kötelezte el magát. Az Első Köztársaságban az autonomista mozgalom fő képviselője.

Ők november–december folyamán a ruszinok önálló állama, Kárpát-Oroszország megalakítását fontolgatták, illetve a szláv Csehszlovákia jelentette számukra az alternatívát.²¹

c) Az evangélikus egyház

Az evangélikus egyházi hierarchia úgyszintén szorosan kötődött Magyarországhoz. A két püspök, Raffay Sándor és Geduly Henrik arra szólította föl a lelkészeket, hogy a szlovák evangélikusok Magyarország mellett, ne ellene álljanak ki. Raffay november 5-i fölhívásában a Magyarországi Evangélikus Egyház, s így Magyarország egységének fönntartására szólított föl. A lelkészeknek figyelmeztetniük kellett híveiket arra, hogy Magyarország széthullása után törvényszerűen szétesik a területi alapon szerveződött Evangélikus Egyház, így az evangélikusok egy katolikus Szlovákiában kisebbséggé válnak.²²

A katolikus hierarchia a „huszita cseheknek” a leendő csehszlovák államban érvényesülő túlsúlyával és a katolikusok diszkriminációjával riogatta a szlovák híveket, míg az evangélikus egyházi vezetés majdani katolikus fölényt és az evangélikusok háttérbe szorítását emlegette.

1918 végén a szlovák evangélikus lelkészek bizonyos hányada Magyarország integritását védelmezte, mint például Ludovít Liptai eperjesi esperes,²³ a többség azonban határozottan az új állam mellett állt. Ezt az orientációt képviselték már Turócszentmártonban október 30-án, a *Szlovák Nemzet Memorandumának* elfogadásakor, melyet Samuel Zoch evangélikus lelkész, a Nyugati Kerület későbbi püspöke²⁴ fogalmazott. Az evangélikus lelkészek november 28-i zólyomi találkozója állást foglalt Raffay püspök elvárásaival kapcsolatban: azokat elvetették, és a Csehszlovák Köztársaság mellett nyilatkoztak.

d) A református egyház

Ezt az egyházat döntően magyarok alkották. Éltek szlovák reformátusok Szlovenszkó déli és délkeleti részén, ám szervezetileg olyan kerületekhez tartoztak, melyek nagyobbrészt a későbbi Magyarország területét alkották.

A magyar egyházi hierarchia megszólította mind a lelkészeket, mind a híveket Magyarország integritásának védelmében. A szlovák lelkészek még 1918 végén is csak óvatosan támogatták Csehszlovákia megalakulását, s ezidáig nincs adatunk arra, hogy Kelet-Szlovenszkó falvaiban aktívan fölléptek volna a magyar államhatalom ellen. Híveik aktívabbak voltak, midőn azonosultak a szlovák terület Csehszlovákiába tagolásával, tartottak ugyanis attól, hogy Szlovenszkó keleti része (Zemplén és Ung megye egy része) nem kerül Csehszlovákiához, hanem Magyarország része marad. 1919 január elején a Nagymihály melletti Nagyzalacsán (Zalužice, Ung vm.) zajlott népgyűlésen hatszáz, mindenféle felekezethez tartozó paraszt nyilatkozatot intézett a csehszlovák kormányhoz. Ebben ez szerepelt: „Mi mint a szlovák nemzethez tartozók csatlakozunk, mégpedig örvendező szívvel, dicsőséges és győztes cseh testvéreink szavaihoz! Csak-hogy megáll a szívverésünk arra a zsidók által terjesztett hírre, hogy mi és vidékünk nem fog Csehszlovákiához tartozni. Dicsó cseh testvéreink! Mi, habár a szlovák nyelvet kicsit másképp beszéljük, testestül-lelkestül a szlovák nemzethez tartozunk. Kérünk Titeket, győztes Testvéreink, és azt akarjuk, hogy vidékünket és népünket minél előbb csatoljátok a Csehszlovák Köztársasághoz!”²⁵

A Magyarország integritásának megőrzését célzó törekvések Szlovenszkó városaiban

A novemberi napok forradalmi hangulatát jelezték a kikiáltott és megalakított helyi nemzeti tanácsok és bizottságok, melyeket, igaz, nem egyazon céllal, minden etnikum létrehozott. A turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanács november 8-án fölszólította a szlovákokat (*A SZNT Kikiáltványa*), hogy alapítsanak helyi nemzeti tanácsokat, s egyben megjelölte a maga céljaként Szlovenszkónak a cseh államhoz csatolását, miáltal a szlovákok új államot alapítanak – Csehszlovákiát. Szlovák nemzeti tanácsok főként a középső régióban, tisztán szlovák közegben jöttek létre, míg délen

21 ŠVORC, Peter: Zakletá zem. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 33–56.
 22 ŠVORC, Peter: Slowakische Protestanten und ihre Rolle im politischen Leben der ČSR am Anfang der 20er Jahre des 20. Jahrhunderts. In: Karl Schwarz und Peter Švorc (Hg.): Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Wien 1996, 195 – 210.
 23 Ludovít Liptai (1871–?) 1897-től az eperjesi szlovák gyülekezet lelkésze. 1917-től sárosi esperes, és az eperjesi Teológiai Akadémián a szlovák nyelv tanára. Ezek mellett a *Naša Zastava* (a keletiszlovák önállósodást képviselő lap – a fordító megjegyzése) szerkesztője, a sárosi szeparatizmus élharcosa. 1919-ben Magyarországra, onnan pedig Lengyelországba távozott, ahol csehszlovák-ellenes tevékenységet folytatott. ŠVORC, Peter: Slovensko a Podkarpatská Rus na pöde

Spoločnosti národov v 20. rokoch 20. storočia. In: Peter ŠVORC – Michal DANILÁK – Harald HEPPNER (eds.): Veľká politika a malé regióny 1918–1939. Prešov–Graz 2002, 120 – 135.
 24 A szlovák nemzeti értelmiségnek Szlovenszkó és a szlovákok jövője meghatározó turócszentmártoni találkozásán 106 politikailag és kulturálisan aktív nemzethű személy vett részt, 76,4%-uk evangélikus volt, 23,6%-uk pedig katolikus. Mindkét felekezetteliek között jelentős hányadot tettek ki a papok. Lásd ŠVORC, Peter: Slovenskí evanjelici v prvých troch desaťročiach 20. storočia. In: DANIEL, David (ed.): Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku. Bratislava: Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 1999, 221.
 25 Idézi: MICHNOVIČ, Imrich: Michalovec v rokoch 1918–1938. In: Dejiny Michaloviec. Zost. Vladimír Sekela a Mikuláš Jáger. Košice: TypoPress Košice, 2007, 193.

jóval kevesebb volt belőlük, s keleten is csak néhány helyen alakultak meg. Mindazonáltal világosan jelezték, hogy a szlovákok elfogadták a szakítást Magyarországgal és annak alternatívájaként a csehekkel megalakítandó közös államot.

A Szlovenszko szinte minden városában megalakult magyar és német nemzeti tanácsok a többi ilyen szervezethez hasonlóan át akarták venni, ellenőrizni kívánták a helyi hatalmat, hogy így védjék Magyarország integritását.

A turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanács mellett a szlovák lakosság nevében az eperjesi székhelyű Kelet-szlovák Nemzeti Tanács (KSZNT) lépett föl a legaktívabban, azonban azzal a céllal, hogy Szlovenszko Magyarországot keretében tartsa.

A Kelet-szlovák Nemzeti Tanács és a Szlovák Népköztársaság

Lássuk ezek után, milyen Csehszlovákia-ellenes tevékenységben vettek részt szlovákok. Leginkább Szlovenszko keleti, nemzetileg legkevésbé öntudatos régiójáról van itt szó. November első napjaiban Eperjesen Viktor Dvortsák (azaz Dvortsák Győző)²⁶ volt vármegyei levéltáros és a magyar nyelvű *Eperjesi Lapok*, valamint a sárosi nyelvjárásban kiadott *Naša Zastava* szerkesztője kezdeményezéséből megalakult a *Kelet-szlovák Nemzeti Tanács*. Dvortsák legközelebbi szlovák munkatársai közé tartozott a gömői Lüdovít Liptai eperjesi evangélikus lelkész és esperes, egyben az evangélikus Kollégium szlováktanára. Közvetítette Raffay püspök elvárását – Magyarország megőrzése – a sáros-zempléni kerület lelkészei felé, s ebben az irányban maga is határozottan elkötelezte magát.

Dvortsák a magyarországi irányultságú körök tudatába az úgynevezett szlovják nemzetkonceptió megalkotójaként, sugalmazójaként került be. Már 1906-ban fölvetette a sajátos, a nyugati és középső régióban élőktől etnikailag elkülönülő kelet-szlovák nemzet gondolatát, mely politikai és progagandista támogatóra lelt Dr. Desseffy István befolyásos sárosi magyar politikus személyében.

1918 novemberében a keleti szlovákok etnikai különbözőségének eszméje immár politikai és államjogi dimenziót kapott. A Kelet-szlovák Nemzeti Tanács november 4-én arra szólította föl a keleti „szlovjakokat” (*Slovjaci*), hogy járják a saját útjukat, a nyugatiak nélkül.

Álláspontja megegyezett az eperjesi Magyar Nemzeti Tanács fölfogásával, ezért a két szervezet az első pillanattól szorosan együttműködött.

Viktor Dvortsák és Maléter István mint a Kelet-szlovák Nemzeti Tanács, illetve az eperjesi Magyar Nemzeti Tanács elnöke november 7-én táviratilag kért időpontot Jászi Oszkártól a szlovák kérdés megvitatására. Dvortsák néhány nappal később jelezte Budapestnek, hogy a Kelet-szlovák Nemzeti Tanács a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanács ellensúlyaként jött létre, elveti annak csehszlovák orientációját, s következetesen Magyarország integritásának talaján áll. Dvortsák ugyanakkor a Károlyi-kormánytól ugyanolyan jogokat követelt a „kelet-szlovák nép” számára, mint amelyeket a magyar állam egyéb nemzetei élveznek. Leszögezte, hogy 1 450 000 lakosról van szó, nagyrészt „szlovjakokról” és ruszinokról, akik a következő vármegyékben élnek: Abaúj-Torna, Bereg, Gömör-Kishont, Szepes, Sáros, Ung és Zemplén. Budapesttől azt kérte továbbá, hogy ismerje el a KSZNT-t a keleti szlovákok legitím képviselőjének.

Am a megszervezett gyűlések közül, melyeknek a keleti szlovákok Magyarország integritása melletti elkötelezettségét kellett bizonyítaniuk, nem mindegyik alakult a szervezők elképzelései szerint. A magyar és a szlovák sajtóban eltérő értékeléssel találkozunk. Míg a magyar hetilap, az *Eperjesi Lapok* a lakosság tömeges részvételéről tudósított, addig a szlovák munkáslap, a *Robotnícke Noviny* és a Nemzeti Párt szócsöve, a *Národnie Noviny* azt hangsúlyozta, hogy a gyűléseken csak hivatalnokok, továbbá néhány iparos és paraszt volt jelen. Ez utóbbi lapok megegyeztek abban, hogy a szlovák lakosság elutasítja a régi rendszert. A *Národnie Noviny* hozzátette, november 24-i eperjesi gyűlést a szervezőknek gyorsan be kellett rekeszteniük, hogy elkerüljék a nyílt összeütközést a megjelent parasztokkal.

Kelet-Szlovenszko lakossága elutasítóan viszonyult a Kelet-szlovák Nemzeti Tanácshoz, mert az kiállt Magyarország integritása mellett. A községek nem engedték fölszólalni a Tanács képviselőit, és a hívek sem kívánták meghallgatni a területi integritás mellett agitáló lelkészeiket. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szlovákok nem fogadják el Magyarország integritását, és az itteniek az önálló kelet-szlovák etnikum gondolatát sem támogatták. A KSZNT kénytelen volt tehát új taktikához folyamodni.

Vezetése úgy döntött, hogy Szlovenszko további régióira, mindenekelőtt a Sárossal szomszédos megyékre is kiterjeszti tevékenységét. A szervezkedés központjában, Iglón megalakult a Szepesi Kelet-szlovák Tanács – más néven Szepesi Szlovjakok Nemzeti Tanácsa –, mely Jászi Oszkártól a többi nemzettel azonos jogokat követelt, továbbá részvételi jogot a békekonferencián. Tiltakozott Szlovenszko Csehszlovákiaiba történő bekebelezése, a csehekkel való államközösség ellen, és kinyilvánította, hogy akkor inkább a németekkel közösen megalapítja a Szepesi Köztársaságot.

26 Viktor Dvortsák (1878–1943) 1904-től megyei levéltáros, 1910–1917 között az *Eperjesi Lapok*, 1917–1918 folyamán az *Eperjesi Újság* szerkesztője, ez utóbbinak egyben tulajdonosa. 1917-ben a *Naša Zastava* szerkesztője, 1919-től a magyar irredenta fizetett ügynöke.

A KSZNT vezetősége, annak érdekében, hogy mozgalma össz-szlovák színezetet nyerjen, igyekezett Közép-Szlovenszkon is maga mellé állítani szlovák aktivistákat. Konkrétan dr. Ján Mudroň ügyvéd²⁷ volt szó, aki a szlovák közvélemény előtt arról volt ismert, hogy nemzethű személyeket védett számos koncepció perben a világháború előtti években. A Tanács képviselői üdvözlő táviratot küldtek neki az eperjesi gyűlésről, gratuláltak a ténylegesen soha meg nem alakult Nyugatszlovák Tanács létrehozásához, egyben javasolták, hogy a két tanács működjön együtt.

Mudroň válaszelevelében hangsúlyozta, hogy a szlovákoknak egységesen kell föllépniük, ha ki akarják vívni teljes szabadságukat és önállóságukat. Egyebek között így fogalmazott: „egyetlen erővé kell egyesülnünk, melynek jelszava: Éljen a szabad, független és önálló Szlovákia!”²⁸

A KSZNT vezetősége a maga céljai érdekében a levelet megjelentette a *Naša Zastava* hetilapban azzal a kommentárral, hogy még az ismert szlovák nemzethű személyek sem a csehek és szlovákok egyesülését akarják, hanem független, Magyarországgal gazdaságilag együttműködő Szlovákiát. Mudroň azonban a turócszentmártoni Nemzeti Tanács vezetőségével folytatott megbeszélések eredményeképpen föladata az önálló Szlovákia gondolatát. A Nemzeti Tanács elvileg nem utasította el a függetlenség eszméjét, ám az adott pillanatban nem tartotta keresztülvihetőnek: a cseh–szlovák együttélést a két nemzet egyenjogúsága alapján képzelte el, és a cseh–szlovák államot a szlovákok nemzeti szabadsága és fejlődése garanciájának tekintette. Az ezekben a hónapokban önálló Szlovákiát követelőket Magyarország-barát erőknél, illetve éppenséggel Magyarország olyan propaganda-eszközének minősítette, mely csak a békekonferencia összeüléseig, illetve befejeztéig tartó időszak áthidalását segítené. Azt követően véleménye szerint az önálló Szlovákia is megszűnne (például népszavazás által), és ismét Magyarországhoz csatolnák.

A Kelet-szlovák Nemzeti Tanács november végén már céltudatosan Szlovákia autonómiáját, illetve önállóságát tűzte zászlajára, gondolván, hogy ezzel a programmal jóval könnyebben és gyorsabban elnyeri a szlovák lakos-

ság támogatását. Viktor Dvortsák december első napjaiban delegáció élén Budapestre utazott, ahol Jászi Oszkárrel ismertette a Szlovák Népköztársaság ideiglenes végrehajtó bizottsága Memorandumát. Hat pontját elvárása szerint a magyar kormánynak tiszteletben kellett tartania.²⁹

A delegáció ezen kívül a kormánytávirda segítségével proklamációt kívánt intézni „a világ művelt nemzeteihez”. Ebben kijelentette, hogy a szlovák nemzet maga dönt sorsáról, hogy a csehszlovák állameszme a szlovák nemzet akaratára ellenére valósult meg, róla külső felügyelők által ellenőrzött népszavazásnak kellene döntenie. A proklamáció elítélte Szlovenszkonak a cseh hadsereg általi megszállását, és követelte, hogy a Szlovák Népköztársaság határait a békekonferencia határozza és erősítse meg. A magyar sajtó minderről csakhamar értesítette a magyar közvéleményt.

Budapesten ekkor szlovák nyelvű röplapokat nyomtatnak, melyeken Károlyi Mihály azzal fordult a szlovákokhoz, hogy ne szakítsák szét Magyarországot: „Ahelyett, hogy elszakadtok régi hazátoktól, ahelyett, hogy fölfordítottok mindent, ami már létezik, próbáljatok meg jó egyetértésben együtt élni és dolgozni az új, népi kormánnyal. Ha azután úgy látjátok, hogy nem tartjuk be ígéreteinket, még mindig lesz időtök elszakadni tőlünk...” Más rölapok Lúdvít Štúr, Jozef Miloslav Hurban és Michal Miloslav Hodža XIX. század közepén írott szavait idézve szólították föl a szlovák nemzetet, hogy védje erkölcsait és szokásait, és ne hódoljon be a mostani szlovák intelligenciának, mely a cseh szövetséggel elárulta a nemzetet. A szórólapokat Szlovenszko területén terjesztették, tartalmuk összhangban volt a Szlovák Népköztársaság végrehajtó bizottságának tevékenységével, mely az önálló köztársaság kikiáltására készült.

1918. november 11-én a kassai városházán kikiáltották a Szlovák Népköztársaságot, amiről Kelet-Szlovenszko lakosságát sárosi nyelvjárásban fogalmazott falragasz értesítette, kijelentvén: „Nem leszünk tehát sem csehek, sem magyarok, hanem szabad szlovákok a szabad szlovák országban!”³⁰

Ugyanezen a napon megnevezték a köztársaság kormányát és az egyes minisztériumokat.³¹ Fővárosként Eperjest jelölték meg.

27 Ján Mudroň (1866–1926) nagyszombati, később turócszentmártoni ügyvéd, 1887-től a budapesti Szlovák Egylet alelnöke, a Szlovák Nemzeti Párt tagja. Nemzetvédő tevékenysége miatt a hatóságok üldözésének volt kitéve. A fordulat után a Nemzetgyűlés szenátora.

28 TAJTÁK, Ladislav: Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918. Bratislava: Veda, 1972, 133.

29 A Szlovák Népköztársaság végrehajtó bizottsága követelte, hogy a magyar kormány ismerje el a Szlovák Népköztársaságot annak – közelebbről meg nem határozott – etikai határai között. Követelte továbbá, hogy a magyar kormány ne avatkozzon be a Szlovák Népköztársaság által a Magyar Népköztársasággal összhangban végrehajtandó földreformba; hogy minden iskola kerüljön a Szlovák Népköztársaság joghatósága alá, mely biztosítja minden kisebbség nemzeti jogait; hogy a Magyar Népköztársaság kormánya ismerje el a Szlovák Népköztársaság megbízottját, aki annak nevében tárgyal a magyar kormánnyal; hogy a magyar kor-

mány bizonyos minisztériumoknál szervezzen szlovák részlegeket; hogy ismerje el a Szlovák Népköztársaság kormányát; végül, hogy Magyarország, mellyel a Szlovák Népköztársaság bizonyos gazdasági kötelekben kíván lenni, a békekonferencián álljon ki amellett, hogy a szlovák nemzetet a Szlovák Népköztársaság követte, Viktor Dvortsák képviselje.

30 „Ñebudzeme teda ani čechi, ani magyare, ale šľebodne slovjaci v šľebodne slovenskej krajini!” Krajské múzeum v Prešove, fond SRR a DK(a).

31 A kormány élén Viktor Dvortsák állt, miniszteri kinevezést pedig az alábbiak kaptak: belügyminiszter: dr. Ján Rumann, belügyi államtitkár: František Kobulský postai hivatalnok és dr. Ján Blaho; oktatási miniszter: dr. J. Halmos; a nyugatszlovákokért felelős államtitkár: Ján Margorin Hont megyei lelkész; a kelet-szlovákokért felelős államtitkár Lúdvít Liptai eperjesi lelkész. Népjóléti miniszter: a szociáldemokrata Jozef Varecha, államtitkárai pedig Ján Kiszely iglói tanító és dr. Ján Paulik.

A miniszteri kinevezésekkel azonban nem minden kormánytag értett egyet. Botrány tárgya lett dr. Ján Rumann ügyvéd személye, aki nemhogy a maga miniszteri bársonyszékéről, de még a kormányról sem tudott. Ő egyébként Kelet-Szlovenszkó csehszlovák megszállását követően szepesi főispán lett, ezen a területen ő képviselte és építette ki a csehszlovák államhatalmat.

Decemberben, a Szlovák Népköztársaság kikiáltásának idején Kassa teljes mértékben magyar kézben volt, a magyar kormány és a kassai szervek is magyar városnak tekintették,³² amely Szlovenszkó cseh megszállása után is a magyar államhoz fog tartozni. Az erős magyar katonai jelenlét csak megerősítette Kassa megtartásának eltökélt szándékát. És éppen e városban kiáltották ki a Szlovák Népköztársaságot, holott annak fővárosaként a harminc kilométerrel északabbra fekvő Eperjest³³ jelölték meg.

Habár Dvortsák Eperjesen élt és dolgozott, mégis Kassát választotta a Szlovák Népköztársaság kikáltásának színhelyéül, elsősorban személyes okokból, ám nem kizárólag azok miatt. Reálisan fölmérve egy ilyen aktus számára nem tartotta a legalkalmasabbnak az Eperjesen uralkodó hangulatot. A város lakosságát megfélemlítette ugyan november elején a negyvenegy katonának és két civilnek a főtéren történt brutális kivégzése, ám az értelmetlen tett a nem magyarokat szembe is fordította a régi rendszerrel, s általában Magyarországgal. Erős pozíciókkal rendelkeztek ugyan a magyarországi kötődésű hivatalnokok, polgárok és az összes itteni felekezet egyházi körei, ám az itteni, a cseh–szlovák állam megalakulásáról érkező híreket lelkesen fogadó szlovák tömegeket illetően lehetett attól tartani, hogy ezek akár a városban, akár a környéken nem fogadják el a szeparatista szlovák állam kikáltását, s az egész aktus fiaszkóval zárul. A közeli Kassa alkalmasabb volt az önálló Szlovák Népköztársaság kikiáltására.

Dr. Karol Bulissa közvetlenül az aktus előtt olyan kormány-nyilatkozatot kért Jászitól, mely segítené a Szlovák Népköztársaság megszervezését. A kapott ígérettel ellentétben az új alakulatot Budapest decemberben hivatalosan nem ismerte el, habár tartózkodását csak taktikai megfontolások vezérelték. Ugyancsak kudarcba fulladt az új alakulat önjelölt kormányának azon igyekezete, hogy a budapesti francia misszió útján táviratot küldjön W. Wilson

amerikai elnöknek, kérve benne a Wilson által képviselt nemzeti önrendelkezési jog alapján a Szlovák Népköztársaság elismerését.

Nyugat- és Kelet-Szlovenszkón az aktus gyakorlatilag nem keltett visszhangot, habár arról a községi hivatalokba érkező pesti leiratokból a lakosság értesült. Az új állam mellett leginkább a délen és nyugaton élő magyarbarát szociáldemokraták, illetve maga a magyar lakosság fejtett ki propagandát. Keleten hasonló volt a helyzet: a szlovák lakosság elhatárolódott a Szlovák Népköztársaságtól, illetve tudomást sem vett róla, tehát lényegében sikertelenségre kárhoztatta.

Hivatalosan a magyar kormány sem támogatta, habár a magyar sajtó folyamatosan nyomást gyakorolt rá a szlovák kérdés haladéktalan megoldása érdekében. A december 14-i kormányülés egyebek mellett a Szlovák Népköztársasághoz fűződő viszonytal is foglalkozott, a lehangoló döntést pedig Jászi ismertette a Népköztársaság képviselőivel. Eszerint a magyar kormány támogatja a szlovák köztársaságot, ha azt a szlovákok népszavazással megerősítik, s a békekonferencia is elismeri. Az internacionalizálódott szlovák kérdésben a magyar kormány egyedül nem képes dönteni. Jászi nyilatkozata nem jelentette azonban, hogy a magyar kormány lemondott volna Szlovenszkóról, csupán az vált világossá, hogy nem látta lehetségesnek azt a Szlovák Népköztársaság égisze alatt, a régi rendszerhez kötődő, tömegtámogatást nem élvező politikusok segítségével megtartani.

A szlovákok Prága segítségével jönnek Szlovenszkóra

1918. október 28-án a csehszlovák állam prágai kikiáltásánál jelen volt a fordulat előtt is vezető aktivista, Vavro Šrobár. Az ottani lelkesedéssel ellentétben a szlovák résztvevők számára nyilvánvaló volt, hogy Szlovenszkón más a helyzet, hogy Budapest nem mond le Szlovenszkóról, arra fog törekedni, hogy azt megtartsa Magyarország keretében. Szlovenszkón magyar nemzeti gárdák alakultak, itt volt a hadsereg, s ezek megkísérelték föntartani a rendet és elfojtani bármiféle Magyarország-ellenes föllépést.

32 A magyarországi statisztika szerint Kassa 1910-ben összeírt 44 221 lakója etnikailag a következőképpen oszlott meg: 6547 szlovák, 33 350 magyar, 3189 német, 210 ruszin és 915 egyéb etnikumú. Lásd Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 42. Bp. 1912. Az 1921-es népszámlálás szerint 52 898 személy élt a városban a következő etnikai megoszlásban: 31572 szlovák, 11206 magyar, 2145 német, 167 ruszin, 5275 zsidó. Lásd Statistická příručka Republiky československé, II., Praha 1925, s. 396.

33 Eperjesen nagyjából annyian vallották magukat szlováknak, mint Kassán, ám más volt arányuk az összlakossághoz képest: Kassán

14,8% vallotta magát szlováknak (magyarnak pedig 75,43%), Eperjesen pedig 39,8%, míg magyarnak 48,9% (az 1910-es adatok szerint, a valóság azonban ettől eltért). Eperjesnek 1910-ben 16 323 lakója volt, ebből a magyarországi statisztika szerint 6496 volt szlovák, 7982 magyar, 1403 német, 49 ruszin, holott már az 1921-es csehszlovák népszámlálás más etnikai arányt mutatott ki. A városnak 1921-ben 17 577 lakója volt, közülük 12 126 vallotta magát szlováknak, 1948 magyarnak, 817 németnek, 328 ruszinnak, zsidónak pedig 1893 fő. Lásd Magyar Statisztikai Közlemények, illetve Statistická příručka Republiky československé.

Mindezek miatt Vavro Šrobár Pavel Blahóval, Ivan Dérerrel és Anton Štefánekkel együtt Prágából a morva határ menti Hodonínba utazott, és november 5-én Šrobár elnökségével megalakították a *Szlovenszkói Ideiglenes Kormányt*. A közvéleményt erről a november 6-i szakolcai népgyűlésen értesítették. A kormány a szakolcai városházán működött. Katonai segítséget kért Prágától Szlovenszko elfoglalása és az új államba tagolása érdekében, ami csakhamar kezdetét is vette.

A Magyar Nemzeti Tanács elnöke, gróf Károlyi Mihály november 11-én tiltakozott a Magyarország részét képező Szlovenszko folyamatban levő megszállása ellen, és kifejezte eltökéltségét a *Felvidék*³⁴ akár katonai erővel történő megvédésére. A magyar erők valóban megtámadták a csekély létszámú csehszlovák egységeket.

Szlovenszko november második felében sem volt a Csehszlovák Köztársaság tényleges alkotórésze. A november 17-i prágai demonstráción Kornel Stodola és a forradalmi Nemzetgyűlés szlovák alelnöke, Metod Bella arra kérte a cseh nemzetet: „Gyertek, hogy ne legyünk rabszolgák, testvéri hűséget esküszünk nektek! Ne féljete, mellettetek fogunk állni, segítünk nektek és közösen győzünk!” Szavai nemcsak azokról a szlovák félelmekről árulkodnak, hogy esetleg minden a régiben marad, hanem arról a tényről is, hogy a cseh társadalom nem volt felkészülve arra, hogy fegyveres erővel megjelenjen Szlovenszkon, azt a magyarokkal folytatott harcok során hasítsa ki Magyarországból és csatolja az új államhoz. A prágai Kisoldali téren Jozef Scheiner nemcsak a szlovákokat, hanem saját véreit is biztatta: „Szlovenszko veszélyben van, de nem adjuk, segítünk testvéreinknek!”

A kormány elnöke, Karel Kramář Károlynak küldött táviratában hangsúlyozta, hogy a csehszlovák hadsereg a rend fönntartása céljából érkezett Szlovenszkóra, mely az új állam része. Károlyi és a magyar Nemzetgyűlés viszont haladéktalanul tiltakozó táviratokat címzett az antanthalmak kormányaihoz, és a a cseh hadsereg szlovenszkói invázióját a nemzetközi megállapodások megsértéseként minősítette. Károlyi arra kérte a versailles-i Legfelső Katonai Tanácsot, hogy szüntesse meg a padovai és belgrádi fegyverszünet állítólagos ellentmondásait, és küldjön elfogulatlan döntőbírókat, hogy azok meggyőződhessenek arról, Magyarország gazdaságilag nem életképes Szlovenszko nélkül, tehát a magyar kormány Szlovenszkóra vonatkozó igényei jogosak. Kramárnak viszont azt

írta, hogy a magyar kormány elismeri a Szlovák Nemzeti Tanácsot, melynek tehát nincs szüksége Prága támogatására, elismeri továbbá jogát a szlovák terület igazgatására, de csak azon feltétellel, hogy a Tanács is elismeri Magyarország szuverenitását és integritását.

Károlyi emellett tárgyalásokat javasolt Emil Stodolával, a csehszlovák kormány budapesti küldöttjével Szlovákia határaitól, persze Magyarország keretein belül. Ezt a csehszlovák kormány elutasította. Csak abba egyezett bele, hogy Stodola, Metod Bella és Milan Hodža tárgyalhat a magyar kormánnyal a magyar csapatok Szlovenszkóról történő kivonásáról.

Milan Hodža és budapesti tárgyalásai

Miután Emil Stodola távozott mint követ, Milan Hodža folytatott nem hivatalos megbeszéléseket Jászi Oszkár nemzetiségi miniszterrel. Szlovenszkonak de iure (!) már Csehszlovákia részének kellett volna lennie, de facto azonban változatlanul Magyarországhoz tartozott. Erről az alapról indultak Hodža tárgyalásai.

Jászi a *modus vivendi* állandósítását ajánlotta a békekötésig terjedő időszakra. Magyarország körül valamilyen peremterületeknek kellett létrejönniük olyan jogállással, mint amilyent Horvátország élvezett a Monarchiában, jogilag, gazdaságilag és kulturálisan azonban változatlanul kapcsolatban Magyarországgal. A magyarok valójában olyan provizóriumot akartak teremteni, melyet a békekonferencia azután végleges rendezésként fogadhat el. A magyar megállapodási javaslat szerint Magyarországon különálló közigazgatási területeknek kellett alakulniuk. A térképvázlat szerint a megegyezés csak a tisztán szlovák térségre (az 1910-es népszámlálás adatai szerint) vonatkozott volna, ami a szlovák terület nagy részének elvesztét jelentette volna, ráadásul a maradékba is magyar terület ékelődött volna. Ezen a maradék területen bírt volna joghatósággal a Szlovák Nemzeti Tanács, mely azonban nem akadályozhatta a kisebbségeket nyelvük használatában.

A Tanács csak az iskolaügyet igazgatta volna, s mivel a kisebbségek autonóm egységeket alakíthattak volna, a közigazgatás megmaradt volna eredeti formájában, az addigi hivatalnokokkal. A Tanácsnak a bírák kinevezésénél lett volna szélesebb jogköre. A vitás kérdéseket tizenegy tagú bizottság oldotta volna meg. A szlovák területen magyar kormánybiztos védte volna a magyar és egyéb kisebbséget, egyben ő lett volna az összekötő a Tanács és a magyar kormány között.

Milan Hodža eltérő szellemű emlékiratot terjesztett a magyar kormány elé. Javaslatára szerint a „szlovák ura-

34 Az eredetiben is így szerepel. Maga a *Felvidék* kifejezés a szlovákok számára sértő kifejezés, hiszen számukra a dualizmus rosszemlékű nemzetiségi politikáját idézi föl (Grünwald Béla 1878-as hírheft röpirata is ezzel a címmel jelent meg), illetve azzal, hogy országukat egy nagy egész *felső* részeként szemléli, szemükben tagadja a szlovák államiságot – a fordító megjegyzése.

lom” (slovenské panstvo) tizenöt megyére terjedt volna ki, a magyar hadseregnek ezekből teljes mértékben ki kellett vonulnia, a kisebbségek a két fél területén egyenlő jogokkal rendelkeztek volna. A magyarok kötelesek lettek volna visszajuttatni a Matica Slovenská tulajdonaként elkobzott történelmi emlékeket. A magyar fél mindezt visszautasította.

E tárgyalásokat Hodža időnyerés céljából folytatta, mert Szlovenszkót változatlanul a magyarok ellenőrizték, és nem is kívántak lemondani róla. Időnyerésért ültek le vele a magyarok is, akik november végén meghátráltak egyes követelései előtt, ám határozottan elutasították, hogy Kelet-Szlovenszko a Csehszlovák Köztársaság része legyen. Itt folytak a Szlovák Népköztársaság kikiáltásának előkészületei, innen hallatszottak a Magyarország integritását védő hangok. Ráadásul a magyar kormány profitálni tudott a tárgyalásokból, amennyiben a nemzetközi közvélemény előtt rá lehetett mutatni, hogy a szlovákok mint önálló nemzet, tehát cseh gyámkodás nélkül dönthetnek, tárgyalhatnak a maguk sorsáról.

Hodzával természetesen a szlovák és magyar közigazgatási egységeket elválasztó, tehát lényegében a közös határról is tárgyalni kellett. Megrajzolása a történelmi fejlődés következtében nem volt egyszerű. Az a demarkációs vonal, melyet Hodža Jászinak fölvetett, szlovák szempontból igen előnytelen volt, mert nem volt tekintettel sem az etnikai, sem a gazdasági, sem a közlekedési, sem egyéb stratégiai követelményekre.³⁵

Beneš föllépésének köszönhetően Párizsban a határokat a Hodža-féle demarkációs vonalnál délebbre állapították meg, ilyen formában húzódnak máig. Ezek mögé kellett a magyar katonai egységeknek visszavonulniuk.

Szlovenszkó fokozatos megszállása és betagozása az új államba

A szlovenszkói különleges helyzet és annak veszélye, hogy a keleti terület elveszik, és Magyarországé lesz, arra ösztökölte a csehszlovák kormányt, hogy megtalálja a módját Szlovenszkó minél gyorsabb odacsatolásának. 1918. december 7-én kinevezte Vavro Šrobárt Szlovenszkó-ügyi teljhatalmú miniszterré, hogy „a magyar hadsereg által föladdott Szlovenszkón megte-

gyen mindent a közrend fönntartásáért, a viszonyok konszolidálásáért és a rendes állami élet biztosításáért”.

Šrobár december 12-én kormányával Zsolnára költözött. Másnap megjelent nála Andrej Hlinka, akinek üdvözlő látogatása egyben támogató gesztus volt a Csehszlovák Köztársaság irányába. Hlinka nem fogadta el viszont a Šrobár által fölajánlott egyháziügyi referensi funkciót.

December folyamán sikeresen folyt Szlovenszkó katonai megszállása. A hónap közepén sikerült megszállni Iglót és Lőcsét, 18-án Késmárkot is. Ott a cip-szerek még 9-én kikiáltották a Szepesi Köztársaságot (*Selbständige Zipser Republik*), amely azonban ténylegesen nem jött létre, tehát a megszálló csehszlovák hatalomnak nem is volt mit megszüntetnie.

December 28-án elfoglalták Eperjest, egy nappal később pedig Kassát, mégpedig harc nélkül. A városba érkeztek a *Szlovák Szabadság Gárdái* első egységei. Még a délelőtti órákban Miskolcra távozott a Szlovák Népköztársaság Dvortsák-féle kormánya. Dvortsák hamarosan Budapestre ment, s a Magyar Tanácsköztársaság 1919. márciusi kikiáltásáig tevékenykedett.

Budapesten azonban tovább élt Szlovenszkó – Magyarország felügyelete alatti – öngazgatásának gondolata. Az immár Berinkey Dénes által vezetett kormány 1919. március 12-én, az 1918. december 21-i, Ruszka Krajnáról kiadott törvényhez hasonlóan, kibocsátotta a XXX. törvénycikket a Szlovák Tartomány öngazgatásáról. A törvény meghatározta a Tartomány igazgatásának módját, amely jelentős mértékben korlátozott autonómiát jelentett volna, biztosított volna Szlovenszkónak egyes nemzetiségi és kulturális jogokat, ám a teljes gazdasági és pénzügyi függés által korlátozva.

Szlovákia ekkor már ténylegesen a Csehszlovák Köztársaság része volt, státusa 1919 első napjaitól újabb és újabb megerősítést nyert. Nemzetközi jogi szempontból ehhez főleg a Saint-Germain-i és a trianoni békeszerződés járult hozzá.

Szlovákiának a Csehszlovák Köztársasághoz tartozását volt hivatva erősíteni Šrobár 1919. évi 6. rendelete is, mellyel fölslatott minden nemzeti tanácsot és nemzeti bizottságot, a Szlovák Nemzeti Tanácsot is beleértve. 1919. január 23-val megszűntek létezni. Kellemetlen meglepetés volt ez a szlovákok számára, melyet csak az a javaslat enyhített, hogy a Nemzeti Tanácsot helyettesíteti a prágai Nemzetgyűlés mellett létrejött Szlovák Képviselői Klub. Csehszlovákiában megkezdődött a hatalom központosítása, ekkor, ebben a helyzetben indokoltan ugyan, később azonban a csehek és szlovákok harmonikus együttélésének akadályává válva.

35 A demarkációs vonal Dévénytől Bazinon, Szereden, Érsekújváron, Verebélyen, Garamkovácsin, Losoncon, Szomolnokon és a Gölnicpatak völgyén át Margitfalváig, onnan pedig a Hernád mentén Sáros és Zemplén déli határát követve Töketerebesig, majd Szobráncon át a Vihorlátig és Homonnáig, majd északi irányban a Laborc völgyén át a lengyel határig húzódtott.

Ábrahám Barna (1967, Győr) az ELTE magyar-történelem, majd a PPKE szlovák szakán végzett. Az ELTE-n szerzett doktori fokozatot Kelet-Európa XIX–XX. századi történelméből. A PPKE Szlavisztika–Közép-Európa Intézetének adjunktusa. Szakterülete a közép-európai nemzetek művelődéstörténete és nemzetközi válásuk folyamata. Monográfiája: *Az erdélyi románság polgárosodása a 19. század második felében* (2004). Lapunk 2006. novemberi számában jelent meg *Magyarsággép a XIX–XX. századi szlovák irodalomban* című összeállítás.

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas. Kecskeméten él. Legutóbb megjelent kötete: *Csanádi Imre költői világa I–II* (Pályakép, Huszonöt verselemzés, 2009).

Báró László (1944, Budapest) író. Magyar nyelv-történelem-szociológia szakon végzett az ELTE-n 1969-ben, illetve 1974-ben. Évtizedekig szociológus kutatóként dolgozott. Kisorosziiban él.

Bene Zoltán (1973, Kecskemét): író. A Szegedi Tudományegyetemen végzett művelődésszervezés-média, majd könyvtár szakon. 2006-tól az Algyői Faluház, Könyvtár és Tájékoztató vezetője. 2002 óta publikál irodalmi folyóiratokban. Szegeden él. 2006-ban Fehér Klára-díjjal jutalmazták. Legutóbbi kötete: *Asatás* (novellák, 2006).

Benő Attila (1968, Marosvásárhely) költő. Egyetemi és posztgraduális tanulmányait Kolozsváron végezte. Jelenleg docens a kolozsvári Babeş-Bolyai egyetemen. Legutóbbi verseskötete: *Egy nap és a többi* (2005).

Boda Magdolna (1956, Csongrád) költő, műfordító. Első verseskötete 1999-ben jelent meg *Mezítaláb a tüzes parázson* címmel. Újabbban a máltai irodalommal foglalkozik.

Csábi Domanokos (1976, Budapest) irodalomtörténész. A PPKE magyar-kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Tanulmányait ugyanezen egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Iskoláján folytatta. Kutatási területe: Babits Mihály levelezése. Kötete: *Szívbe nyomott mag* (Interjú Juhász Ferencsel, 2008).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író, publicista. Jelenleg a Magyar Nemzet munkatársa. Legutóbbi kötetei: *Para. Hódolat a magyar költészetnek* (2007), *Száz év magány. Kiegészítések József Attilához* (2008).

Erős Kinga (1977, Brassó) kritikus, a Magyar Napló szerkesztője, Budapesten él. Különböző folyóiratokban publikál. Kötete: *Könyvbölcsőm* (interjúk, kritikák, tanulmányok, 2007).

Fazekas Ibolya Diána (1984, Mohács) A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-történelem szakos hallgatója. Tanulmányok mellett recenziókat és kritikákat ír.

Ferencz István (1945, Csikpálfalva) költő, író. 1990–95 között Csikszeredán az RMDSZ munkatársa. 1997-től a Székelyföld folyóirat alapító-főszerkesztője. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Többek közt József Attila- (2001) és Balassi Bálint-emlékkard-díjas (2005). Legutóbbi kötete: *Székely tántorgó* (esszék, 2005).

Gömöri György (1934, Budapest) irodalomtörténész, költő, műfordító. 1956 óta él Angliában. 1969 és 2001 között Cambridge-ben tanított lengyel és magyar irodalmat. 1994-től a Bécsi Napló szerkesztőbizottságának tagja. Quasimodo és Ada Negri-díjas, a Magyar Köztársaság Középkeresztjének kitüntetettje. 2008-ban a krakkói lengyel Tudományos és Művészeti Akadémia tagjává választották. Legutóbbi kötete: *A száműzetés kertje* (2009, Kolozsvár).

Győri László (1942, Orosháza): író, költő, a Kilencek költőcsoport tagja. Az ELTE magyar-könyvtár szakán végzett 1966-ban. Több városban dolgozott könyvtárosként, 1981-től a Központi Sajtószolgálat újságírója, 1994-től az 56-os Intézet könyvtárosa. Budapesten él. Többek között Radnóti Miklós- (1977) és József Attila-díjas (1992). Legutóbbi kötete: *A kései Éden* (novellák, 2005).

Kele Fodor Ákos (1983, Karcag) költő, az ELTE végzős filozófia-esztétika szakos hallgatója. 2006-ban első helyezést ért el az Eötvös Collegium szép-irodalmi pályázatán. Az *Eső* című irodalmi lap szerkesztőbizottságának tagja.

Kernács Gabriella (1943, Budapest) művészettörténész. Az ELTE-n végzett 1968-ban, majd szerkesztő lett a Magyar Televízióban. Több mint ezer dokumentumfilmet, tv-műsort készített magyar festőkről, szobrászokról, iparművészekről. 1998-ban B. Farkas Tamás rendezővel közösen „a modern képző- és iparművészetet megjelenítő filmek sokaságáért” Magyar Örökség-díjat kapott. Főbb művei: *Farkas István* (1980), *Melocco Miklós* (1985), *Sajdik* (2006).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek alkotócsoport *Elérhetetlen föld* című antológiájában indult. József Attila- (1979, 1999) és Balassi Bálint-emlékkard-díjas (2003). Legutóbbi kötetek: *Októberi tücsökök* (2005), *Szomorin és boldogan* (2007), *Kata könyve* (gyermekversek, 2008), *Fénnyel-fütytel* (gyermekversek, 2009).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila-díjas. Legutóbbi kötetek: *Az idő torzában* (válogatott versek, 2007), *A barátság anatómiája I–II*. (Írások a magyar-lengyel kapcsolatokról és a lengyel kultúráról, 2007, 2009). „Egy a lengyel a magyarral” (*A szabadságharc ismeretlen lengyel hősei* (történelmi esszék, 2008).

Kó Pál (1941, Perespuszta) szobrászművész. 1978-tól a Magyar Képzőművészeti Főiskola tanára, 1991-től egyetemi tanár. 1993-tól a Magyarok Világ szövetsége Képzőművészeti és Iparművészeti Társaságának elnöke. Többek között ő készítette Mohácson a történelmi emlékhely rendezési koncepcióját és a Magyarok Nagyszonyja kápolna kődomborműveit a Vatikánban. Munkácsy Mihály- (1975), Magyar Művészetét (1990), Kossuth- (2001), Prima Primissima (2006) és M. S. mester-díjas (2007).

Lugosi Papp János (1944, Balatonendréd) 1966-ban Marosvásárhelyen végzett román–magyar szakon. Tanított a Gyimesekben, Kászonalitzén és Csíkszeredában, riportjai, tudósításai jelentek meg a romániai magyar újságokban, és a Marosvásárhelyi Rádió magyar nyelvű szerkesztőségét tudósította Csíkszeredából. 1987-ben Magyarországon kezdett új életet: tanított Tatán, tudósított a Kárpát-medence magyar közösségeinek életéről, a krajnai háborúról. A Duna Televízió bemutatta a *Garda legendája* és az *Újraindul a nagybörzsönyi kisvasút* című dokumentumfilmjeit.

Netz, Feliks (1939) Katowiceben élő költő, író, műfordító, szerkesztő. Magyar, német és orosz nyelvből fordít. Puskin *Anyeginé*nek legelismertebb lengyel fordítója. Márai Sándor első lengyel népszerűsítője, fordítója. Szenyán Erzsébet ültette át magyarra *Halottak napján született* (2005) című regényét és a *Dysharmonia caelestis* című novelláskötetét (2008).

Papp Endre (1967, Szeghalom) irodalomtörténész, kritikus. A Debreceni Egyetemen végzett, 1999-től a Hítel folyóirat szerkesztője, 1999 és 2002 között a Szépirodalmi Figyelő főszerkesztője. Bárka- (2001), Pro Literatura-díjas (2004). Legutóbbi kötete: *Szemléletünk próbája* (tanulmányok, kritikák, 2007). Idén ő kapta a Tokaji Író tábor díját.

Švorc, Peter (1957) az Eperjesi Egyetem történelemszakkönyvtárosa, a Szlovák Történelmi Társulat alelnöke, a Szlovák Nemzeti Történelemszövetség tagja, az *Universum* könyvkiadó igazgatója. Szakterülete Csehszlovákia, különösen Kárpátalja történelme, a két világháború közötti időszak egyháztörténete. Számos monográfia, tanulmánykötet szerzője, szerkesztője. Monográfiája csehül: *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946* (Az elátkozott tartomány. Kárpátalja 1918–1946 között). A Közép-Európa XIX–XX. századi történelmét feltáró kutatás vezetője, melynek keretében legutóbb megjelent (szerk.): *Cirkvi a národy strednej Európy (1800–1950)* (Egyházak és nemzetek Közép-Európában 1800–1950).

Urbán Péter (1979, Budapest) újságíró. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója, régi magyar irodalommal foglalkozik, a Magyar Nemzet munkatársa. Kötete: *Ki irta? Irodalmi művek névlexikona* (2004).

Végh Attila (1962, Budapest) költő, esszéíró. Tanulmányait a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989) végezte. 2004-ben a Debreceni Egyetem filozófia szakán szerzett diplomát. Nagymaroson él, a Magyar Hírlap munkatársa. Legutóbbi kötete: *Hamuszáj* (versek, 2008).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, publicista. 2000-től 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. 1999-től az Új Ember katolikus hetilap munkatársa. Legutóbbi kötet: Bohdan Zadura: *Éles határok* (fordítások Kovács Istvánnal, 2005), *Amit kerestünk* (versek, 2009).

Szavazzon a hónap versére!

Honlapunk **VERSEK** rovatába minden hónap közepén fölkerül néhány vers név nélkül, melyekre Olvasóink szavazhatnak egy hónapon keresztül. A legtöbb szavazatot kapó verset megjelentetjük a Magyar Naplóban! A októberi számhoz **2009. szeptember 18-ig** lehet szavazni.

A legutóbbi versszavazás győztese **Boda Magdolna** *Az a város* című verse, amely lapszámunkban olvasható. Gratulálunk a Szerzőnek! Szerkessze Ön is a Magyar Naplót, látogasson el honlapunkra!

www.magyarnaplo.hu

Az érdi Csuka Zoltán Városi Könyvtár szeptemberi programjából
(Érd, Hivatalnok u. 14. Tel.: (23) 365-470, www.csukalib.hu)

Szeptember 19., szombat
Lengyel nap – Emlékezés a lengyel menekültek 70 évvel ezelőtti befogadására (A lubaczóvi Lengyel–Magyar Társasággal, az Érdi Lengyel–Magyar Kulturális Egyesülettel és a Magyar Földrajzi Múzeummal közös program)
15.00 – Koszorúzás Teleki Pál szobránál a Magyar Földrajzi Múzeum kertjében (Érd, Budai út 4.)
15.30 – Kapronczay Károly előadása *Varga Béla és lengyel menekültek* címmel a Városi Könyvtárban. Vendégek: akkori menekültek és leszármazottjaik (Magyarország, Krakkó, Lubaczów).

Kulturális hírek

Szeptember 22., kedd
Csuka Zoltán-emléknap
17.00 – Koszorúzás a Jószomszédság Könyvtár és Emlékházban (Érd, Sárd u. 35.).
17.45 – *Vajdasági Helikonok* – előadás a vajdasági magyar kulturális életről a Városi Könyvtárban. Vendégek: Sinkovits Péter költő, újságíró; Beszédes István szerkesztő, *zEtna Könyvkiadó*; Sándor Zoltán főszerkesztő, *Sikoly* folyóirat; Csík Mónika szerkesztő, költő.

A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága intézményeinek tárlata
Szentendre 1000 éve címmel helytörténeti kiállítás nyílik szeptember 29-én a Ferenczy Múzeumban (Szentendre, Fő tér 6.)
(További információk: www.pmmi.hu)

Az Austeria Könyvesbolt szeptemberi programjából
(Cím: Budapest VII., Nagydiófa u. 30–32.)

Szeptember 11. péntek, 18 óra
Vendég Andrzej Stasiuk. A beszélgetést vezeti Tölgyesi Gábor újságíró.

Szeptember 16. szerda 18 óra
A Műfordítóportrék sorozat vendége Kovács István műfordító, történész. A beszélgetést vezeti Szenyán Erzsébet műfordító.

Szeptember 23. szerda 18 óra
Fényképek és történetek – Egy modem fotós emlékezete. Kinszki Imrere emlékezik Kinszki Judit.

Szeptember 29., kedd 18 óra
A Moja Polska sorozat vendége Morcsányi Géza, a Magvető Kiadó igazgatója.

A MAGYAR NAPLÓ a világhálón!

A Magyar Napló világhálós változatának ingyenes rovatai:

- Irodalmi hírek
- Könyvruház
- A Hónap verse költői vetélkedő
- Fényképes beszámolók
- Határon túli szerkesztőségek adatai
- Irodalmi kvízzjáték

Előfizetőink részére elérhető rovatok:

- a legfrissebb Magyar Napló lapszámok
- a teljes archívum 2000-től
- szerzői lexikon fényképekkel, folyamatosan frissített adatokkal

A Magyar Napló előfizetői ingyenesen regisztrálhatnak az világhálós változatra is!

Csak internetes előfizetőink részére az előfizetési díj 1 évre

- belföldre 3000 forint
- külföldre 12 euró

Az előfizetéssel kapcsolatban kérjen bővebb tájékoztatást, valamint befizetési csekket az elofizetes@magyarnaplo.hu e-mail címen!

www.magyarnaplo.hu

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeres, közvetlen tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: <http://www.magyarnaplo.hu/hirlevel.php>

Kérjük, ajánlja a Magyar Napló hírlevelét barátainak, ismerőseinek is!

EGYEDÜLÁLLÓ ELŐFIZETÉSI AKCIÓ A MAGYAR NAPLÓ IRODALMI FOLYÓIRATRA!

*Fizessen elő a Magyar Napló irodalmi folyóiratra, és mi egy ajándékkönyvet küldünk Önnek!
Régi előfizetőink minden karácsonyra könyvajándékot kapnak!*

- Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratot
- 1/4 évre ~~2010 Ft~~ helyett **1930 Ft-ért**pld.-ban
 - 1/2 évre ~~4020 Ft~~ helyett **3870 Ft-ért**pld.-ban
 - 1 évre ~~8040 Ft~~ helyett **7390 Ft-ért**pld.-ban

Név:

Kézbesítési cím:

Telefonszám:

E-mail cím:

Számlázási cím:

Megrendelés kezdete:

Aláírás:

Kérjük, az előfizetési szelvényt juttassa el szerkesztőségünkbe postán, faxon vagy személyesen.

Megrendelését leadhatja telefonon és világhálós oldalunkon is.

Magyar Napló Kiadó Kft.
1450 Bp., Pf. 77. Telefon és fax: 413-6672
E-mail: info@magyarnaplo.hu
Honlap: www.magyarnaplo.hu